

Várád

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2016

5

Várad

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2016

XV. ÉVFOLYAM 5. (134.) SZÁM

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)

SZERKESZTŐSÉG

Szűcs László főszerkesztő,
Szilágyi Aladár (társadalom),
Tasnádi-Sáhy Péter (irodalom)
Tóth Hajnal (kultúra)
Ujvárossy László tervező (művészet),
Megyesi Antónia szerkesztőségi titkár,
Benkő J. Zoltán műszaki szerkesztő,
Boka László, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Tavaszi Hajnal, Varga Gábor
főmunkatársak

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

Nagyvárad, December 1. (Nagyvásár) tér 12.,
I. em.

POSTACÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

Telefon: 0259/447-060

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a nagyváradi Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat
nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1583-0616

A *Várad* előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament *Várad* megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală *Várad* Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

A borítókön és a belső oldalakon válogatás látható a 2016-os fotóművészeti NEMZETI SZALON anyagából

Krstić Milorad: *Gottfried Benn: Kleine Aster*, 2006, 124,5 × 133 cm, *Lambda print*

Irodalom

3

SZŰCS LÁSZLÓ

A kultúra mint beszédtema

4

DEBRECZENY GYÖRGY

bevizelés a szépirodalomba (*vers*)

9

TÓTH ÁGNES

Tavaszi túra; A herceg (*próza*); Kék fű; Zárójelben; TE (*vers*)

17

ZUDOR JÁNOS

A vers önmagáért; Gratulál a Pápa; Becsület-sértési per; Groteszk születésnap; Halálnap (*vers*)

20

KESZTHELYI GYÖRGY

Suttogva a csatatéren (*próza*); Napló; Két par-ton (*vers*)

26

SZŰCS LÁSZLÓ

Tüneteim (*vers*)

27

SALL LÁSZLÓ

szótagra hívás; kedvem felett (*vers*)

29

SZAMOS MARIANN

Lehetne (*próza*)

30

MÜLLER DEZSŐ

Bekézimunkázta; Elsötétedik; Nyáladzik; Megvilágítani; Más irányba; Pirkad a világ; Fontossá válik; Vérem; Zuhanok (*vers*)

A CÍMLAPON Balla Vivienne: Új generáció (részlet a sorozatból), 2010, 75 × 100 cm, digitális giclée nyomtatás, fotópapír, alu-dibond lemezre kasírozva

A Várad folyóirat működését a Bihar Megyei Tanács biztosítja

Művészet

36

SZILÁGYI ALADÁR

Határtalan és/vagy végtelen. Képek és Pixel. Fotóművészet – és azon túl. Nemzeti Szalon 2016

Esszé

50

SELYEM ZSUZSA

Két verebecskét egy kis fillérért. A kortárs politikai szubjektumot emancipáló néhány zsidó-keresztény fogalom

Társadalom

56

PÉTER I. ZOLTÁN

Újváros főterének metamorfózisa (helytörténet)

67

EMŐDI ANDRÁS

Tíz, Zece, Zichy... A Tízfalusi-határ nevének eredetéről és a kistájrészlet legkorábbi térképéről

71

MOZOG NAGY IMRE

Jár a baka, jár (9.) Részlet a *Fújnak a fák, Ides* című önéletrajzból

Kultúra

75

PÉTER I. ZOLTÁN

Kíváncsi, avagy a hűség levélszerelmes (Ady debreceni levelezőpartneréről)

82

DÁNIELISZ ENDRE

Közkinccsé lett a teljes Arany-életmű (4., Hivatali iratok)

Kritika

93

KUPÁN ÁRPÁD

Gondolatok egy szokatlan és meglepő témájú könyvről (Emődi János Bihar megye nemes családjai c. kötetéről)

A HÁTSÓ BORÍTÓN Kapitány András: Portrait, 2014, 297 × 210 cm, fotós falmatrica

Támogatónk a Communitas Alapítvány

SZÚCS LÁSZLÓ

A kultúra mint beszédtema

Még valamikor a kampány sűrűjében – ha egyáltalán volt kampány sűrűje –, szóval májusban olyan szakmai beszélgetesen vettem részt, amelynek témája a nagyvárosi kulturális élet volt, a helyzet elemzése mellett a jobbítás, gazdagítás szándékával. Úgy tűnt, az a kiindulási pont, hogy most nem a politikusi oldal jött ígérni, hanem felméri az igényeket, meghallgatja az észrevételeket. Aztán majd meglátjuk.

Hogy az eszmecsere nem szolgált sok érdemi eredménnyel, továbbá a diagnózis is elnagyolt maradt, az elsősorban annak tudható be, hogy maguk a megjelentek is igen eltérő módon nyilvánultak meg annak kapcsán, mit gondolnak mindarról, amit a város (magyar) kulturális életének kellene jelentenie. Például tényleg azt tekintjük-e a közelmúlt legnagyobb lokális kultúrsikerének, hogy két ifjú popénekes hölgy nyerni tudott egy-egy magyarországi kereskedelmi tévés tehetségkutatón? Egyáltalán mit tekintünk kulturális értéknek?

Egyértelműbb annak megítélése, hogy akár a környező nagyobb városokhoz képest (mondjuk Kolozsvár, talán Debrecen) mennyivel mostohábban kezeli az azóta nagy lelkesedéssel újraválasztott városvezetés a kultúra ügyét, konkrétan a kulturális és civil szervezetek támogatását.

Kritikaként fogalmazódott meg, hogy a kulturális rendezvényekről hírt adó, azokról beszámoló helyi sajtó a legtöbb esetben nem differenciál, hasonló terjedelemben, hasonló hangnemben, egyazon lapfelületen ad teret komoly értéket képviselő programoknak és igénytelen, sekélyes tucatprodukcióknak. Némely szelíd vita arról is kialakult, hogy a pedagógusok jó része, egyáltalán a középiskolai oktatás úgy, ahogy van, miért kezeli távolságtartással a kortárs művészet, irodalom kínálatát. Nem tudom elfogadni azt a fórumon elhangzott érvet, hogy a kémia-

tanár is csak a kikristályosodott, több évtizede biztos, általánosan elfogadott eredményeket oktatja, nem a jelenkor kutató-vegyészeinek esetleg még vitatható, netán később tévesnek vagy jelentéktelennek bizonyulható eredményeit. Konkrétan: mi történik, ha egy ma ünnepezt regényről egyszer kiderül, hogy nem is olyan korszakos. Hm.

Részben ide kapcsolódik, hogy a kulturális élet némelykor jelentékeny részeként a múlt értékeire és alkotóira való emlékezés mellett töredéknyi figyelmet is alig kap a jelenkori értékteremtés. S az emlékezés is a koszorúzásra, emlékjelel-hagyásra fókuszál, nem újraolvasásra.

Az pedig váradi specialitásként került szóba, hogy a magyar politikai kisvilágon belüli megosztottság káros hatásai leginkább ebben a városban mérgezik a kulturális és civil szféra működését. Mind inkább székértáborokba kényszerítenek, kisvárosiasítanak, erodálnak ezek a konfliktusok. S hogy mit lehetne tenni? Talán a kultúra átpolitizáltsága helyett a politika kultúrásítása lenne a több haszonnal kecsegtető megoldás. No meg további kibeszélések nyugodtabb, kampánymentes időkben is.

DEBRECZENY GYÖRGY

bevizelés a szépirodalomba

*bevizelés a szépirodalomba
kivizelés a szépirodalomból
ide lökve és belekötve
a magyar székletrögbe
a csúfság koldusainak
szellemes szellentéseik miatt kondoleálva
minden kukánál meg-megállva*

*kitűzőm a versre a csillagot
a vöröset a sárgát
ma olcsón mérik a spárgát
a zsinórt a madzagot a kötelet
a golyót a ló farkát a kereket
mély a múltnak kerekese kútja
kerékbe törnek mindig újra meg újra*

*rózsaszín lesz a hold tegnap
barátaim hol van a mondat
eleje és hol van a vége?
akár politikus az ugatásba
belejövünk a vizelésbe
a villanyszerelő lelkesülten
a legkisebb ellenállás irányába vizez*

*rozettás klozet vár a szépirodalomban
mert korzett a szabadság
valaki szabadon belevizelt
a szépirodalomba önként és dalolva
valaki kivizelt csendesen a szépirodalomból
kidőlt az ágytál
kidőlt a legényke szegényke*

DEBRECZENY GYÖRGY (1958, Budapest) könyvtáros. Legutóbbi kötetei: területtel őrzött kutya (Syllabux, 2014), Csavarjuk le a tetejét! (Bistey András Hollókövy Vajk Csaba igaz története c. prózájával közös kötetben, Nagy Lajos Kiadó, 2015), tértivevényes csillagok (Syllabux, 2015).

*feküdt a földön a rózsza
valaki levizelte a rózsát
édes husom ettél-e dózsát?
a szentélytornyok felsorakoztak
a széldózsa minden irányában
dózsa györgy a dózsza györgy tér felett lebeg
talán a szépirodalomba igyekszik*

*bevizelünk a szépirodalomba
kivizelünk a szépirodalomból
vizelni szép vizelni jó
repül a nehéz télapó
vagy részegen fekszik a rózsán
de legalább nem célba lő rá
pedig a győzelem kapujához indult*

*

*a szépirodalomnak kevésbé
dagad a lába mióta
viseli ezt a gyógyharisnyát
mióta bárhol várja a bármit
csendesen darabolja a szalámit
díszes vakajtókon illedelmesen bekopogtat
hogyan meghajoljon a kőfalosz előtt
egyenesebb a dereka mióta hajolgat*

*a szépirodalom holtan hever az utcán
takaros műanyag zsákkal letakarva
vigyáz rá a szolga akinek ez a munkája
szép vers lesz ez ha nem hagyom abba
az lesz az anyja aki elfogadja és felneveli
aki kineveti
aki fogóval rángattatja világra
vagy aki eltemeti*

*

*a messzeségben sokszínű üveggolyó van
a távolságot fehér vitorla bitorolja
ilyenkor égszínkéék ködökre gondolok
lófaloszra ruházok minden hatalmat
alfeletem már megvakartam*

*mert messziről tér vissza a szép
hogya az irodalom messzire elcsatangolt*

*parancsködben fáznak az istenek
csak sósavban moshatod meg arcodat
s a tehervonat rád tolat
de jön még déryné szobrára dér
a főispán felesége a vak kutya
szemorvosának énekel
mert bizony minden sintér fenség
virslivel s hurokkal befogott idegenség
bérces lúdvérces ketrec-sötét*

*

*bevizelés a szépirodalomba
szépséges csorgás csepegés
mintha a záróizom miatt folya
a nadrágon át a vén duna
ez kéremszépen nem duma
kivizelés a szépirodalomból
mintha szalmasárga lenne a tinta
legalább nem telik haszontalanul
az éjjeliedény s az idő*

*a prosztata többször felébred éjszaka
a hüvelygombára gondol olyankor
mert boldog a lelki szegény
akinek csak az ínye vérzik
megy a hasam megyek utána
széntabletta
talán ma még meg is talállak
vécsnéni nyiss ajtót
megosztanám ezt a hangszálat
anyám véceablakával*

*

*ó szép irodalom
szeretnék kevesebbet megtudni rólad
a ló meghall
a megmentett személy elhalálozik
köszöntsön angolkóros angyalkórus*

nikkel számovárral
a nikkel kilovagol a szépirodalomból
a nikkel belovagol a szépirodalomba
hozzunk ki valami szépet a romokból
esztétikai okokból

este van már este van
minden házfal festve van
rajtuk hegek
tegek
kedvező csillaghullás alatt születtem
ahogy a szarvasmarha keres
új legelőket
úgy keres új s új utakat a szép szép szép
irodalom
szűköl a horizont

*

a szépirodalom szürke
kabátja mögé képzel terebélyes pocakot
amely megragadja
és megtartja a gondolatot
az összpontosított figyelem fókuszában
üres üveget vet partra az emlékezet
pedig mentem volna virrasztani én
elő is készítettem a fekete ruhát
s az üres fekete üveget
a tükör előtt együttérzőn grimaszoltam
a szépirodalomnak odaszóltam

bevizelés a szépirodalomba
kivizelés a szépirodalomból
tollseprűnek ütközött a páva
vármegye házának
csak a székre emlékezem
csak a széketre
szélesebb értelmű jelentésbokorban
bűzölög valami
valami bűzölög

oly korban jajongtam s bokrosodtam én
amikor jó volt újra felköhögni
azt ami torz hibás elkorcsosult
ezer út fut össze a köpet közepén

*

bevizelés a szépirodalomba
kivizelés a szépirodalomból
szavak száma vizelet fajsúlya
mindegy már
hisz egyre megy egy helyre toccsan
baj nincs amíg nincsen mellettünk harag
harang dob mindenféle gong
kereszt templomi zászló és baldachin
amikor elhallgat a kín

esős napokon tartalmas szó-rakodás
a zajra felemeli fejét az olvasó
a halott béka combja megvonaglik
a köpenyes angyal köpetétől

az ablakon kinézett a filézett hal
kapard a falat
a legjobb falat
az ég elkopott ellopott
aztán meg eldobott szövetén

édesanyám nézze csak hamar
kikelt a kő-pete
repülni kell ebben a homályban
körbe-körbe a négyszögletes kórteremben

a szépirodalom nagy fába vágta
a gombostűjét
bizony hatalmas fába
köszönjük hogy nálunk vizelt

TÓTH ÁGNES

Tavaszi túra

Vakondtúrás barna bögyén ülök. Az ég épp olyan, mint Chaplin arca, miután belevágtak egy adag málnahabot és egy rosszindulatú szarka eljátssza nekem a volt anyósomat, miközben fél szemmel figyel. Rá nem haragszom.

Örülök, hogy végre szilárd talaj van a fenekem alatt és nem a benzingőzt szívom, hanem a határ határtalan illatát. Ettől aztán el is bódulok, mint aki kiürült hordóból próbálja kiszívni a bort.

Hullámszik a vetés meg a kedvem. A vetésről csak sejtem, hogy zab, a kedvemről viszont tudom, hogy zabos. Nem csoda, hiszen legalább 15 kilométerre vagyok a várostól. Úgy kell nekem! Nem akartam 3 kilométert gyalogolni, most ötször annyit fogok.

Kíváncsi vagyok, bejön-e holnap dolgozni P., bár tíz az egyhez, hogy nem teszi.

A fejét nem törtem be, de az orrát igen, és amikor kirúgott a kocsiból, már kezdett dagadni a szeme is. Kár. Nem fogja látni a televízióban az ökölvívó-mérkőzést és a nőknek is hiányozni fog az üzemből. Mindegyik oda van érte. Rá nem jövök, hogy miért. Azt mondják: úgy, de úgy tud nézni a két szép szemével.

Ha rám pillant, mindig az a két libaszem jut eszembe, amit Etus a macskák tányérjába dobott és én az üres konyhában legalább három percig nem tudtam, ki a fene néz rám olyan mereven.

Ezért kerülöm a tekintetét és bevallom, szívesebben bámulnám magam a liftes fiú fekete szemében, ha az nem lenne tele Mancika földgömbnyi mellével.

Most egyelőre a kézitükrömben bámulom, hogy milyen vicces vagyok így fél szájjal. Teljesen a bal arcomra kenődött a rúzs, és miután letöröltem, megállapítom, hogy festék nélkül jobban festek.

Felállok. Néhány madár felrebben. Ahogy így elnézem, én vagyok az egyedüli madárijesztő a tájban. Mennem kell! Úgy látom, a Napnak is. Én előnyösebb helyzetben vagyok, mert ha nem bírom ki a látóhatárig, akkor egy bokor mögé is elbújhatok.

Kinézek magamnak egy ösvényt, ahonnan rálátok a városig nyújtózó országút foltozott hátára. Itt nem fog kiröhögni senki.

TÓTH ÁGNES újságíró, prózaíró, költő (1946, Nagyvárad). 1990-től a Bihari Napló riportere, szerkesztője. 1994-től 2002-ig a Duna Televízió váradi tudósítója. Több gyermekvers- és prózakötete jelent meg, Csupabohócok című bohózatát 1995-ben mutatta be a váradi bábszínház. Legújabb kötete: Ábécé-parádé (versek kisiskolásoknak, Várad, 2015).

Szoknyám földi maradványáról lesöpöröm a föld maradványait és topánkamat a hónom alá csapom. A virágzó fák fehérre és rózsaszínűre festik a dombot. A gólyahír sárga fejecskéi fűbe szórt csillagok és a százszorszépek cseppet sem beképzelték.

Hangyák sűrögnek egy méhecske teteme körül és egy pillangó összetéveszt valami óriásvirággal.

Kedves tőle.

Felemelek egy alvó csigát és több száz méteren próbálom hasztalanul figyelmeztetni arra, hogy mi történik a házával, ha nem jön ki belőle, de a csiga okos kis jószág, ezért megérdeмли, hogy visszategyem a fűbe.

A szél felkapja a szoknyámat és most olyan vagyok, mint az árbócrúd, amire éppen felhúzzák a vitorlát.

Lépek, lépegetek. 1, 2, 3, ...340, ...1564, vajon hány kilométert jöhettem?

A talpam erősen tiltakozik, ezért megtörlöm a fűben és visszahúszom a cipőmet.

Már erősen szürkül, amikor éktelen zörgéssel utolér a Kis Göncöl földi mása.

Az öreg paraszt úgy néz rám, mint a lidércre.

Túsarkú cipő, derékig felhasított szoknya, félujjas blúz, a másik felével éppen neki integetek, később bele is trombitálok, mert hűledezik a levegő, mint mellettem az öreg. Bajusza lelóg az ádámcsutkájaig, és a kalapja olyan avas, mint a dédanyám jóskártyája.

A száját nem látom, de a szemét igen. Fene a kárörvendő vigyorába!

– Dohányzik? – kérdem.

– Igen – mondja, és kíváncsian sandít a retikülömre.

– Akkor adjon egyet – mondom. – Akármilyet.

Csak vacsora után szokott. Otthon.

Hát ezt megbeszéltük.

Kíváncsian figyelem a lovak formás tomporát, amíg az egyik fel nem emeli a farkát.

Akkor félrefordulok.

Felvillannak a fények. Mintha macskák jönnének felém a sötétben. Leugrom és intek. Az öreg letér balra és a lovakra csap, én meg a karomra, vállamra, lábszáramra, de csak egy szúnyog döglik meg. A többi elkísér.

Azért csuda jó fűszaga van a földnek így májusban, és a tücskök, békák, szúnyogok igazán mindent beleadnak, hogy felvidítsanak.

Már nem is bosszankodom azon, hogy milyen hülye voltam. Vagyok. Leszek?

Soha nem hittem volna, hogy P. ilyen rámenős. És éppen velem. Bár lehet, az izgatja, hogy ő nem izgat engem.

Délután elakadtak a villamosok. A bosszús tömeg színesen bandukolt az út közepén.

Nem volt türelmem kivárni, míg újra indulnak a sárga dögök.

Gyalog vágtam neki az emelkedőnek. Etus alig 3 kilométerre lakik, és éppen varrja a tavalyi szoknyámnak valót. Ha most sem megyek próbálni, lassan tavalyelőtti lesz.

Így játszadózom az idő fogalmával a szoknya harangjában, míg fékezés és búbajos hangcsikorgás szólít ki alóla.

– Merre megy, Katinka? – elviszem egy darabon.

– Az jó lesz – mondom libaszemébe nézve –, mert már majd kitörik a bokám.

Később a nyakam is majdnem kitört, amikor letepert az ülésre, de sikerült úgy megharapnom, hogy örökké viselni fogja.

– Veszett kis dög – sziszegte.

– Menjen oltásra – mondtam –, és miközben birkóztunk, előgurult az ülés alól egy üveg konyak.

Megragadtam és elhelyeztem az arca közepén egy reccsenés kíséretében.

Előbb megjedtem, hogy kárt tettem benne, de később megnyugodtam, mert az üveg ép volt és a konyaknak nem volt híja.

P. olyan lett, mint akinek az arca közepén állították ki a zöldségtermesztők díjnyertes paradicsomát, és miközben ezt fájdalmasan ellenőrizte, lenyomtam a kilincset. A fű bedugta zöld fejét, és én egy erős rúgástól elterültem benne.

Támadóm indított, fordult, és én úgy villantam fel a porsapka tükrében, mint zöld alapon egy ferdére sikerült lehúzás kép.

Ahogy nőtt köztünk a távolság, úgy csökkent a torkomat fojtogató szorítás...

Mi az? A tücskök elvesztették vonóikat?

Nem, nem. Csak én érkeztem meg a betonfalak sűrűjébe.

Azért a város zaja éppen úgy megnyugtat, mint a tücskök muzsikája, és szerencsére már nem lakom messze.

Már itt is van az utcánk. Ha csak egy árva villanykörte égne, láthatnák, milyen szelíden domborodnak a macskahátú kövek. Köztük portulácska tanyázik, és egy-egy gondos házigazda apró kertet varázsolt az utca arcára. Kétoldalt öreg akácfák bóbiskolnak, és legalább öt házra van kiírva: „Harapós a kutya”. A miénk nem az. Mert nincs is kutyánk.

Óvatosan lépkedek. Még jó, hogy fehérre van meszelve a ház.

Megcsap a kerítésen áthajló orgona illata, és ha nem lenne elegendő mára az erotikából, buja gondolatokra serkentene.

Kihalászom a kulcsot, és miközben kitapogatom vele a zárat, elemezni próbálom a mai délutánt. Nem érzek mást, csak azt, hogy a természet így tavasszal csodálatos, varázsillatú, oltári zöld, kék, sárga, barna, lila meg mindenféle színű, és én hülye városi tyúk, hosszú évek után ma fedeztem fel igazán.

Ehhez pedig egy libaszemű kandúrmadár kellett, aki sajnos a főnököm, és holnap, vagy azután – attól függ, mikor gyógyul – ki fog rúgni.

De nem fáj. Könnyű vagyok. Mezei illatú. Fene nagy nyugalom ül bennem. Szinte hallom, ahogy azt harangozza a lábával:

„Min-den
rossz-jó
va-la
mi-re”

A herceg

Még annyi fáradságot sem vett, hogy letolja a nadrágját. Csak ült derűs szemérmertlenséggel, talpig pizsamában, és kétnapos szakállal, mint otthon a tévé előtt.

– Hé – szóltam rá –, eltévesztette a házszámot! Az „URAK” egy ajtóval arrébb van.

Közömbös maradt, megtapogatta fején a kötést és tovább nézte a láthatatlan műsort.

– Mozogjon már! – kiabáltam, mert úgy gondoltam, süket.

– ...békén – motyogta, amikor ráncigálni kezdtem.

Közben a 67-ből bejött Bori mama, a 68-ból pedig Pintyőke és a göndör csaj. Toporogva figyelték a különös jelenetet.

– Fogjuk meg a fickót és vigyük át a fiúkhoz – mondtam.

Megragadtuk és húzni kezdtük. Semmi ellenállást nem tanúsított, mégis nehezen boldogultunk vele. Úgy nézett át rajtunk, mint a levegőben kalimpáló bacilusokon.

A folyosó végéről felénk guruló nővér megbotránykozva cövekelt le. Nem értette, miért tolongunk a férfitárs ajtajában.

Az eset izgalmat csempészett a klórszagú egyhangúságba. Marianna vihogva közölte, hogy Tubi nem rakta volna ki a fickót a klotyóról, inkább az ölébe ült volna. Tubi ezért megcélozta a párnájával, de a málnaszörpös üveget találta el. A csattanásra felriadt Zsóka, és elküldte őket a fenébe. Megjósolta Mariannának, hogy elmegy a kedve a vihorászástól, ha majd a műtőbe tolják. Amikor megtudta, miről van szó, ő is felvillanyozódott.

– Jóképű az ürge? – érdeklődött.

– Ojjé – mondtam –, olyan, akár egy arab herceg!

Nyílt az ajtó és elhangzott a szokásos déli riadó:

– Asztalhoz, lányok!

Zsóka kivételével átmentünk az ebédlőbe.

Töklevés volt és mákos valami, harmadik fogásnak pedig a gyagyás fickó, aki nyugodt egyhangúsággal ült a Zsóka megszokott helyén.

– Üdvözlöm – köszöntöttem a régi ismeretség jogán, de nem reagált. Egyszerűen keresztülnézett rajtam.

– Lehet, hogy mind a két szeme üvegből van – súgta Marianna.

Enni kezdtünk. Az új fiú belemerítette kanalát a levesbe, megpróbálta eltalálni a száját, aztán valamilyen okból, kitette a kanálnyi levest a tányér mellé az asztalra. Meghökken, aztán még kétszer kitette ugyanúgy, jobbra.

A leves Tubi felé úszott és a tök legyalult szálacskaí rojtként csüngtek az asztal szélén.

– Hülye – mondta Tubi, miközben a pongyoláját törölgette.

– A szájába is tegyen – kiáltottam rá, mire megijedt és balról tette ki a levest.

– Indexeljen be előre – kérte Marianna, és az asztal alatt nagyot rúgott. Sajnos az én bokámat találta el.

– Nehe-hem bihirom – nyögte a gyagyás, és nagyon csodálkozott.

– Az más – mondtam, és etetni kezdtem.

Az ebédlőben a hangulat elérte tetőfokát. Szerintem mindenki örült, hogy felfedezett egy magánál sokkal szerencsétlenebb alakot.

A gyagyás meg csak tátogatta a száját, mint egy madárfióka, és miközben élvezte az étel ízét, valami ősi emlék villant fel a szemében és így szólt:

– Tyutyu.

– Rendben van – mondtam barátságosan, és megtöröltem a száját. Aztán tálcára raktam egy adag ételt és bevittem a szalonba Zsókanak.

– Ha majd ki bírsz jönni, akkor találkozatsz a herceggel – közöltem.

Zsóka megígérte, hogy igyekszik összeszedni magát.

A 67-ből hirtelen sikoltozás szűrődött át hozzánk. Átmentem és derűsen figyeltem a nőket, milyen erőfeszítéssel rángatják ki Tyutyut az ablak melletti ágyból. Szegény, megint eltévedt. Bori mama tolókocsiba rakta és dühösen indult vele a főorvos irodája felé.

– Megmondom a dokinak, hogy ezt a hülyét sürgősen hozza helyre, vagy zárja be valahova, mert kikészíti a többieket.

– Abból baj lesz, mama – mondtam –, tolja be inkább a férfiklotyóba, valamelyik szobatársa majd csak rátalál.

A mama meglódította a tolókocsit és átkokat szórt utána. A koci vészesen közeledett az edényekkel és ételmaradékokkal megrakott kerek asztalhoz. Éppen idejében kaptam el. Irányt változtattam és bekopogtam néhány férfi kórterembe.

Végre a 73-as lakói kitörő örömmel fogadtak. Géza megköszönte a hazaszállítást és Lóarcú úrral berakták Tyutyut az ablak melletti ágyába, ami éppen szemben volt a Svejkével. Megkértem Gézát, hogy borotválja meg a bolyongó lelket.

– Két puszi az ára – vigyorogta.

– Meglesz – mondtam, és éppen kérdezősködni akartam, de Tubi szaladt utánam. Látogatóm érkezett...

Az esti vizit és a kötelező lámpaoltás után a lányok még sokáig traccsoltak. Azon sajnálkoztak, hogy holnaptól megkezdem civil életemet.

– Hiányozni fogsz – csicseregtek.

– Ti is nekem – vigasztaltam őket, aztán a fejemre húztam a takarót.

Minden eszembe jutott. Még az is, ami nem kellett volna. A jövőmön töprengtem és bizonytalanság görcsölt belém, pedig azt szerettem volna, ha az utolsó éjszakát gondtalanul vészelem át.

Idegesen nyúltam az eltiltott cigaretta után, és kislattogtam a néma folyosóra.

Kinyitottam az ablakot és belehunyorogtam az éjszakába. A város távoli fényei visszahunyorogtak. A mélyben a szolgálatos dokik gépkocsisora parkolt. Színes bogárhátukon megvillant a lámpa fénye.

A hold lassan mászott a szőlődombok fölé. Olyan közel volt, hogy egy almával eltaláltam volna.

Mustszagot kergetett a szél, és ettől valahogy elviselhetőbbnek éreztem az életet.

A lányok már aludtak. Nem gyújtottam villanyt. A hold fényénél botorkáltam az ablakig. Levettem a köntösömet, lerúgtam a papucsomat és bemásztam az ágyamba.

Idegen testbe ütköztem, káromkodtam, és abban a pillanatban kirobbant a röhögés.

A sápadt fényben megpillantottam egy frissen borotvált arcot.

Ártatlan nyugalommal bámulta a semmit, és egy cseppet sem izgatta, hogy négy fiatal hálóingos csaj vihorászik körülötte.

– Hé, hülye úr! – kiáltottam rá. – Már megint eltévesztette a házszámot!

Kezét védekezően a feje fölé kapta.

– Ne-ne... – nyögte könnyörögve.

– Nem bántlak – szoltam szelídebben –, csak hozom a szekeret és átszállítalak az ágyikódba...

A folyosón összetalálkoztam Lóarcú úrral és Svejkkal.

– Ha megtaláljuk, akkor a lepedőjével jól odaköjtjük az ágyához. Egész napra – mondta Lóarcú úr. – Akkor nem kell folyton utána mászkálnunk!

– Helyes, helyes – bólogatott Svejk hozzáértően. – Tudja, nekem is volt egy ismerősöm a Gólya utcában, az is éppen így járt, mint ez, amikor leütöttek a pénzéért. Emlékezetkihagyása lett. Fél évig azt sem tudta, ki fia-borja, s melyik világon van. Egyszer felült a 21-es buszra és csak öt nap múlva találta meg a rendőrség.

Megtorpantam, és szívemben bontakozni kezdtek a megbocsátás szirmai.

– Mondja, szépségem – nyertett rám Lóarcú úr –, nem látta a mi amnéziásunkat?

– Látta a fene – mondtam mogorván –, és visszasiettem ideiglenes lakosztályomba. Gyengéden betakartam a herceget, aztán bebújtam a kuncogó Marianna mellé.

Olyan könnyű álmom volt, mint gyermekkorom ártatlan éveiben.

Kék fű

*Valami görbe kis utcában kerestem
az egyenes utat évekig,
Akkor még azt hittem, kék a fű
és ezüst bárányok legelik.*

*Balogh volt legjobb barátom,
s a megölt békákat a napra tettük,
ne a mi lelünkön száradjanak.
Szeplős fecskéket eregettünk délnek,
aranyköpéseket írtunk vedlett falakra,
illusztráltuk és azt hittük, értjük is.*

Zárójelben

*Mert valamit mindig elrontok,
valahol közbeszólok,
valakit a láthatár mögé űzök.
Zárójelben kéne üljek
egy mondat közepén,
hol földig ér bennem a bánat,
de égig az öröm,
ha pár lépést teszel
a láthatár mögül és rám nevensz.*

TE

*Ha megérinted a kidöntött fákat,
fészkeikre a madarak visszaszállnak.
Kifésülöd hajamból a múltat,
sikongva a magasba hullnak.
A folyót forrásához tereled vissza,
tisztuljon a szennyezett föld, ha issza.
Megtörve senki meg ne lásson,
jegenyeszobor vagy a tájon.
Állsz szakadék szélén, magadra várva,
s úgy mész keresztül, mintha a híd állna.*

ZUDOR JÁNOS

A vers önmagáért

*A vers önmagáért felel,
mint egy pontosvessző,
csendes kiáltvány, a pokol útjai,
tenger, amelynek eleje nincsen,
maxima, anapesztus,
önmagáért felelő ima,*

*torz is lehet, torz ima,
de tanítják az iskolákban,
a rendszertanát, az idiómákat,
mint Kiss Jenőt, a vers összefügg...*

*Kimerültem, mint egy apáca,
akinek háromszor kérdez az Úr,
rajtam már Isten se segít.
Erős visszfény veri vissza
a tudatom, tört, bomlott
halotti fény, Tutenkhámen
halálos részletekbe öntve...*

2016. április 12.

ZUDOR JÁNOS (1954, Nagyvárad) költő. A BBTE magyar-francia szakán szerzett tanári oklevelet. Nagyváradon él. Sziveri János-díjas. Legutóbbi kötete A rusnya valcer (2012).

Gratulál a Pápa

*Ez a jel szinte légből kapott,
mint a rossz időjárás.
Felemelkedik, majd visszahull.
De a Pápa gratulál.*

*Rom, római rom,
mint minden ember
képzeletében.*

Visszacseng a csend.

*Porok között történelem,
ravasz játszma, rózsaszín.*

*A Világ kapui tárva-nyitva,
Ő a Szent, honnan való?*

Egyedüli, nagy, nagy Ember...

2016. április 12.

Becsületsértési per

(alias Pándi)

*„Nem oly becses az irhám”,
hogy még ezt is kibírnám,
fogjuk rá ezt a sorsra,
a megaláztatásra,
„hülye”, rőfögik folyton,
jöttment hülyék a parton,
aljas senkiházik,
a szemük mintha mászik,
a rosszindulattól vérzik...*

*„Ne vedd komolyan”, mondják,
felfüggesztenének,
minthogyha te volnál
a halál és az élet...*

Groteszk születésnap

*Ki kellene tartania
örökké, nem oly groteszk,
és rövid, mint a háromnapos
feltámadás, vállveregető, groteszk,
a végtelen idő felfújt végzete...*

*A nyomorúság vidám testőre vagyok,
egész évben születésnapozok.*

Másnapjaim vidám tespedésben telnek,

2016. április 27.

Halálnap

*Én meghalok születésnap helyett,
már ideje, hogy beadjam a kulcsot,
majd kisednek élve a temetőkertből,
születésnapomon élve még...*

*Egyben halálnap, az idő vicce,
már morbid feltámadás vár rám,
és kissé groteszk, ami velem történt,
vagy történni fog, elsírom magam...*

*Hazafelé gyalog megyek, a vérengző
akácosok között, ma szerda van,
gyászolom a születésnapom.*

2016. április 27.

KESZTHELYI GYÖRGY

Suttogva a csatatéren

Mi lenne, ha? Ne is mondd tovább: semmi sem lenne, vagy legalábbis semmivel sem több, mint amennyi azelőtt volt. Mielőtt ötleteskedni kezdte volna, sőt, mielőtt te, vagyis én és a többiek világra jöttünk az őstengerek meleg bölcsőjébe csöppenve valami sejtyszeszélyből, vagy félreértelmezett parancsnak engedelmeskedve, hogy gügyögő, majd kérdő, még később kételkedő, végül gyötrődő emberré cseperedjünk. Ő, ezek a kérdések, ez a temérdek feltételes mód, amely látszólag egérutat keres az elvetélt napok labirintusából, mintha tán adott lenne a megoldás lehetősége... de azért ne neheztesd, ne tekintsd ezt a helyzetet, mármint rád záporzó rágalmaimat törekvéseid mellőzésének, igyekezeted letaglózásának, hiszen láthatod: egyazon rozoga ladikban hánykolódunk, és együtt meregetjük horpadt bádogcsajkákka a láthatatlan repedésekből alattomosan előbuzgó vizet, e világon maradásunk halvány reményében, pedig...

„Tégy meg mindent az élet megmentése érdekében, akár másról, akár önmagadról lenne szó” – ismételte egykor valahol egy tábori lelkész, akinek elkötelezett feladata tulajdonképpen az élet „átmentése” volt, ezt a szót azonban, negatív töltete miatt, más igekötővel ruházta fel jelmondatában. Számtalan csata jóformán láthatatlan, de életben maradt hőse volt ő mindaddig, amíg egy zaklatott nyári hajnalon megcsömörölve a körös-körül gőzölgő halál undorító alvadtvér-szagától, önmagát is átmentette az igazabb világba, golyót eresztve állkapcsai közé. Bizarr jelenések főszereplője lesz-e majd, évszázadok múltán a volt harcmező helyén? Meglehet, ugyanis végzetes vétke folytán aligha nyerheti el az enyhítő feledés békés állapotát.

Mindezt csak azért mondom el neked, hogy megértsd: sorsod törékeny agyagfazakába csak annyi jó vagy rossz fér el, amennyi kezdettől adatott, és ne kísérelj meg többet gyömszólni bele, mert előbb-utóbb megreped, majd apró cserepekre pattan, a szerteröppenő parányi szilánkokat aztán soha többé nem tudod összegyűjteni, még kevésbé régi helyükre illeszteni.

Ennél rosszabb pedig, hidd el, emberfiával meg nem történhet. Hiába minden bölcselkedés, ha utat tévesztasz, óhatatlanul szomjan halsz illúzióid homoktengerében.

A jó fogalma persze relatív, értelmezhető, személyre szabott. De a jó lenne, a jó lenne, ha... ez maga a negatív határ, az éles, szögletes sarkú

KESZTHELYI GYÖRGY (1955, Kolozsvár) költő, író. Romániai irodalmi folyóiratokban, antológiában közöl, grafikai munkákat, olajfestményeket is készít. Két verseskötete megtalálható a MEK-en, nemsokára megjelenik első regénye.

mínuszjel, amely mágikus ridegséggel félálomba ringat, aztán még mielőtt felbukkanna előtted az első képkocka, rád üvölt, felráz, gúnyosan füstkarikákat ereget felpattanó szemedbe... apropó: emlékszel-e álmaid színére? Azt hallottam ugyanis, hogy elalvás után minden fekete-fehérben folytatódik tovább, mint valami régi archívumból előkotort filmen.

Milyen jó mégis ebben a zagyva, sajátos logikátlansággal összemontírozott klisékből álló világban barangolni, röpködni, lebegni mindig új színtereken, ahol a rendező utasításait mellőzve mindössze egy tudatalatti fővagy statisztaszerepet játszol és bizony gyakran bánod a pillanatot, amikor lepörög a film, és ablakod üvegén át lassan megnyíló szemhéjad mögé tolakszik a hajnali ködből kibontakozó cserépháztető.

Én azonban látszólag éber vagyok, bár szemem csukott, a mély csend és a tömör sötétség egészen mást mutat.

Hol embrió-pózba kucorodva, hol pedig mereven kinyújtózva fekszem, mellemen összekulcsolt kézzel, akárcsak a ravatalon... Az a félkegyelmű koldus jut eszembe, akinek pontosan egy évvel ezelőtt némi pénzt nyomtam a markába, és aztán már csak tavasszal, húsvét táján láttam viszont.

Ugyanabban a falmélyedésben ült, mintha csak átaludta volna a telet, csak éppen egyik lába és a fél szeme hiányzott, pedig tudomásom szerint azóta nem volt háború... no de vajon a háború tragikuma kötelező módon összefügg a géppuskaropogással, a srapnelekkel és a bombatölcsérekkel?

Aligha, hiszen ha jobban belegondolsz, többé-kevésbé behegedt vagy egészen soha be nem gyógyuló sebeid sajgása élethossziglan gyötör, elűzi szemedből az álmot, hogy ne feledd: sáros csatatéren csatangolsz, kóvályogsz fohászt motyogva, átkozódva, és remegő kézzel próbálsz lehántani testedről a hétköznapi ragacsos pókhálóját, míg végül összetört testtel és sebzett lélekkel a BÍRÓ színe elé kerülsz, és szinte szégyenkezve gyatra külsődért-belsődért, lesütött szemmel várod a döntést.

Lám, az a koldus is, a súlyos hadirokkant meghatározatlan időre visszaküldetett a tűzvonalba, számára nyilván csak idejétmúlt, kopott jelszó a béke.

És te? Mármint én? Hát, ha beszélgetni támad kedved, mindig számíthatsz rám, bár ritkán és alig hagysz aludni. De kérlek, ezután mellőzd azt a borzalmas, félrevezető feltételes módot, amellyel mindenáron erőt próbálsz önteni belém.

Hallod? Remeg az ablaküveg az első dörrenésektől. Tűzijáték ez mindössze, a szokásos, mégis új csatát jelez. Új év kezdődik.

Napló

A magamra utaltság furcsa érzése ezúttal is alattomosan próbált megközelíteni végül belém költözött és felriasztott olyan volt ez mint amikor az ember iszonyú

fog- vagy fejfájásra ébred és gondolkodni sincs ereje arról hogy mi is ez huzat vagy influenza csak dühös és becsapottnak érzi magát mert elalvás előtt

egészséget is kért az Istentől én azonban félig-meddig számítottam a bajra azon az előző napon amikor betöltöttem a negyvennégyet vagy inkább a harminchármat

a bókoló többiek szerint és tengeri csikót vagy sárkányt tetováltattam a bal vállamra nem tudom miért éppen tengeri csikóhoz hasonló sárkányt talán azért mert kevésbé

ismert teremtmény aztán hogy ne rontsam a hangulatot előadtam egy mesét arról hogy úgy húsz-huszonöt év múlva az öregek otthonában szobatársaimnak fogom

mutogatni ezt a tetoválást meg a testvéremnek aki szintén szobatársam lesz és felemlgetjük a régi szép időket amikor még csak negyvennégy vagy harminchárom voltam

és erős és eléggé sikeres – szóval azon az említett születésnapomon körülvettek és körüldongtak felszeleteltük a másfél kilós dobostortát és a hét és fél kilós dinnyét ünnepelni

kellott mert különös szám volt dupla mondták is a kedveskedő többiek hogy ez az évszám sorsszerű hát minden bizonnyal nagyon szerencsés lesz vagy éppen ellenkezőleg

én azonban korán elaludtam mert nem láttam semmit az egészben meggyőződésem szerint esetleg a sírromboló sátánisták tulajdoníthatnak különleges jelentőséget egyes

számoknak vagy számcsoportoknak ám én hithű katolikus vagyok akkor is ha külön elméletem van Istenről és befolyásáról élő és élettelen alkotásaira ez szerintem nem vétek

már félálomban voltam amikor újra felrémlt hogy ez a mindenféle különcködés a legrövidebb út a teljes elszigetelődés felé hajnal körül már nyitott szemmel feküdtem teljesen

éberen és azon meditáltam vajon bűn-e agyoncsapni a szúnyogot amely a bal fülem körül felderítő köröket ró vajon bármiféle hit szentesíti-e az efféle gyilkosságot vagy vezekelni

fogok esetleg a szúnyogéhoz hasonló sorsra jutok következő állítólagos leszületésemkor ehhez azonban más hit kellene más meggyőződés és más fogadalmak amelyekről már

alighanem lekéstem megkereszteltetésemkor vagy mégsem reggel majd echográfushoz megyek vagy fényképészhez valami mégiscsak kimutatja ezt az állapotot mint lappangó

szervi tünetet vagy mint körülöttem ólálkodó szellemet volt már ilyesmi bizony léteznek egészen megdöbbentő fotók előbb azonban felhívom Nyugatot ott persze minden más ott

este van ilyenkor előre tudom I think about it mondja majd jó barátom, mert ők soha semmire nem adnak határozott választ ők mindig mindent alaposan átgondolnak I think about it

a mi bajunkra úgyszincs eléggé hatásos orvosság ez talán mégis pozitív hozzáállást sugall úgy bizony de hát ő ott én itt sokadmagammal mégis egyedül körülöttem a többiek szintúgy

egyedül mert vajon ki üdvözít minket ha már így elszakadtunk egymástól már alig találjuk meg a közös nevezőt aztán reggel elhatároztam hogy ki sem mozdulok otthonról csak az

ablakokat tárom szélesre nehogy a klausztrofóbiám is elővegyen jó lenne pontot tenni az egészre mert olyan logikátlan és anarchiaszerű de mit ér a pont akár az életre vonatkoztatva

akár a mondat végén hiszen ez az ijesztő pötty csak arra figyelmeztet hogy láttán levigyük a hangunkat sőt még arra sem mindig mert a másvidékiek ellenkezőleg a pont előtt felviszik

a hangot ami egyeseknek affektálónak tűnik a másvidékiek szerint viszont ez így helyes ezért hát az említett írásjel is felesleges legjobb esetben formáság mert lám továbbgyűrűzik

minden téma vagy témátlanság ugyanúgy hömpölyög vagy dökög előre a kijárt utakon a pont meg feloldódik elnyelik az események vagy az eseménytelenségbe beleképzelt történetek

mint fagociták a kórokozó sejteket végül még rájövök hogy ezt is megírták vagy megénekelték valakik valahol Virginia Woolf Bartók vagy egészen mások akikről szintén egészen mások

tudnak egészen máshol szóval kiderülhet hogy ismét egyedül maradtam a filozófiámmal, a kérdőjeleimmel és ez a helyzet olyan rossz ízű és bűdös mint a plágium pedig bizonyosan nem

az de most már mégis ideje tisztázni kiről is írtam azt hiszem mindenki-ről együtt de inkább külön-külön és mellékesen magamról is hogy majd egyszer legyen min mosolyognom

elalvás előtt az öregek otthonában.

Két parton

Édesanyámnak

A drótháló két kegyetlen oldalán
forrottak össze ujlenyomataink – rozsdás kötődések –
ott álltunk, mint aszott kopjafák,
kapaszkodtunk, mint a gyökerek.
Parázlott az aláömlő nap,
de látszott már a tűzfal, a vakablak,
a füledt tavaszban elcipeltek valamerre,
kattogtak folyton a vonatkerekek,
fel-felvisított a szadista fék.

Megszűntem létezni, mint adat, kartoték,
mosdatlan, lángoló szemű kozákok,
bozontos halálosztagok
föld alá zuhant, halott felvonóba
zártak vacogva, meztelenül,
odaláncoltak, mint marhát az ólba,
ott szállítottak tulajdonképpen tovább
időtlen időkbe zárva
alá a poklokra és fel az égig.

Erre mondhatnám azt, hogy álom,
ott mélézom a fűzöld verandán,
döbbent éjszaka van, hatalmas fekete ablak az udvar,
langyos magzatvízben ázik
a parthoz kötözött repedt ladik,
úszik és alszik, mint aki élni készül.
Csak hallucinálok valami hófehér
cseresznyevirágokat, éledő ágakat,
(mintha színét váltotta volna a vér
a halál után, a kőóriások között –
– egy sárga kutya kíséret, útba igazít).

*Átöleltelek... annyira törékeny voltál,
hogy válladra hegesztettem mindkét kézfejem,
és mégis ott érett benned az élet gyümölcse.
Istenem, ellennék én karok, lábak nélkül,
ha csak sejteném néha, mi következik...*

*Nem tudom, mit tehetsz, mit tehetek.
Feloldódni az átmenetekben – minden csak maradék,
éjszakánként feltépik az utcaköveket,
új és új geometriák, elzuhanó fák, hangulatlanságok.
Elkötődik a hiány érrendszere,
míg csak nem robban és fröcsköl szerteszét
mint a rémálom – mint a vércse
zsákmányának lábszárcsontjai
váratlanul.*

2016. április 8.

SZŰCS LÁSZLÓ

Tüneteim

*Jön a semmiből a vers, mint félszeg mozdulat,
jön, mint erdőből gyöngye fák hajladozása,
téli reggelen távoli emberhang, úgy
jön a vers és csendben melléd ül.*

*Már semmit sem akar, de suttog
arról, hogy bennünk lépni sincs erő, meg
arról, hogy szemünk csak derengést
észlel az üres utca mélyén.*

*Jön a semmiből a hajnal, moccan
a fényben sok elkopott tető, és lényegemből
jön a kérdés, váratlanul, ahogy
zúgnak a válaszok el a semmibe.*

*Marad egyedül a vers moccanata, mint
meztelen talpad puha lépte, távolodik
hűlő parazsak csalóka sétaútján.*

*Maradunk, ez befejezetlen történet
egy elkezdetlen szerelemben.*

*Maradunk hát, szemek a szőlőfürtön,
kérlelői a vágynak, hogy űzzön.*

Szűcs László költő, szerkesztő (1965, Nagyvárad). A Várad folyóirat és az Erdélyi Riport főszerkesztője. Kötetei: Hátam mögött észak (versek, 1996), Időkút (kisregény, 2001), Bolondok a parton (versek, 2010), Gazoskönyv (válogatott publicisztikák, 2013).

SALL LÁSZLÓ

szótagra hívás

kiver em a biztosítékot
agy am nyelvre jár
kitart om számol om
orrol om kezel em
mitha sebe lenne
sebben élő idézetté lenni
karig menekvő fulladássá tenni

kiverem a biztosítékot
hogyan is emlékezhetnék jobbra
keblen a kéz ek
sebben a lélek
lebben a cím pa
kedden a hin ta
rebben a géz
olvad a réz
tested
hangszertelen zenéjére

kiverem a biztosítékot
megpihenni vágyó tekinteted leplében
szótagról tagra tenni levét
könnyezni
megtörténtét versekbe könyvezni

kiverem lángom
biztosít
előidézés
néz

SALL LÁSZLÓ költő, művelődésszervező (1961, Nagyvárad). Versei antológiákban és magánkiadványokban jelentek meg. A Két Évszak svédországi magyar művészeti kiadvány készítője, a göteborgi magyar napok szervezője 2010-ig. Legutóbbi kötete: Versutánczó szavak (versek, 2016, Holnap Kulturális Egyesület).

kedvem felett

*megmosom
magam
lúgokban savakban
lázongó szavakban
tudom a havazás
lemeztelenít a maradás
megmosom
magam
maradjak*

*gyöngyöző szivacsrakás
magam mosogatás
magzó mosolygatyás
túlórás ékszerrablás
feledéssé feltöltött szagom
mossa lúgozva terjessze savom*

*lúgozom minden szavam
időzáró meztelenkedés a hóban
megmaradni szivacsrácsban
túlórás szívkalácsban
helykereső elmúlásban*

*mosom már havakban víz nélkül
mosom mi havazva testemre épül
mosom lúgozom agyam
szavakban magam.*

SZAMOS MARIANN

Lehetne

Egyetlen kanál cukor, vagy legalább egy fél, nem feltétlenül minden reggel, hanem mondjuk minden másod- vagy harmadnap... A férje, Miklós szoktatta rá a napi két kávéra, szerette maga elkészíteni, Éva pedig szerette nézni, ahogy tesz-vesz a konyhában, amíg ő az asztalt hozza rendbe. Szerette, ahogy lassan issza a kávéját, olvassa a reggeli újságot, és minden olyan megnyugtató körülötte.

A porcelánkészlet, amelyből tizenhat éves kora óta itta a reggeli teát a nagyapjával, majd a napi két kávé a férjével, nem süllyedt el a nappali kredencének üveglapja mögött, hanem a konyhában kapott helyet, a kis üveges szekrény egyetlen polcán. Azon a törött darabon sem adott túl, amit azon a májusi estén Miklós, haragjának kavargó tüzeiben, véletlenül a földre sodort. Azonnal megbánta, hogy nem kérdezte meg, mint legelőször, és a beleegyezése nélkül ment el az orvoshoz, később pedig már azt sajnálta, hogy utólag mégis elmondta...

A porceláncsészék és a reggeli kávé szertartása megmaradt. Egy óra reggelente, amikor a múlt szótlanságai még nem mutatkoznak. Ilyenkor csak a keze dolgozik, és a szeme az egyre világosabb ablakból az utcát fürkészi.

A kisfiú lassan indul el a még járatlan hőszyonyegen, szinte hallani lehet, ahogy az éjszaka jégkamrájában összesűrűsödött pelyhek ropognak a talpa alatt. Barna bundás sapkája elfedi ragyogó szőke dróthaját. Aranyos gyerek: apró orral, pufók orcákkal és huncutul mosolygós szájjal. Mindig erősen löki meg a kaput, de amint kint van az utcán, mozdulatai erőtlenné válnak. Talán még nem békült meg az új helyzettel... Vajon honnan költözhettek ide?

Mostanában egyre gyakrabban gondolt rá, hogy neki is lehetett volna egy fia, mint ez a szőke gyerek, vagy legalább egy hozzá hasonló, hiszen kétszer is megkapta a lehetőséget, de egyszer sem élt vele. Egyre gyakrabban motoszkált a fejében: igenis lehetett volna egy aranyos kisfia neki is, aki ugyanígy mehetne iskolába, de hozzá jönne haza tanítás után. Egy hang azonban azt súgta neki, akkor sem vállalt volna gyereket, ha Miklós életben marad.

Mire a kisfiú a sarokhoz ér, lefő a kávé, minden a helyén van. Félig tölti a csészét a feketén gőzölgő itallal, majd hozzáönti a langyos tejet. A kiskanalat a kristálycukorba mélyeszti. Egy fél kiskanál... vagy inkább egy egész. Lassan elkavarja, majd iszik egy kortyot, aztán újra megkavarja. Jólesik, de mégsem bírja mosolyra, ahogy remélte.

SZAMOS MARIANN (1988, Margitta) székelyhídi, a kolozsvári BBTE történelem–régészet szakán szerzett diplomát, mesteri képzésben részesült a kulturális örökség védelme és kutatása területén. Szakmai publikációi és közéleti kulturális eseményekről szóló beszámolóit internetes honlapon és nyomtatott sajtóban láttak napvilágot.

MÜLLER DEZSŐ

Bekézimunkázta

*Kitikkadt
Fura
Élőlény
lettem*

*apró örömöket
élvezeteket
szökőévenként
hajszolok*

*ósdi képkeretembe
bekézimunkázta
rút arcát
a halál*

*sose menekülök
vigyorgó
szőrporfája
elől*

MÜLLER DEZSŐ költő, lelkipásztor (1953, Zilah). A kolozsvári Protestáns Teológiai Főiskolán végzett 1979-ben. Verseit többkevesebb rendszerességgel 1989 óta közlik romániai és magyarországi lapok. Nyolc önálló kötete jelent meg.

Elsötétedik

*Rozoga ágyamról
lerugdos az éj
kéménybe szorult
fejjel ébredek
pitymallatkor*

minden
új nap
bőröm alá
fecskendezett
ópium

mint villanyoltás
után a szoba
elsötétedek
alkonyatkor

Nyáladzik

Egy gethes állat
tanyázik bennem
prüszköl köhéccsel
könnybe lábadt
szemmel csörtet

porzó szalmahalmon
gubbaszt
felhólyagzott seb
homloka orra

lüktető
térdkalácsa
kenetlen
szekérkerékként
nyikorog

s otromba eledelek
tucatjától
vért nyáladzik
habzó szája

Megvilágítani

Mióta
a tetejére állt
hegy domb erdő
önmagamat
a csillámló
vadnyomokban
se látom

a fájdalom
cuppanó mocsarába
süllyedve
olyan lett felettem
a tintakék égbolt
mint egy fanyar
álom

hattyúfehér
plafonra aggatott
köldökzsinórként
függök
pók légy belém
törölheti
száját

cudar világomban
az emberek lettek
a legsötétebb árnyak
arcuknak kihunyt
fénypallosát
a Göncölszekér se
tudná megvilágítani

Más irányba

Egy feslett csillag a világ

*benne vallások pattognak
szerelmek avasodnak
értékek porladnak
fények csipásodnak
dilettánsok buggyannak
torz alakok bugyborékolnak*

*s mindenki más irányba tart
akár egy széles mozivásznon.*

Pirkad a világ

*Fölöttem
égre buggyant csillagok
égre buggyant csillagokban
lobogó sárga lángok
lobogó sárga lángokban
szikrázó fények
szikrázó fényekben
sötét kúszó árnyak
sötét kúszó árnyakban
szénfekete éjszakák
szénfekete éjszakákban
ocsúdva pirkad a világ*

Fontossá válik

Ahogy közeledék
a végső naphoz
feltündökölnék
a hétköznapok
az ég kékje
a növény zöldje
a csatorna nedve
s az éj rejtelve
minél inkább
fontossá válik
mintha soha
nem éltem volna
annyira tombol
bennem az élet

Vérem

Lecsavart
lámpafény
letterem

homlokomon
a csillagtalan égbolt
szememen
a sötétség dobja

kézfejem
zsibbadó uszony
lábfejem
dagadt vitorla

*gerincoszlopom
görbe piszkavas
mellkasom
nyikorgó taliga*

*bőröm
piros gombákkal
kidekorált
erdő
s cuppanó
vérem
szénfekete
piócák mocsara*

Zuhanok

*Apám csontjait csillagok őrzik
Anyám nedveiből esik az eső
egyetlen gyermekem pedig
madárijesztőként
piroslik a tájban*

*zuhanok
lándzsa-hegyű sziklák között
zuhanok
korhadó életem egéről
szemem vöröslő tengeréből
gyöngyszemként kerül elő
a körültapintott vers*

SZILÁGYI ALADÁR

Határtalan és/vagy végtelen

Képek és Pixelek. Fotóművészet – és azon túl. Nemzeti Szalon 2016*

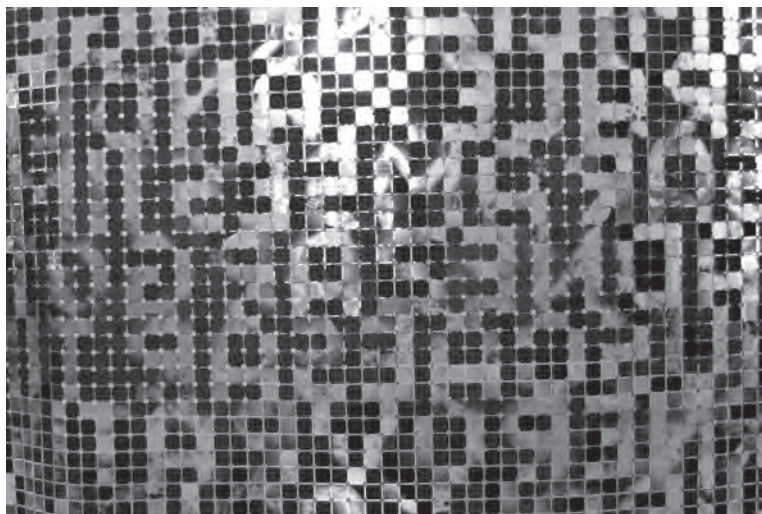
Művészet

Grosso modo végigszemlélve a budapesti seregszemle kínálatát, első nekifutásra egy „ismerős” kompozíción akadt meg a tekintetem. Michelangelo Merisi da Caravaggio muzsikusai: négy, az együttzenélés-együtténeklés örömvarázsa mellett – nem véletlenül... – intim homeoerotikát sugárzó alak köszön vissza Erdős Gábor monumentális, 160×100-as, giclée nyommattechnikával kivitelezett Caravaggio-parafráziséban. A négy figura elrendezése szinte teljesen megegyezik az eredetivel, csupán a kevésbé lányos képű fiúk arca, ruházata, tetovált karja, a lant helyett gitárt pengető zenész jelzi: egy négy

SZILÁGYI ALADÁR közíró, szerkesztő (1943, Pankota). Kolozsvárott tanult filozófiát. Publicista, a Kelet-Nyugat egyik alapítója, később főszerkesztője. Elbeszélései, kritikái, tanulmányai különböző hazai és magyarországi lapokban jelentek meg. Az Erdélyi Riport főmunkatársa, a Várad szerkesztője.

Erdős Gábor: Muzsikuskok
(Caravaggio után), 2010,
100 × 150 cm, giclée nyomtat,
fotópapír, alu-dibond lemezre
kasírozva

évszázados képi üzenet átfogalmazásának, 21. századi transzponálásának vagyunk a részesei. Bár a legkorszerűbb giclée művészi nyomtatás már egyenértékű a hagyományos technikákkal – a rézkarccal, a szitanyomással és a litográfiával –, Erdős dibond kasírozású fotóopusának nyomata minden együttrezdülés mellett sem képes visszaadni az eredeti, Caravaggio-féle fény-árnyék ellentétét, a chiaroscuro drámaiságát. Ezzel a munkával nem valamiféle értékrendi rangsorolás céljából foglalkozom bevezetésként kiemelten, hanem ami-

Szalai Dániel: A bárka, 2012,
részlet az installációból

37

Szalai Dániel: A bárka, 2012,
520 × 200 × 250 cm,
installáció, celluloid

att, mert érzésem szerint ez a kiragadott példa jól illusztrálja azokat az egyre gyarapodó kérdéseket, amelyek a festőművészet és a fotóművészet relációjában, illetve a mostani, jobbára digitálisan rögzített munkák mellett, a kisebb, de fontos teret kapott analóg képrögzítés és másolás, a historikus technikák alkalmazása révén merülnek föl.

Kérdések, melyek a fotográfia közel két évszázados története során – más-más nyomatékkal – újból és újból a felszínre bukkanva, részben vagy gyökeresen más-más válaszokat generálnak. A társadalmi-történelmi

Fiala Gábor: Öreg hintaló, 2014,
18,3 × 24,3 cm, aranykloriddal
tonizált lith print zselatinos ezüstön,
kézi nagyítás nedves üveglemezes
negatív, baritált fotópapír

38

Simonyi Balázs:
Plázanemzedék,
(részlet a sorozatból), 60×90
cm, giclée nyomtatás
habkartonra kasírozva

folyamatok mellett a technikák, az anyagok, a szemléletmódok napjainkra immár szinte követhetetlen változásai a kánonok sokszori megújulását eredményezték. A fényképezés történései 1839. augusztus tizenkilencedikét tekintik a fotográfia megszületése időpontjának, azt a napot, amidőn a

Francia Tudományos és Képzőművészeti Akadémia az együttes ülésén hihetetlen nemzetközi érdeklődés közepette ismertette a *dagerrotípia* készítését. Öt évvel *Joseph Nicéphore*

*Urbán Ádám: Szomorú park
(részlet a sorozatból),
70 × 70 cm, giclée nyomat,
fotópapír, alu-dibond lemezre
kasírozva*

*Hegedüs 2 László: Fázis I., II.,
2015–2016, 60 × 147 cm,
giclée nyomtat, fotópapír, alu-
dibond lemezre kasírozva*

40

*Schild Tamás: Roma donna
(részlet a Szép cigánynak
lenni című sorozatból), 2010,
80 × 120 cm, giclée nyomtat,
Siena Magiclée fotópapír*

Niépce és Louis Daguerre találmányának bemutatása után már napvilágot látott az első „fotográfusi kézikönyv” is, az angol Fox Talbot tollából. A sors fintora, hogy Talbot 1839. január 31-én a londoni Royal Societyben bemutatott negatív-pozitív eljárása, a *talbotíпия* megelőzte a dagerrotíпия bejelentését, azonban szabadalmi bonyodalmak miatt lemaradt a versenyben. Az viszont elvitathatatlan érdeme, hogy elsőként hívta fel a figyelmet: a fényképezés mellett, hogy „képes természet miatt” képes a valóságot rögzíteni, művészi lehetőségeket is kínál a sajátos ábrázolás terén. Talbot ezzel a megállapításával egyrészt kicövekelte, másrészt egybevonta a fotózás két pólusát, a dokumentatív, illetve az önkifejezést célzó törekvéseket.

A 19. és 20. század fordulóján, amikor beindult és fellendült a fotóipar, tömeges tevékenységgé vált az amatőr fényképezés. A Kodak reklámja szerint: „Ön csak megnyomja a gombot, a többi a mi dolgunk!” Ez a helyzet valósággal kikényszerítette az első fotóművészeti mozgalom, a *piktoralizmus* megjelenését. Az eltömegesedés ellen az egyediséget hirdető, esztétikai és mesterségbeli tudással felszerelt elitista avantgárddal szemben a két világháború között teljesen más funkciójú *sajtófotó* vált uralkodóvá. És a 20. és 21. század fordulóján két alapvető folyamat: egyrészt a nyomtatott sajtó világának összeomlással fenyegető csődje, másrészt a *digitális technika*

már-már követhetetlen fejlődése és elterjedése idézte elő az előző századforduló koránál összehasonlíthatatlanul nagyobb eltömegesedés, egalizálódás jelenségét. Ma már minden képrögzítő ketyere bárki számára elérhető, a szuperkamerától a legbanálisabb mobiltelefonig. Boldog-boldogtalan fotózik, naponta milliószámra születnek „fényképek”, osztódnak meg a világhálón.

Ez a helyzet, a digitális fordulat újabb, jó értelemben vett „elitista szemlélet” és gyakorlat kialakulásához vezetett a fotóművészetben. Hál’ istennek, ez a fordulat nem volt olyan mértékben „kopernikuszi”, hogy teljesen szakítson a múlt hagyományai-val. Bár a legmodernebb modernisták szerint a „fotografikus fotó” elvesztette a varázserejét, de – amint ez a mostani nagy összefoglaló is bizonyítja – a kiállító fotóművészek jelentős része megőrizve szemléletét, egyrészt a

„hagyományos fotóalkímiát” űzi, megannyi régi eljárást és nyersanyagot kipróbálnak, másrészt gátlás nélkül használják fel a digitális, a virtuális alapok kínálta lehetőségeket. A Szalon kínálta öt nagy tematika: *Hely, Ahol, Szemben; Testkép; Varázslat* szerint osztályozott több száz munka jórészt nehezen beskatulyázható, hiszen az alkotói gesztusok mögött a viszonylagosság és a kölcsönösség jegyében a legtagabb értelemben vett valóság megörökítése mellett egy más, egy „új valóság”, akár egy virtuális valóság megteremtésének a szándéka munkál.

A tömegképektől, a képtömegektől való elhatárolódás legpregnansabban az utoljára említett témakör, a *Varázslat* keretében kiállított munkákban jelentkezik. A számítógépes

szoftverek lehetőségei, „a nem létezőt megjeleníteni, ábrázolni” törekvés felkent bajnokai a kiállítás egyik kurátora, *Szarka Klára* szerint „az ezredfordulón [...] úgy hitték, ebben a tematikában a végtelenbe tartanak majd a lehetőségek. Pixelek generálta új képi világ születik, újfajta kreativitás köszönt majd ránk. Ma már tudjuk, hogy az közel áll a valóságunkhoz, gondolatainkhoz, érzéseinkhez. Noha a számítógéppel szinte mindent lehet, az alkotók mégsem rugaszkodnak el az érdektelen ismeretlenbe.”

Haris László: Búzaszentelés
Csíkszentdomokoson,
59 × 292 cm, giclée nyomat,
alu-dibond lemezre kasírozva

Korniss Péter: Betlehemesek
a mezőn, 2011, 73 × 110 cm,
giclée print (2013)

A *Képek-Pixelek, Fotóművészet* – és ezen túl elnevezéssel megnyílt 2016-os *Nemzeti Szalon* termeiben erdélyi, Erdélyből elszármazott művészek erős reprezentációja mellett fontos a váradiak, a Partiumi Keresztény Egyetem jelenléte is. A képzőművészeti szak tanszékvezető tanára, *Ujvárossy László* az *Igazak, hamisak, jók és rosszak (talált fényképek)* című, vegyes technikájú álló- és mozgóképekből álló installációja éppen az „és ezen túl” kategóriába tartozik, akár tanítványa, *Bende Attila Memento, 2015* című, 4 perces animációja.

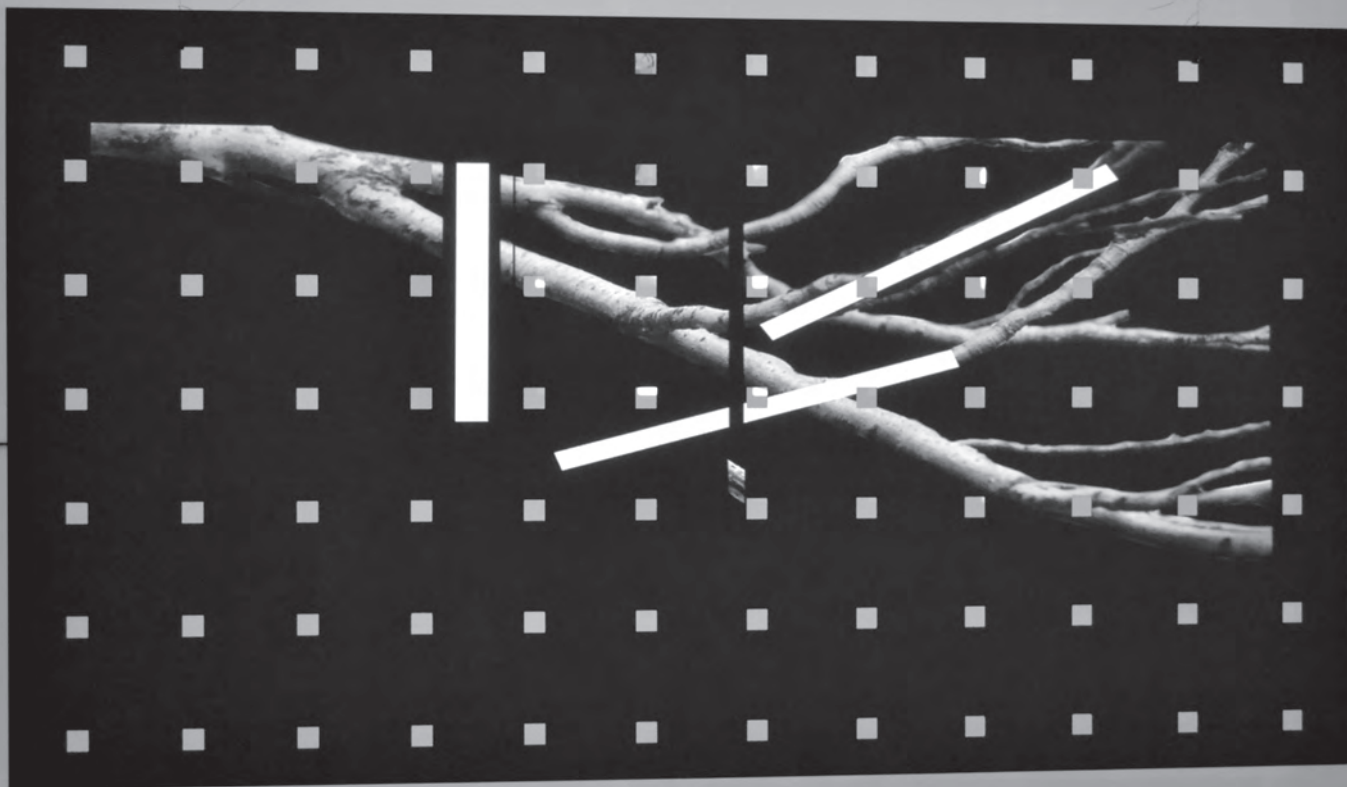
*Bruno Bourel: Groteszk, 2006,
40 × 30 cm, zselatinos ezüst
nagyítás*

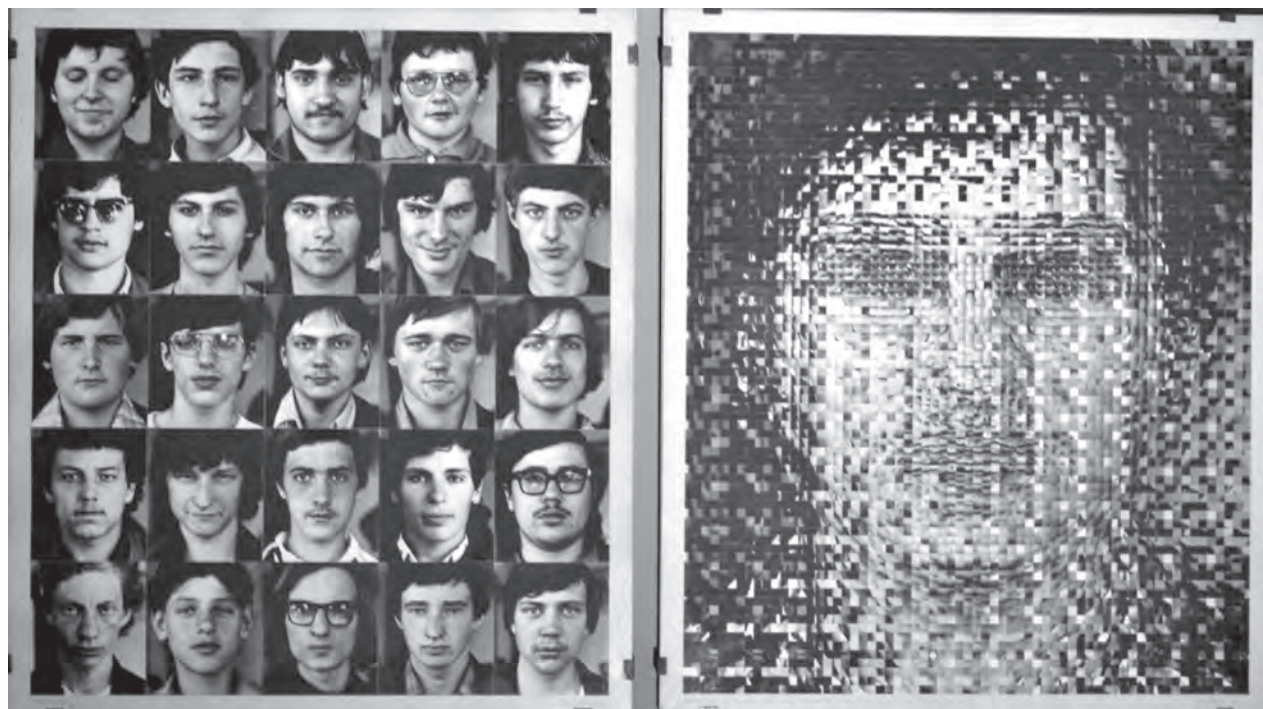
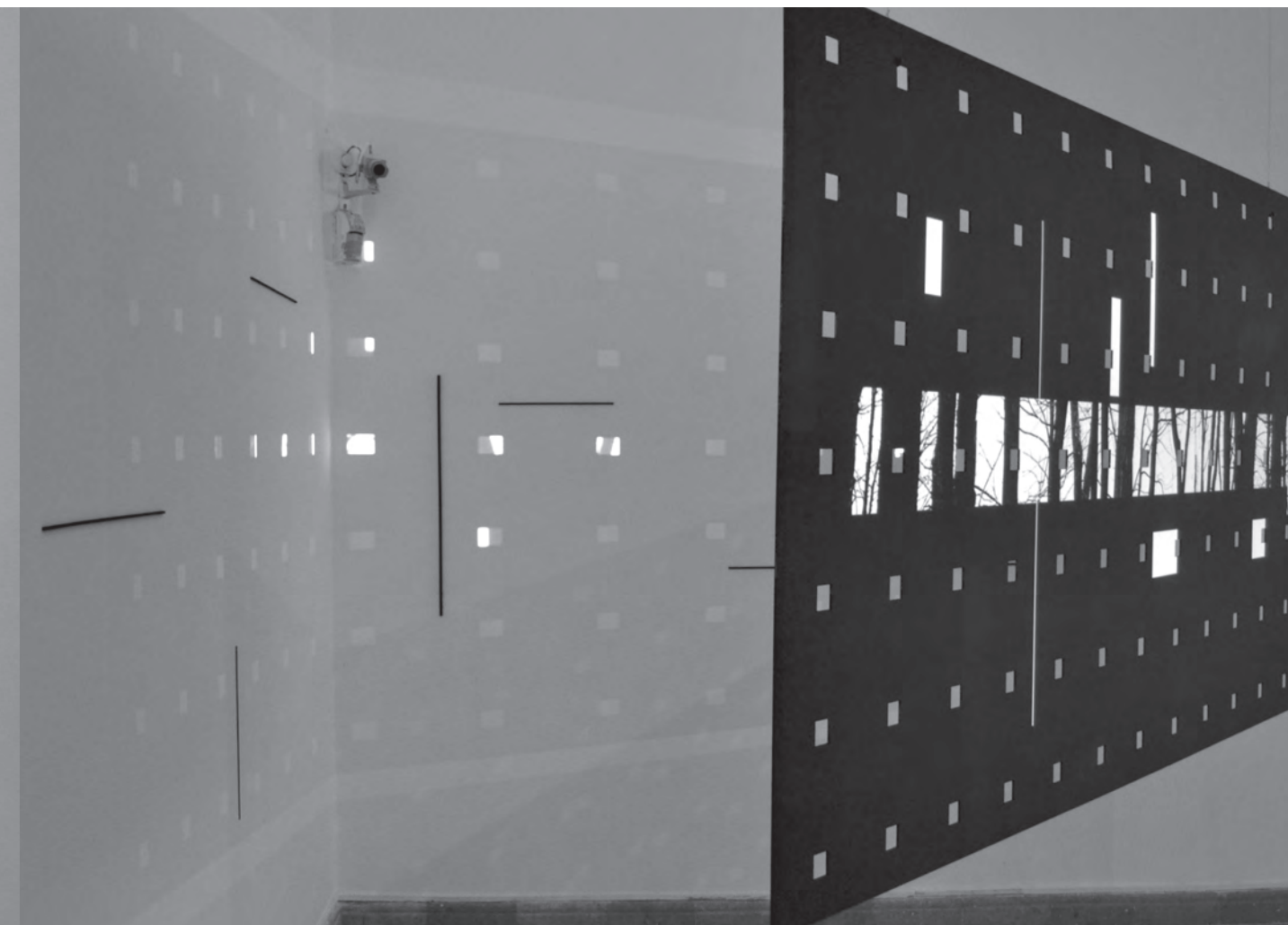
Végh László: Riksa (részlet
a Kiszolgáltatva sorozatból),
2013, 70 × 50 cm, giclée
nyomat, alu-dibondra
kasírozva

M. Tóth Éva: Capillária, 2012,
frémek az animációs filmből,
10:50 perc

Czakó Zsolt: Vocabula Cadunt,
2016, térinstalláció,
300 × 500 cm

Türk Péter: Osztályátlag I., II.,
1979, zselatinos ezüst,
kartonon, 80×70 cm

*Pauer Gyula: 56-os sztlélék, 2006,
festményciklus, 70×100×5 cm,
pszeudo márványsztélék, feszített
vászon, olaj, lakk*

*Részlet a kiállításról. Előtérben
Ujvárossy László: Igazak, hamisak,
jók és rosszak, 2016, installáció,
fotó, fa, üveg, animált fotók*

SELYEM ZSUZSA

Két verebecskét egy kis fillérért

A kortárs politikai szubjektumot emancipáló néhány zsidó-keresztény fogalom

Esszé

Nemde, két verebecskét meg lehet venni egy kis fillérért? És egy sem esik azok közül a földre a ti Atyátok akarata nélkül! Néktek pedig még a fejetek hajszálai is mind számon vannak. Ne féljete azért; ti sok verebecskénél drágábbak vagytok.

(Mt 10,28-31. Károli Gáspár revideált fordítása)

Postone szerint Nietzsche és követői a változtatás lehetőségéért, a politikai szubjektum szabadságáért állítják a történelemről, hogy kontingens, mivel elismervén, hogy van valami-féle logikája, számolni kellene ennek kényszerítő erejével. Ezzel viszont elrejtik (obskúruvá teszik) a tőke logikáját, így pedig, deklarált szándékaikkal ellentétben, elerőtlenítik a politikai szubjektumot. Ha viszont Marx nyomán elfogadjuk, hogy a tőke a történelem logikája, akkor van kezdete és van vége, következésképpen *van esély a változásra*.¹

Olyan korban élünk, amikor a közmegegyezés a rövid távú racionalitást tartja racionálisnak és a túlfogyasztást szükségszerűnek. A legegyszerűbb logika tűnik furcsaságnak, gyanús partikularitásnak, kivonulásnak a normálisnak nevezett társadalomból. De miféle abszurd racionalitás az, amely egy végletesen leegyszerűsített érzelmi beállítódás szerint (gyávaság) adott jelenség következményei közül csak pár kényelmet szelektál ki magának. Miféle abszurd materializmus az, amely az anyagi javakért lemond az életszeretetről, örömről, önzetlen együttlétről. És ahelyett, hogy vicces, tehát felszabadító lenne ez az aszketikus materializmus és ez az együgyű racionalitás, még fenyegető is, elnyomó is, pöffeszkedő is. Azt állítja magáról, hogy nincs alternatívája. Egyik legjellemzőbb képződménye az *infotainment*, mely gátlástalanul elismeri, hogy szórakoztatni akar, miközben embertársaink és mindenféle élőlény kínjairól számol be, egyre közelebb hajszolva az emberiséget egy olyan állapothoz, amelyben nem csak

SELYEM ZSUZSA (1967, Marosvásárhely) irodalom-történész, író, esszéíró, egyetemi oktató. A kolozsvári BBTE Bölcsészkarán kortárs irodalmat tanít. Legutóbbi kötete: Fiktív állatok (A rezisztencia irodalmi formáiról, 2014).

extrém helyzetekben, nem csak gengszterek meg háborús bűnözők számára nincs értéke a pusztító életnek, hanem ebben fog megegyezni két hazafelé tartó távoli ismerős is egy tetszőleges keddi késő délután a buszon.

Belenyugodva, interiorizálva a fennálló rend ítéletét, hogy saját életüknek nincs semmiféle tétje, képtelenség a változtatás; a forradalom pedig egy borzalmas utópia, melynek eredménye a fékevesztett vérengzés, mérhetetlen pusztítás és még áthatóbb kiszolgáltatottság.

Csak hogy ez az ítélet téves.

1. Moishe Postone: *History and Heteronomy*. Critical essays. Tokyo, UTP, 2009.

Három zsidó-keresztény fogalmat értelmezek a jelen kontextusában, amelyek olyannyira emancipatorikus politikai funkcióval bírnak, hogy a hivatalos vallási intézmények évszázadok során egészen máig próbálták őket jól elrejteni, vagy legalább behatárolni, vagy ha azt se lehetett, akkor addig beszélni róla, ameddig teljesen el nem veszítik jelentőségüket.

1. Univerzalizmus

Jézus tanításaiban az volt az új a maga korában, hogy szemben más vallásokkal, ennek a tanításnak nem voltak előre megadott címzettjei, mindenkivel szóba állt. Pontosabban, mivel a tanításnak már önmagában van két feltétele: színhely és nyelvi kompetencia, ma már nem azt mondanánk, hogy tanított, hanem performance-okat hajtott végre utcákon, köztereken, random otthonokban. Az is megértette őt, aki csak annyit látott, hogy felborítja a pénzváltók asztalát, nyilvános térben beszélget egy prostituálttal, vagy együtt vacsorázik Mátéval, a vámszedővel. Mielőtt szólna a sokasághoz, egy gyermeknél levő öt kenyeret és két halat oszt úgy el, hogy mindenki jóllakjon, s még maradjon is.

A felvilágosodás korában kidolgozott univerzalizmus eszméjét joggal érte bírálat, leginkább azon az alapon, hogy egy adott partikuláris jelenséget, történetesen az európai, középosztálybeli fehér férfi szempontrendszerét ráfogásszerűen általánosítja, aminek következménye az erőszakos asszimiláció vagy egy önellentmondásos 'mindenki' (egy olyan mindenki, amelyből némelyek ki vannak zárva). Az univerzalizmus a világ végtelensége miatt lehetetlen kategória. Pozitívan nem határozható meg, hiszen akkor mindazt kizárnánk belőle, amit nem ismerünk vagy még nem jött létre. Az univerzalizmus nem egy adott attitűd, hanem folyamat. Ahhoz, hogy ne legyen önellentmondásos, nyitottnak kell lennie. Jézus kenyeres-halas performance-ában a *maradék* a valóságos univerzalizmus garanciája. (Előképe a *Leviták könyvében* az a törvény, miszerint aratáskor hagyjanak a földeken maradékot a szegényeknek és az idegeneknek – Lev 23,22) A maradék a váratlanul érkezőt is vendégül látja, mindenkit és még azokat is, akik még nincsenek itt.

A kapitalizmus logikája ennek pont az ellenkezője, mantrája a 'nincs ingyen ebéd', és benne valóban nincs. Aratáskor fölszedeti a legutolsó szemet is, a cég alkalmazottai még szabadidejüket is munkával, helyezkedéssel, zárt körben töltik, ún. 'céges bulikon'. A kapitalizmus kimerítő.

Jellemző a menekültválságra adott válasza: a háború vagy az éhínség előtt menekülők sokasága a legtöbb konzervatív, keresztény, európai, gazdag ország politikai döntéshozóit arra készítette, hogy a beszűkülés, a félelem, a gyanakvás, a megfélemezés és az önzés késztetéseit erősítse az emberekben. Ezek az érzések kiszolgáltatottá teszik a tisztelt szavazókat, akik már nem megismerésre és társadalmi igazságra vágnak (*jó életre*), hanem pusztán védelemre, egyéni biztonságra, interneten megrendelt, a küszöbre letett kedvezményes árú javakra, arra, hogy senkivel ne kelljen megkockáztatni a beszélgetést. Napnál világosabb, hogy ha valami, ez az attitűd fenyegeti a leginkább az „európai keresztény értékeket”.

Alain Badiou Pál apostolban látja az univerzalizmus gondolatának megteremtőjét, aki „egy olyan alany elméletét alkotta meg, amely, mint Nietzsche nagyon helyesen, de utálkozva mondja, egyetemesen »lázad mindaz ellen, ami kiváltság«.”² A tét a bár-

2. Alain Badiou: *Szent Pál. Az egyetemeség apostola*. Fordította: Csordás Gábor. Typotex Kiadó, Budapest, 2012. 120.

mely partikuláris kollektívum által kisajátíthatatlan igazság. A jelen kontextusában: a piactársadalom elvont homogenizációja helyett megteremteni az egyetemes, az áruforgalom részévé *nem* tehető, szabad szubjektumot.³

Jézus a piac nyelvén fejezte ki a szabad szubjektum egyetemes szingularitását: sok verebecskénél drágábbak vagytok. A verebecskék persze olcsók, akkoriban egy fillérért már két verebet lehetett vásárolni, de, mondta Jézus, még egy verébre is gondot visel az atya. Tehát még a verebecske és a pénz is összemérhetetlen (a fillérek iránti gondviselésről nem ejt szót Jézus), ehhez jön még a maradék-elv, az, hogy nem jelöli meg, hány verebecske is egy ember: ti, mondta Jézus nem aratva le tövig a gondolatmenetét, sok verebecskénél drágábbak vagytok.

A pénz, Badiou filozófiájában, a hamis univerzalitás, egymással összemérhetetlen dolgokat homogenizál és ezen az önkényes homogenizáción, mennyiségi alapon megosztja a szubjektumokat, különféle partikuláris kategóriákba sorolja, amelyeknek így már nincs kapcsolatuk csak a saját ketrecüknek a többi lakójával. A piac számára a szubjektumok partikuláris fogyasztók, a fogyasztó pedig a valóságnak csak a számára gyártott részét látja, nincs módja változtatni sem ezen az önkényes, akaratán kívüli struktúrán, sem saját életén.

A kiszolgáltatottság és a tehetetlenség érzése, a frusztráció és a depresszió bármennyire is univerzális, nem képes ezt az állapotot meghaladni, nem jó az égvilágon semmire. Akik hatalmi helyzetben vannak, a tőke és a technológia birtokosai és használói, különféle eszközeikkel képesek ugyan hárítani ezt az érzést, de mivel az állapot fennmarad, a tehetetlenség sem szűnik meg, csak át van tolva a kiszolgáltatottakra. A kapitalizmus ellentmondásosságát Moishe Postpone (Marxot továbbgondolva-vitatva) abban látja, hogy a tőke ugyan képessé tesz dolgokra (ez adja a hatalmi mámort), de ezt a képességet képtelen realizálni. Korunk problémáinak nagy részét meg lehetne oldani, megvannak rá az anyagi feltételek, de nem lehet sehogyan se oda hatni, hogy az anyagi javakat a megoldásra, és ne további anyagi javakra áldozzák.

Egyetlen verebecske sem esik le pénzért az égről, de a pénz miatt igen. A technológia birtokosai egyre kevésbé értik és alig is kíváncsiak rá, hogyan működnek, de vannak rakétaik. A

partikularitásokba űző piac a találmányokat használja, nem érti, kimeríti, elrontja. Nem képes változtatásra, csak ismételni tud. Újra lő, újra háborúzik, újra irt, kultúrája ezt intézményesíti a különféle zsánerekkel, műfajokkal, remake-ekkel. Badiou szerint az, amit Pál a maga korában „bűnnek” értett, ma az ismétlések automatizmusa és a partikularitások törvénybe iktatott kultusza. És kulturális begyakoroltatásuk, teszem hozzá.

A mainstream egyházi keresztény kultúra begyakoroltatta, hogy a test a bűnök forrása. Ezzel szemben a Rómaiakhoz írt levél görög eredetijét figyelembe véve Pál nem a platonista dogmáról, test és lélek dualizmusáról beszélt, hanem húsról (σὰρξ) és szellemről (πνεῦμα), amivel a test bűnösségére vonatkozó tan megalapozatlanságát mutatja meg: nem a test a bűnös, hanem a gondolat- és kreativitás nélküli, a szolgálalelkű, a repetitív, a holnaptól egzisztenciálisan remegő húsunk. A menő nyugati világ a bűnös, hogy ész nélkül belepiszkált távoli országokba, és próbálta elszedni tőlük anyagi javaikat. És újra meg újra, nyers erővel, fantáziátlanul.

A keresztény egyházak története leírható az univerzalizmus különféle szempontok szerinti partikularizálásának, a kirekesztések történeteként is. Test és lélek rutinos szétválasztása az uralmi logikát erősíti, egy absztrakt hatalmi rendszert, amelynek nevében feltételeket lehet szabni ahhoz, hogy

3. Alain Badiou, i.m. 57.

valaki részesüljön az eredetileg univerzális üzenetben. Bármilyen szétválasztás kirekesztéshez vezet: a katolikus kommunista Pier Paolo Pasolinit homoszexualitása miatt a múlt század hetvenes éveiben kivételesen nem a katolikus egyház, hanem az olasz kommunista párt zárta ki soraiból (ma viszont az előbbi is megtagadná tőle, hogy ugyanazon egyházi jogokkal rendelkezzen, mint bármely katolikus).

Badiou a *Szent Pál* című Pasolini-forgatókönyv előszavában írja, hogy Pál alakja Pasolini számára a felszabadító politikai igazság és annak a konkrét megvalósulása közötti konfliktust testesítette meg. „Világunkban az igazság csak úgy tud megjelenni, hogy közben védi magát a korrupciós konszenzustól, fegyelmeznie kell magát, ha nem akar feloldódni benne. A probléma ott van, hogy ez a fegyelem szándékosan ellentétes az igazság tiszta tapasztalatával. Versengések, árulások, hatalmi harcok, rutin, a külső korrupció hallgatólagos elfogadása a 'realizmus' nevében – mindez oda vezet, hogy az egyházat alapító szellem már nem ismeri föl benne magát.”⁴ A film koncepciója szerint Pál felismerése annyira univerzális, hogy bár a történelmi helyszíneket, szereplőket, párbeszédeket aktualizálta, Pál szavai ugyanazok, mint a fennmaradt leveleiben. A korabeli elnyomó struktúrák más maszkokkal, de ugyanazok: „világos, hogy Szent Pál forradalmi üzenete szembement egy erőszakra épülő társadalom konszenzusával; következésképpen a római arisztokráciát és kollaboránsait analógiával a modern pénzarisztokrácia fogja megjeleníteni, míg a megalázottakat és megszorítottakat napjaink liberális polgárai, munkásai és szubproletariátusa.”⁵

Az egyetemes szubjektum – amelyről Pál leveleiben olvasunk – egy eseményhez való hűség folyamatában jön létre, aminek nincsenek külső (etnikai, nemi, társadalmi pozíció szerinti stb.) feltételei; nem írja le semmiféle törvény, mivel szubjektív; nem egyetlen megvilágosodási pillanat, hanem folyamat, és végül: nem pusztán vélekedés, hanem föl vállalt igazság.

2. Feltámadás

Szó szerint értve kínos egy fogalom. A keresztény hagyomány is inkább a jól vizualizálható keresztthalált hangsúlyozza, a kereszt győzelmes szimbóluma hatalmi szimbólum, melynek ismert alapító eseménye birodalmi logikához és

szisztematikus öldökléshez köthető. A feltámadás hülyén nézne ki filmen. Viszont azzal mégiscsak kellett már Pálnak is kezdenie valamit, hogy a keresztthalál a korban egy bevett igazságszolgáltatási eszköz, amelyen minden elítélt meg tudott halni. Rutinos kivégzésnek látszik, pedig maga a jó hír, az evangélium. De hogyan? A Badiou által nem csak édeskésnek, de hamisnak is, Lukács által utólag összeférceltnek tartott *Apostolok cselekedetei* a damaszkuszi úton hirtelen bekövetkezett égi parádéről beszél. Ami nyilván porhintés, Pál autentikus levelei ezt sehol nem támasztják alá, ellenkezőleg, saját szerepét lefelé stilizálja: a feltámadt Krisztus „legutolszor pedig mindenek között, mint egy idétlennek, nekem is megjelent” (1Kor 15,8)

Badiou egyenesen mesének nevezi Pál életének alapeseményét, a feltámadást, majd úgy értelmezi, mint felül-emelkedést az ismétlés automatizmusán, a partikularitások kultuszán, az emberi állat mindennapi kötelezettségein. (Bár szerintem az állatoknak nincsenek kötelezettségeik.) A feltámadás annyiban emancipatív tényező, amennyiben ellentmond a fizikai törvényszerűségnek mediatizált és általánosan elfogadtatott adott hatalmi struktúrának és gazdasági berendezkedésnek, s a benne kijelölt egyén

4. Pier Paolo Pasolini: Plan for a film about Saint Paul. Forward by Alain Badiou. Verso, London – New York, 2014. 6.

5. Pasolini, i. m. 33.

elenyésző szerepének. Feltámadás minden új kezdet, minden kilépés a depresszív tévő rutinból. Ha kitalálok valamit, amitől a közegemben megváltozik a kimerítő munkavégzés, az feltámadás.

A mindent elárasztó obszcén láthatótól nem lehet észrevenni a jó hírt, hogy nem csak kötelezettségei vannak az embernek sem. Badiou 13. tézise a kortárs művészetről így szól: „Ma a művészet csak egy olyan pontból indulhat ki, amely a Hatalom számára nem létezik. A művészet absztrakt folyamataival ennek a nemlétezésnek a láthatóságát építi. Ez irányítja minden művészet formális elvét: láthatóvá tenni mindenkinek azt, ami a Hatalom számára (és így – de egy teljesen más nézőpontból – mindenki számára) nem létezik.”

A feltámadás a vallásos közhiedelem szerint csoda, abban az értelemben, hogy túl van minden racionalitáson, meghaladja a világ ismert működési szabályait, valamiféle transzcendencián múlik, amellyel szemben az ember csak alávetett, kiszolgáltatott lehet. Ahhoz, hogy egy ilyen belátáshoz jussunk, nem kellett mást tennünk, mint a racionalitás fogalmát leszűkíteni egy teljes és ellentmondásmentes rendszerre. De olyan nincs, mint ahogy azt Kurt Gödel még 1931-ben, a náci hatalomátvétel előtt matematikailag bebizonyította, minden, értsd: minden rendszer vagy önellentmondásos, vagy nem teljes. A hódító, hatalmi logika viszont azt színleli, hogy tudása teljes (*maradék*-tan), ezzel készít helyet a világban az alávetettnek, hogy aztán jól visszaéljen vele és saját hasznára fordítsa az általa létrehozott túlvilági gyönyört – evilági reménytelenséget.

Franz Rosenzweig és Walter Benjamin számára „a csoda nem kivételes állapot, ellenkezőleg, a hatalmi kivételettség felfüggesztése”, kilépés az öntudatlanul átadott alávetettségi minták végtelen láncolatából.⁶ Ahogy Tadej Troha meggyőzően érvelt a 2016-os ljubljanoi *May Day School* konferenciáján: Bernie Sanders portlandi választói gyűlésén⁷ a kismadár (egy veréb nagyságú házi pirók) megjelenése, Sanders és a jelenlévők reakciója csoda volt ebben a transzcendencia-mentes értelemben. Sanders ugyanis megszakította a beszédét, barátságosan ránézett a madárra, és mindenki egyszerűen boldog volt.

Eric L. Santner az alávetettségi mintákat a 'signifying stress'-nek tulajdonítja, a fordítás kudarcától való félelemnek, ami-

nek legjobb példája szerint K. A *per*-ből. K. minden helyzetet adótnak vesz, és próbál megfelelni neki, arra törekszik, hogy jól, helyesen értse őket, és nem jut eszébe, hogy a helyzetek maguk értelmetlenek. (Talán úgy lehetne magyarul mondani Santner fogalmát, hogy 'értelemadási stressz'.)

A feltámadás mint csoda kilépés ezekből a rutinos, értelmetlen helyzetekből – és ennél ésszerűbb dolgot aligha tehet az ember.

3. Szeretet

Walter Benjamin számára az egyetlen olyan vallásos kategória, amelynek van politikai jelentősége, az a *megváltás*. Franz Rosenzweig szerint a megváltás a *felebaráti szeretet* révén válik valósággá. Nem az első lépés, hanem maga a megváltás, most történik, és

6. Eric L. Santner: *Miracle Happens*. Benjamin, Rosenzweig, Freud and the Matter of the Neighbor. In: Slavoj Žižek, Eric L. Santner, Kenneth Reinhard (eds.): *The Neighbor. Three Inquiries in Political Theology*. The University of Chicago Press, Chicago, 2005. 89–90; 102.

7. <http://www.theguardian.com/us-news/2016/mar/25/bernie-sanders-rally-bird-portland-oregon-portlandia> – utolsó elérés 2016. május 2.

nem valami örökké elhalasztott jövőben. Santner írja, hogy Rosenzweig a karkai értelemadási stresszt függeszti fel a felebaráti szeretettel. Képes arra, hogy a mindig másikat felelőssé tevő frusztrációt, nietzschei értelemben vett „ressentiment”-t megszüntesse. Emancipatorikus hatása abban áll, hogy leszed a méltánytalan profitra fixációról, arról, hogy a változtatás szándéka elhaljon amiatt, mert csak azt vagyok képes gondolni és cselekedni, még ha ellentétes előjellel is, amit a fennálló rend mindent elárasztó médiája által számomra kínál.

De mi is az a felebarát, ki az ember felebarátja? Elképesztő ez az archaizmus, benne van a magyar nyelv összes értelemadási stressze, ahogy próbálja finomítani, elfogadhatóvá tenni, absztraktizálni és eltüntetni azt, ami az eredetiben egyszerűen és valóságosan létező. A 'felebaráttal' ellentétben, amiről a kutya se tudja, hogy micsoda, legfőbb annyi, hogy valami régi, kennetteljes dolog, 'szomszédja' mindenkinek van, még a turizmus és a kolonializmus modern istenének, Robinson Crusoe-nak is. És a „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat” (Lev 19,18) törvénye valójában róla szól, a szomszéd-ról. Santner Rosenzweigot értelmezve azt mondja, hogy a 'muzulmán' a szomszéd. *Der Muselmann*, a koncentrációs táboroknak a túlélési életfunkciókra redukálódott foglya, akit talán azért neveztek így, mert naphosszat előre-hátra ringatta magát, mint a muszlim imádkozók (és mint a magukra hagyott gyerekek). A 'muzulmán' az emberi létezés zéró foka, a mindenhol kirekesztett, aki az emberek között csak úgy van jelen, mint a szimbolikus reprezentáció teljes hiánya. Minden kivételesen, előjogon, előzetes elfogultságon vagy előszereteten kívül van. Az ő elfogadása felfüggeszti a kivételezés, az előjogok logikáját, ennek van tétje, ha

egyenlőségről beszélünk. Rosenzweig írja *A megváltás csillagában*, hogy a szomszéd szeretete miatt tartozik össze a világ; bárki is álljon pillanatnyilag mellettem, ő az, aki teljes érvénnyel a világot jelenti.⁸

Nincs félreértés, nem kísért az élet abszurditása, sors, babonák és ostoba véletlen gyilkosságok, mindenki, akitől Ödipusz találkozik a hármas útke-reszteszódésnél, az apja; mindenki, aki betér Camus drámájába, az anyának fia, Marthának fivére. Ezt jelentené a szomszéd szeretete. Katasztrófa, ugye? De legfőbb ideje felkészülnünk a katasztrófára.

8. "The effect of the love of 'neighbor' is that 'Anyone' and 'all the world' . . . belong together. . . . whoever be momentarily my neighbor represents all the world for me in full validity" (Franz Rosenzweig: *The Star of Redemption*, trans. William Hallo. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 1985, 236) – idézi Eric L. Santner, i. m. 109.

PÉTER I. ZOLTÁN

Újváros főterének metamorfózisa

Társadalom

Napjainkban igen divatos lett az átalakított Szent László (mai nevén Unirii) térről véleményt nyilvánítani. Mielőtt még mi is ismertetnénk a látvány okozta impressziókat, talán nem árt, ha felelevenítjük, miként is alakult ki Újváros főtere, hogyan változott három évszázad alatt a tér arculata s azon belül az épületállománya, mennyire sikerült tudatosan, vagy helyenként csak ösztönösen stílusharmóniát kialakítani a szomszédos ingatlanok között. Visszaemlékezünk arra is, hogy a kezdetben burkolatlan, esős időben sáros, majd Körös- és macskakővel burkolt itteni piactér az évszázadok során hogyan vált olyanná, amilyennek ma láthatjuk.

Hogy lehetett volna szebb, harmonikusabb, jobban át gondolt, a helyi hagyományokat jobban tiszteletben tartó a mai Szent László tér külalakja? Egyértelmű a válasz: természetesen igen!

Nem szerepünk a kialakult helyzet elemzése, megtették ezt már helyettünk az urbanisztikában jártas szakemberek, műépítészek, bár ettől semmivel sem lett barátságosabb a tér arculata. Nem is változhatott, hiszen a kivitelezők a városvezetés által elfogadott prekonceptiók alapján dolgoztak. A tervet több jeles műépítész is bírálta, de a város polgármestere hajthatatlan maradt, ragaszkodott az elképzeléséhez...

A tér kialakulása

A mai Nagyvárad történelmi városrészei közül az egyik legfiatalabb Újváros; 1714-ben jött létre, a vártól nyugatra. A hadügyi tanács ugyanis stratégiai megfontolásból, hogy egy esetleges támadó sereg ne találjon a vár közelében védelmet, a vártól nyugatra 500 lépés távolságra (nagyjából a későbbi

PÉTER I. ZOLTÁN Podmaniczky-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad). 1991–2009 között a Bihari Napló munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

Nagyvásár, ma December 1. tér nyugati vonaláig) minden házat lebontott. Ezt követően csak e határvonaltól nyugatra lehetett építkezni. Így keletkezett a korábbi Péntekhely romjai felett a Nagyvásár tér, s ettől nyugatra Újváros.

E nevében is új városnak a központi tere a Kispiac – a későbbi Szent László tér – lett.

Barokk kori építkezések a Kispiacon

A Kispiac a 18. század elején még mocsaras lapály volt. A káptalan 1714-ben a tér északnyugati részén – a későbbi püspöki lak, a mai városháza helyén – mészárszéknek, míg a később-

bi Kossuth (mai Independentei) utcában serfőző háznak jelöl ki telket. A tér nyugati részén levő mészárszéktől délre (a mai görögkatolikus püspökség helyén) a püspöki mészárszék volt. Kezdetben a Kispiacot jelentéktelen szalma- és zsindefedeles házak övezték. Északkeleti szegletében egy „rozoga” földszintes épület állott. Elnevezése ekkor még a Sasjegy alatti csapszék. A későbbi Kossuth (az akkori Sas) utcában, közvetlenül a Sas csapszék mellett állott a Deák-káptalan és a város közös tulajdonát képező serház. E két szerény épületet 1722-ben egyesítették.

Majd 1753-ban tovább terjeszkedik, a Kispiac felőli oldalon a csapszék melletti kis zsindefes házat veszi meg a város vezetése és csatolja hozzá, s az 1765. évben mindezeket kiépítván, az akkori viszonyokhoz képest egy „óriási” épületben a Fekete

te Sas fogadót alapozták meg. A Sas épületére 1807-ben emeletet húztak, de így is az 1836. évi tűzvész martaléka lett. Egy évre rá ismét felépült, de ekkor már nem csak a kispiaci homlokzat lett újjáépítve, hanem a Sas utcában levő része is.

A Fekete Sas épületétől délre a Kapucinus (mai Moşoiu) utca torkolatáig a 18. században még görög kalmárok apró, igénytelen fabódéi álltak. Ezeket majd csak a 19. század elején helyezték át a Nagyvásár tere. Helyükre, akárcsak a tér déli részén,

alacsony, náddal, zsindellyel fedett kis házakat építettek; ezek az 1836. évi tűzvész során tűntek el véglegesen, ahogy arra Mezey Mihály királyi közjegyző később emlékezett.

A 18. században épült a tér három máig meglévő szakrális építménye, melyek közül a legrégebb a tér északi részének közepén levő Szent László-templom. Építéséhez 1721-ben kezdtek Csáky Imre püspök utasítására. A szentély még ugyanebben az évben elkészült, de 1722. március végén a Körös elmosta az egészet. Emiatt ki kellett építeniük a folyópartot, mielőtt folytatták volna a templom építését. 1723. január 10-én már annyira haladtak a templom – az ideiglenes székesegyház – építésével, hogy Kébell Mihály nagyprépost megszentelhette azt. Csáky Imre püspök majd csak az év végén látta az új templomot, de nem volt vele megelégedve, hiszen ekkorra még korántsem készült el. A bejárat feletti kronosztikon az 1733. évet jelzi a befejezés éveként, de még a következő években is dolgoztak a hajón. A szentély 1741-ben készült el a végleges alakjában, többszöri módosítások után.

A provinciális barokk stílusú templomot 1756. május 23-án szentelte fel Forgách Pál püspök. Tornyt majd csak 1800-ban emelnek a templomhajó elé. A külsőleg dísztelen templom a provinciális barokk építészetet példázza.

A Szent László-templommal átellenben – a Körös (ma Tudor Vladimirescu) és a Német (ma Primăriei) utcák torkolata közötti területen, a mai városháza helyén – állt az 1742 körül Csáky Miklós püspök által építtetett katolikus püspöki lak. Ez az épület az akkori igények szerint eléggé díszes volt. A főhomlokzat közepén az erősen kiugró kapuzat timpanonos oromzata hang-

súlyozta a monumentális jelleget. 1742 és 1776 között volt ez az épület a püspök rezidenciája. Patachich Ádám püspök építtette a régi rezidencia melletti, Teleki utcára néző emeletes ingatlant, ez 1780-ig gimnáziumként szolgált. Ettől az évtől kezdődően a püspök az Olasziban levő székesegyház melletti új palotába költözött, míg az addigi püspöki lakba a szomszédos gimnázium és az újonnan felállított akadémia került.

Szent László szobra

A Kispiac délnyugati szegletén Csáky Miklós püspök 1739-ben az ott levő házat megvette a várostól, hogy annak helyébe az „egyesült görögöknek”, azaz a görögkatolikusoknak egy imaházat építtessen. Később, 1800-ban ennek helyén kezdték el építeni a ma is látható görögkatolikus székesegyházat. Ez 1810-re készült el teljesen, klasszicizáló barokk stílusban. Tornya már 1803-ban állt.

Ugyancsak Csáky Miklós volt az, aki a görögkatolikus suffraganeusa (a római katolikus püspököknek alárendelt) részére házat vásárolt. Ez lett a későbbi görögkatolikus püspöki palota egy része. Ugyanis az épület eredetileg nyolc szobából állott. Az időközben püspökséggé szerveződő unitus egyház számára Mária Terézia anyagi segítségével 1778-ban az épületet egy emelettel bővítették, majd a következő században copf stílusban átépítették.

II. József türelmi rendeletét követően nyílt lehetőség ortodox templom építésére a Kispiac délkeleti szegletén. E telket 1712-ben Horváth Samuel adományozta az ortodox egyháznak. A telekre szánt Holdas templom alapkövét 1784-ben tették le. A templom 1790-re készült el, ugyanazon év november 17-én megtartották benne az első misét, és a díszítési munkákat is megkezdtek. A Holdas templom ünnepélyes felszentelését 1832. június 11-én tartották. A közismert Holdas templom nevét onnan kapta, hogy oromzata közepén a Hold változását ábrázoló gömbszerkezetet helyeztek el, amely részben aranyozott volt,

részben feketére festett. A váradi George Rueppe készítette 1793-ban.

A templom felépítésében és stílusában az osztrák provinciális késő barokk nyomán Magyarországon is általánosan elterjedt típust képviseli.

Már a kezdetektől a teret a vásárosok uralták. Innen kapta első nevét, a Kispiacot is. A 18. század elején a gyakori áradások sokszor elmosták a Körös közelében levő utcákat és a Kispiacot is, ezért 1774-ben először kavicssal szórták be a teret, ahogy akkor írták: kikavicsolást eszközöltek. De ez csak a következő árvízig jelentett megoldást. Az 1787-es árvíz után intézkedik legelőször Újváros magistrátusa a tér kikövezéséről. A teret átszelő utak közepét később macskakővel, míg a széleit Körös-kővel rakták ki. Ezt a krumpliköves burkolást alkalmazták a vásárosok által használt felületeken is. Ez utóbbi részen helyenként fák is voltak. Itt állították fel a városnak a török hódoltság utáni második kőszobrát, a káptalan adományából. E kőszobrot Szent László tiszteletére emelték 1738. június 27-én a Kispiac mértani középpontjában.

Szent László tere a klasszicista korban

A 19. század derekától a Kispiac immár Szent László nevét viselte. Ebből a korból maradt fenn a tér egyetlen klasszicista épülete, az 5. szám alatti Kováts-ház. Sajátos elhelyezése foly-

Akár ilyen lámpaoszlopokat és lámpatesteket is alkalmazhattak volna

tán valósággal két részre osztja a teret, egy tágasabb északra és egy keskenyebb délre. Építéséről megbízható adat nem maradt fenn, eredetileg valamikor a 19. század első évtizedeiben emelhették.

Ebben az évszázadban Újváros talán legnagyobb természeti katasztrófája az 1836. június 19–21. közötti tűzvész volt, amely a Szent László tértől egészen Velencéig pusztított. Ekkor tűntek el a tér kis szalmatetős házai is, s építették a mai emeletes formájára a Kováts-házat is. E tűzvész pusztította el a görögkatolikus templom tetőzetét és toronysisakját is. A vele szemben levő ortodox templomot megkímélte a tűzvész.

A már említett Kováts-féle házat kivéve, a tér ma ismert többi ingatlana csak később épült.

A tér arculata a romantika idején

A 19. század második felében a romantikus építészet jegyében új lendületet vett az építkezés Nagyvárádon is. Ebből a korból megmaradt néhány jellegzetes épület, de a Szent László téren egyetlen sem őrzi ezt a rövid életű stílust, mivel ezeket lebontották a századforduló után. Ide sorolható a tér keleti részén az egykori Diamandi- és Rimanóczy-féle ház, míg a nyugati frontján az egykori görögkatolikus püspöki palota. A vele szomszédos Nagyváradi Takarékpénztár épületének homlokzatát pedig 1909-ben átépítették az eklektikus stílust követve.

A 19. század végén már nemigen lehettek megelégedve a váradiak Szent Lászlónak a barokk korból megmaradt kőszobrával, ezért 1892-ben átköltöztették a papnevelde kertjébe. (Ma a Kanonok soron, a bazilika udvarán áll.)

Szent László bronzszobra 1893. szeptember 10-én került a helyébe. A városalapító király szobrát Schlauch Lőrinc püspök rendelte meg Tóth István szobrászművésztől, aki akkor Stróbl Alajos budapesti műtermében dolgozott. A lovagkirály szobra három méter magas; fején a Szent Korona, vállán hímzett palást, bal kezét egy földre támasztott palloson tartja, csípőjén pihentetett jobb keze mögött csatabárd függ. A szobor talapzatán kőbe vésve mindössze annyi olvasható: „Szent László király, könyörögj érettünk”. A szobor négy sarkán egy-egy kisebb talapzaton címerpajzsot tartó bronz-oroszlánokat helyeztek el. A címerpajzsokon Magyarország, Nagyvárad és Schlauch Lőrinc püspök címere, valamint Szent László pecsétje látható. Az első világháború után, 1923-ban Szent László szobrát áthelyezték a püspöki palota kertjébe, a székesegyház főhomlokzata elé.

A tér összképe Duiliu Marcu elképzelése alapján

Újváros főtere a századfordulón

A századforduló építészetét egészen az első világháborúig a bőség és a sokszínűség jellemezte. E kor jellemző stílusa az eklektika, illetve a szecesszió volt. Mindkettőre akadnak példák a Szent László téren is, amely ebben az alig két évtizedben nyerte el ma is ismert épületállományát.

A tér legjelentősebb eklektikus stílusú épületei: a Deutsch-ház (1888) a Zöldfa utca sarkán, a tér legimpozánsabb építménye a városháza (1903), a görögkatolikus püspöki palota (1905). A szecesszió jegyében épült a Fekete Sas palota (1908), illetve a Moskovits-palota (1910–1911).

A Szent László tér általános rendezésére 1890-ben került sor. Két javaslat született. Az első szerint a tér közepén meghagyták volna a vásárteret, és az úttestek csak körülötte a házak előtt húzódtak volna. Mások úgy képzelték el, hogy úttest vezessen a híd és a Kert (ma Avram Iancu) utca között, továbbá a Teleki (ma Primăriei) és a Kossuth (ma Independenței), a Közép (Pavel) és Zöldfa (Alecsandri), valamint a Beöthy Ödön (Iuliu Maniu) és a Kapucinus (Moșoiu) utca között. A városatyák többsége az utóbbi változatot választotta, de kiegészítve a teret övező házsorok előtti úttestekkel is. Kikötötték azt is, hogy a tér alá előzőleg fektessenek esővizes csatornákat téglából megépítve.

1891 júniusára aszfaltburkolattal látták el körben a járdákat, kivéve a Teleki utca és a híd közötti részt, ahol kockakövet használtak. Újraburkolták az úttesteket is, a széleken krumplikővel, középen pedig tartósabb macskakővel.

A tulajdonképpeni piac a tér tengelyében haladó út mindkét oldalát elfoglalta, helyenként sátrak építését engedélyezték, de a vásárosok a portékájukat a földre leterített ponyvára helyezték – ahogy azt korabeli képeslapokon is megörökítették. Néhány fát is ültettek a piactérre.

Újváros főtere a két világháború között

Az első világháború után Erdélyben és a Partiumban román adminisztrációt vezettek be. Az új helyzet új építészeti stílust hozott Nagyváradra is. Ez volt a neobrâncoveanui stílus, melynek nincs magyar megfelelője,

*Így nézett ki a tér valamikor
az 1960-as években*

hiszen ez nem azonos a szakirodalomban gyakran használt neobizánci stílussal. A neobrâncoveanui stílus esetében a 17. század végi bizánci elemeket nem stílusizsztán alkalmazták, hanem keverten, a reneszánsz vagy a barokk, illetve a népi építészet forrásaiból is merítve. Több ingatlan is épült ez utóbbi stílusban Nagyváradon, de ugyanez a stílusirányzat nyomta rá bélyegét a Szent László térre is. 1923-ra felszámolták az itteni piacot, parkosították a térséget. A park központi részén a műkőből készült kerítés és a kandeláberek hasonló anyagból készült oszlopai immár a neobrâncoveanui stílust példázzák. A tervet a bukaresti Duiliu Marcu műépítész készítette. Ezt követően, 1924. november 21-én Szent László szobra helyébe Ferdinánd király lovas szobrát állították fel, Kara Mihály szobrászművész alkotását. A tér épületállománya nem változott ebben az időben.

Az 1940. augusztus 30-i bécsi döntés alapján Észak-Erdélyt visszacsatolták Magyarországhoz. Ennek hírére a román

hatóság szeptember 2-án Belényesbe szállította Ferdinánd király szobrát. Helyébe a magyar hatóság nem állított más alkotást, az volt a tervük, hogy a világháború végeztével Szent László lovas szobra kerüljön a róla elnevezett tér közepére. De a történelem áthúzta a számításukat...

Szent László terének legutóbbi hetven esztendeje

Mialatt Újváros főterének neve egyre változott: Szent Lászlóból Malinovszkij, Victoriei, majd Unirii lett, a tér képe nem sokat változott, ha az időközben felállított szovjet emlékmű-

vet, majd a két szobrot nem számítjuk. Nem sokkal az után, hogy 1944. október 12-én a szovjet és román csapatok visszafoglalták Nagyváradot, a tér közepére egy obeliszket állítottak a szovjet csapatok emlékére. Két hatástalanított ágyú is került az emlékmű elé.

A tér 1988-ban Emanuil Gojdu kőszobrával gazdagodott. Az álló szobrot Mircea Ștefănescu készítette. 2015. március 15-én elszállították a felújítás alatt álló Szent László (Unirii) térről, azzal a szándékkal, hogy később valahol a vár előtti téren állítják majd fel.

Az 1989. decemberi rendszerváltás után felmerült, hogy lovas szobor kerüljön a lebontott obeliszk helyébe. Miközben a helyi tanácsban azon vitatkoztak, hogy a szovjet emlékmű helyére Ferdinánd király egykori szobrának a mását vagy

egy Mihai Viteazul-szobrot állítsanak, a helyőrség vezetői elérték, hogy az utóbbi változat győzzön. Mihai Viteazul bronz lovas szobra, Alexandru Gheorghiu műve 1994-ben került a térre. Ez utóbbi kompozíció elmozdíthatatlannak bizonyult a helyéről, bár a tér felújítását megelőzően a polgármester azt szerette volna, ha valahol máshol állítják majd fel – az Olaszi temetőben, vagy később a December 1. park közepén –, de Mihai vajda támogatói elérték, hogy a helyén maradjon... És ezzel elérkeztünk a tér sokat vitatott jelenkori felújításáig.

*Marcu műépítész megmaradt
kompozíciójának központi
része*

A tér mai arculata

A megújított térkompozíciót látva az emberben óhatatlanul felmerül a kérdés: ha a városvezetés ragaszkodott a Duiliu Marcu műépítész előző térkompozíciójának központi részéhez, akkor legjobb lett volna semmit sem változtatni, hiszen az, az eredeti elképzelés szerint, a teljes parkosított térség

része volt. Úgyszintén Marcu műépítész alkotásához tartozott Ferdinánd király lovas szobra is, s ezt, mint láttuk, idővel Mihai vajdának a tértől stílusidegen lovas szobrával helyettesítették.

Arról nem is beszélve, hogy most az eredeti neobrâncoveanui stílusú műkőkerítést egy gyenge utánzatú másolattal pótolták, nagyon rossz minőségben kivitelezve. Ráadásul Duiliu Marcu kompozíciójának átmentett központi része stílusában nem harmonizál az elképzelt és megvalósított, „divatosnak” számító térrel! Ha az utóbbit választották, akkor le kellett volna mondaniuk Marcunak az 1920-as évek elején elképzelt, romantikába hajló alkotásáról. De ezt vagy nem akarták, vagy nem merték!

De ha már ennyire ragaszkodtak az eredeti térkompozíciónak a központi részletéhez, miért nem voltak következetesek ennek szellemével? Gondolok elsősorban a világítótestek akasztófaszerű oszlopaire, amelyek az emberek szinte egyöntetű ellenérzését váltották ki. Ha a térnek a központi részén megtartották az 1920-as évek elején készített, oszlopokon nyugvó, úgyszintén neobizánci stílusú kandelábereket, miért nem lehetett felhasználni az úgyszintén ebből a korból származó egykori váradi lámpaoszlopokat és világítótesteket, ahogy az stílusosan megtörtént a színház előtt. Ha már nem is lokálpatriotizmusból – ezt el sem várnánk a mostani városvezetéstől –, hanem a stílusegység kedvéért. Nagy kár, hogy elszalasztották ezt a lehetőséget.

Egyértelműen melléfogás a villamosmegálló otromba fekete építménye, amit a váradiak csak ravatalozóként emlegetnek. Az már a tervező külön baklövése, hogy a híd vonalába helyezte el, elzárva ezzel a kilátást a térre a Bémer tér irányából. Ha már ennyire ragaszkodtak hozzá, miért nem tették a Szent László-templom mellé?

A padok egyáltalán nem funkcionálisak, sőt rondák, ráadásul felépítésük miatt nem lehet alattuk takarítani. Főleg, ha sepregetőgépeket használnak a téren.

Ha például egy négytagú társaság akar csevegni egymással, akkor ketten-ketten egymásnak háttal kell majd helyet foglalniuk. Arra már gondolni sem szeretnék, ha egy szerel-

mespár intim kettesben szeretne beszélgetni egymással, a pad másik, ellentétes irányba néző részén ülve, bárki kihallgathatja őket! A téren előfordult minőségi hibákra nem térek ki. Azokat vélhetően kijavítják majd.

Mindezek után némi iróniával akár azt is kijelenthetjük, hogy talán még az eredeti tervben szereplő, végül kispórolt, magas oszlop csúcsán levő kitárt szárnyú giccses angyalka sem rontott volna sokat a tér összképén!

EMÓDI ANDRÁS

Tíz, Zece, Zichy...

A Tízfalusi-határ nevének eredetéről és a kistájrészlet legkorábbi térképéről

Természetjárók, barlangászok, geográfusok és földtanosok közkedvelt célállomása a bihari Királyerdő-hegység, annak több száz kisebb-nagyobb töbörrel szabdalta, ma már csak részben erdő borította fennsíkja, a *Tízfalusi-karsztfennsík* (románul: Platoul carstic Zece Hotare). A térség toponímiáját tekintve sajnos éppen e széles körben ismert kistájrészlet megnevezése körül van zavar. Elsősorban elektronikus kiadványokban, internetes gyalogos és kerékpáros túraútvonal-ajánlókban, e honlapok hozzászólásaiban, de néha még az *Erdélyi Gyopár* hasábjain is (2003/6., 2013/1.), sőt nemrég egy uniós támogatású hidrogeológiai tárgyú kutatási program anyagában is a téves *Zichy-határ* megnevezés szerepel. Egy világhálón megjelent, nyilván jó szándékú, ám amatőr bejegyzés megvilágítja a tévedés gyökerét:

„Tízfalu eredeti neve Zichy-határ. A románok Zece hotare-nak, azaz tíz határnak nevezték el a Zichy-zecse hangzás hasonlósága miatt. Ezt az elnevezést magyarították tévesen Tízfalunak...”

Röviden a Tízfalu elnevezés eredetéről és a fenti tévedés okairól:

A térség török hódoltságot megelőző időszakának birtokviszonyai jól ismertek, majd a 18. századot tekintve is aránylag pontosan követhető az egyes települések tulajdonosainak sora, a tulajdonosváltások menete. A Sebes-Körös völgyének déli peremén, a Királyerdő lábánál sorakozó falvak közül néhánynak mindvégig a nagyváradi római katolikus székeskáptalan volt – részben vagy egészében – a földesura, az 1720-as évektől e birtokteste véglegesen rögzülni látszott. Az Élesd átellenében fekvő Esküllő és a völgy szoros bejáratánál lévő Rév közötti tárgyalta szakaszon a jelzett egyházi tulajdonos mellett a gróf Haller, Baranyi, Budai, Kállay,

EMÓDI ANDRÁS levéltáros (1970). Tanulmányai: Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola történelemföldrajz szak; ELTE Egyetemi Könyvtár, régi könyvtárlományok feldolgozása; BBTE földrajz szak. A Nagyváradai Római Katolikus Püspökség Levéltára és Műemlék könyvtárának munkatársa (2012-ig), a Királyhágómelléki Református Egyházkerület levéltárosa (2014-től). Tíz önálló kötet mellett könyvtörténeti és művelődéstörténeti munkákat publikált szakfolyóiratokban, tanulmánykötetekben. Nagyváradon él.

Ugray, Miskolc, Vass és számos más, kevésbé tehető nemesi família volt birtokos a 18. század során. Ugyancsak nagy birtoka volt itt a királyi kincstárnak Rév határában, ez később a Batthyány családhoz került. A gróf Batthyány család az 1770-es évek végén tett szert a sólyomkői-élesdi uradalomra, rövidesen a Köröstől délre fekvő községek területén is birtokokat szerzett, egyebek mellett Rév, Krajnikfalva, Dubricson határában. Az 1840-es

évektől a *vásonkői és zichi* gróf Zichy család szerzett óriási ingatlan vagyont a Sebes-Körös völgyében, ők a 19. század derekán a térség legjelentősebb földbirtokosai lettek a Batthyány család mellett. Fényes Elek 1859. évi statisztikai munkájának adatai szerint Zichy Edmund és Domokos közel 20 000 holdnyi (többnyire erdő)birtokot tudhatott magáénak, egyebek mellett Rév, Dubricson és Magyar-kakucs területén.

A székeskáptalani uradalom 1722. évi összeírásában a magyarkakucsi birtoknál már Krajnikfalva, Szászfalva, Gálosháza, Rév, Dubricson, Birtiny és Kakucs közös használatú erdeje tűnik fel. A század során a káptalani és kamarai összeírások mindvégig utalnak e közbirtokossági használatú hatalmas hegyi (*Alpes*) területre, részben erdőségekre, részben legelőkre.

Az 1780-ban teljes egészében a királyi fiskus (kincstár) tulajdonát képező Rév conscriptiójában a falu tágas határában lévő három nagy erdőrész közül az egyik a **Sylva Tizfalu Határa** néven szerepel, s a latin nyelvű levéltári forrás meg is magyarázza, hogy tíz szomszédos település (a forrásban: Rév, Birtiny, Krajnyikfalva, Szászfalva, Dubricsony, Galosháza, Rikosd, Magyar-Kakuts, Oláh-Kakuts és Sonkolyos) közösen használt birtokról van szó, melyet a végsőig kiszípolyoztak, erdeit kíméletlenül irtják.

Fényes Elek már említett munkájában (1859) Szászfalva leírásánál a következőket olvashatjuk: *...van itt egy vidék, melyben 10 falu, úgy mint Szászfalva, Krajnikfalva, Dubricsony, Gálosháza, Rikosd, Oláh-Kakucs, Magyar-Kakucs, Birtiny, Sonkolyos és Nagy-Rév közösen bír szántóföldeket, réteket, legelőt és roppant erdőséget. Összesen 17166 holdat...*

Néhány évvel később (1864), Pesty Frigyes toponímiai gyűjtésében Gálosházánál az alábbi passzus szerepel: *...keletről határos egy 16.000 Cat. Holdat tartalmazó pusztával mely 10 falusi határ néven ismeretes, minthogy tizfalu, nevezetesen VárSonkolyos, Birtiny, Dubricson, Oláh-Kakuts... Rév, Magyar-Kakuts, Szászfalva, Krajnikfalva, Gálosháza... Rikosd...*

Ugyancsak 1864-ben Verner Sebestyén káptalani erdőmester kimerítően értekezett a Bihar megyei erdőségekről az

Erdészeti Lapokban. Ennek keretében így ír a Tizfalusi határról: *...ezen kerülethez tartozik még az úgynevezett Tizfalú határának 3/10 része mint Káptalani birtok, mely az illető tulajdonosok közti felosztás tekintetéből már régtől fogva per tárgya, s jelenleg zár alatt áll. Tizfalú határa, mely kelet és északról a g. e. Püspökség Belényesi, úgy a Gróf Zichy Révi s Gróf Batthyáni Élesdi uradalma, dél és nyugatról a Bécsi bank birtokában lévő Király erdő közt terjed el, mennyire emlékszem az 1816-ik évben méretet fel, s mintegy 27.000–30.000 holdat foglal magában, Tizfalu határának onnét neveztetik; mivel a következő 10 helységek u. m. Rév, Sonkolyos, Dubricson, Krajnikfalva, Szászfalva, Gálosháza, Rikosd, Ürgeteg, M-Kakucs és Birtiny lakosai ezen területen szántó, és kaszáló földeket bírván, azokat csekély bér, s dézma mellett használják...*

K. Nagy Sándor 1886-ban megjelent úttörő kötetében, a Biharvármegye földrajzában mindezen fenti tényeket ismételtelen a nagyközönség elé tárta, vonatkozó sorait így zárta: *...ezek a nevek is elenyésznek lassanként, csupán Tizfalu név fogja magát fentartani egy község személyében, mely a határ felosztása után kezd alakulni a volt Tizfalu határának a Királyerdő felőli oldalán, hol még csak néhány ház van...*

Bihar megye korszerű, nagy példányszámban készült, Gönczy Pál tervezte falitérképein (1891, 1912) a **Tizfalusi-hegyek** közvetlen nyugati szomszédságában az **Ötfalusi-hegyek** tűnnek fel. Pestere, Esküllő, Ürgeteg,

Kalota és Keszteg faluknak is volt egy közösen birtokolt határuk, melynek elnevezését (*Ötfalu határa*) a 19. század derekán Pesty Frigyes gyűjtése is rögzítette, K. Nagy Sándor említett munkája szintúgy beszámolt ezen ősi közbirtokossági területről.

A váradai székeskáptalan (mint a tízfalusi közbirtokosság egyik tagja) már az 1770-es évektől kísérletet tett e valójában közel 20 000 holdnyi erdőség tízfelé osztására, 1803/1804-ben a tárgyalások egyezséghez vezettek, ám az jogerőre nem emelkedett és 1812-ben a közbirtokosság tagjai hatályon kívül helyezték. Időközben a hegyi irtásokon az említett falvak kirajzásaként a majdani *Tízfalu* település (románul: Zece Hotare) szerkezete kezdett kialakulni, 1851-re már közel 100 tanyaszerű ház alkotta. A település végleges kialakulása a jobbágyfelszabadítást követő és 1880-as évekig tartó birtokrendezések-elkülönítések, úrbérrendezési perek végére tehető. A 20. század elején összeállított országos *Helységnévtárakban* a település *Révtízfalu* formában szerepel.

A Zichy család 1800 után került kapcsolatba Bihar vármegyével, 1800 és 1810 között jutott birtokukba Érmelléken a diószegi uradalom, és majd csak mintegy három évtizeddel később szereztek meg a Batthyány család egyik ágának örököseitől a sebes-Körös-völgyi birtok egy részét! A természetjárók és barlangászok körében közismert tény, hogy a Zichyek mint Rév és a Jád-völgyi Remec birtokosai anyagiakat sem kímélve sokat tettek a turizmus fejlesztéséért, elsősorban a 20. század első éveiben (l. egyebek mellett az *Erdély* 1907/7–8. és 1943/11. számait). A kései utókor tudatából a Tízfalu elnevezés eredete kikopott, annál inkább erősödött a térség turizmusának története és a Zichy család közötti asszociáció. Így alakult ki tulajdonképpen a (tíz-) zece–Zichy szavak **véletlen hangzási hasonlóságából** eredeztethető, tagadhatatlanul eufónikus, ám téves Zichy-határ elnevezés. Felsorolt levéltári és szakirodalmi forrásaink, reméljük, meggyőzték a kétkedők szerencsére nem túl népes táborát is, hogy a **Tízfalusi határ – Zece-Hotare** elnevezés legkésőbb a 18. század derekán rögzült, a dunántúli eredetű Zichy családnak semmi köze sincs az elnevezéshez, ők majd egy évszázaddal később kerültek kapcsolatba a térséggel!

A Tízfalusi közbirtokossági terület már említett felosztási kísérletének 1803/1804. évi epizódja során mérhették fel első ízben a kérdéses hatalmas birtokot. Jelenlegi ismereteink szerint az egyedüli fennmaradt és a térséget bemutató térkép ekkor, 1803–1806 között készült, és a Román Nemzeti Levéltár Bihar megyei Igazgatóságának térképtárában őrzik, ahová feltehetően a felmérésben és felosztásban érdekelt, azt szorgalmazó nagyváradi székeskáptalan uradalmi levéltárából került át, annak 1968. évi államosításakor. A rendkívül látványos (sajnos, igen rossz állapotban lévő), 116×105 cm méretű, vászonra kasírozott papírra készült, színezett, kéziratos mappa 1:14400 léptékű, készítője **Nedeczky Pál**. A térképnek nincs címe, mindössze csak a méretarányt, a készítő nevét és az 1806. évi hitelesítés (Magyar-kakucson) szövegét tartalmazza. Az ősi felvidéki és dunántúli nemesi családból származó *nedeczei* Nedeczky Pál a tatai Studium Cematicum (más néven Seminarium Geometricum) végzettje volt. Az 1776–1780 között működött oktatási intézmény elsősorban kincstári hivatalnokokat képzett úgynevezett kamerális szakismeretekre (matematika–geometria, polgári építészet, föld- és bányamérés, térképezés, közgazdasági és mezőgazdasági ismeretek). Az 1780-as évek második felében Nedeczky a II. József-féle országos kataszteri felmérések keretében az Arad megyei munkálatok egyik térképésze volt, majd 1790–1796 között a Bihar megyei kincstári birtokok (a Királyerdő-hegység észak-

és délnyugati peremterületein lévő néhány település) és az Országos Vallásalap itteni ingatlan javainak felmérésén, térképezésén dolgozott. A Magyar Országos Levéltárban összesen 37 – többnyire különlegesen szép kivitelű – kéziratot mappáját őrzik. 1799-ben a nagyváradi püspökség vaskohi uradalmának és az Arad megyei ún. modenai kamarai uradalomnak a közös határvidékét térképezte. Nedeczky Pál 1800 utáni munkássága jórészt feltáratlan, a Tízfalusi-karsztfennsíkot, azaz a Tízfalusi-határt és peremterületeit bemutató mappája az utolsó ismert és datált munkája. Az alapos helyszíni ismeretekre utaló felmérés e hazai viszonylatban párját ritkító karsztfelszint bámulatos pontossággal rögzítette, a vízfolyások, töbrök, karmezők, víznyelők, mészégetők precíz számbavételével. Nem hiányoznak a román dülőnevek, irtások elnevezései sem. A felmérés elkészítésének eredeti célját tükrözi a terület felosztása tíz részre, *Rata possessionis...* megjelölésekkel. Vitathatatlanul a terület legkorábbi részletes és pontos térképe a Nedeczkyé, hiszen a két évtizeddel korábban, 1784-ben befejezett 1:28.800 méretarányú II. József-féle katonai felmérés lényegesen elnagyoltabb, különösen a hegyvidéki és az erdősült területek tekintetében.

FORRÁSOK

Magyar Országos Levéltár: Urbáriumok és Összeírások fondja / Urbaria et Conscriptiones (UC 2:30, 84:1, 123:30); Magyar Országos Levéltár: Térképtár (Kamarai, Helytartótanácsi és a II. József-féle kataszteri felmérés térképei – Nedeczky Pál).

Fényes Elek: *Magyarország... leírása. Dél-Bihar vármegye*. Pest, 1859.

Verner Sebestyén: *A Nagy-Váradi d. Káptalan erdeinek leírása*. Erdészeti Lapok 1864/2.

K. Nagy Sándor: *Biharvármegye földrajza...* Nagyvárad, 1886.

Magyarország történeti helységnévtára, Bihar megye és a Hajdúság (1773–1808). Bp., 1990.

Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából 1864. Bihar vármegye I. Debrecen, 1996.

Emődi András: *Bihar megyei kéziratos térképek 1754–1888*. Nagyvárad, 2007.

Kovács Veronika: *Nagykakucs monográfiája*. Nagyvárad, 2011.

MOZOG NAGY IMRE

Jár a baka, jár (9.)

Részlet a *Fújnak a fák*, *Ides* című önéletírásból

2014-ben, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásban közöltünk több részletet egy nagyváradi postamester frontélményeit megörökítő, torzóban maradt emlékiratából. Újabb sorozatunkat a hadikórházak – háborús memoárokban ritkán megörökített – világából válogattuk, a halálos fejsébét csodával határos módon túlélő fiatalember emlékeiből. Érmellék, azon belül Albis szülötte 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbemaradt önéletírása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”(?) békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradi polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig bezárólag. A két világháború között nagyváradi, erdélyi lapokban olykor cikkeket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészséggel, humorral, végzettségénél magasabb műveltséggel rendelkező tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány.

Sz. A.

Miután az Országos Hadigondozó Intézet Váci út 57. szám alatti bentlakásos kollégiumában egy, két, vagy akár három évet is eltölthetett – elvileg – a továbbtanuló rokkantsereg, be kellett jelentkeznünk pesti lakosokként erre a címre. 1917 kora tavaszára tehát teljesült két, egymással összefüggő, gyermekkori vágyam: tovább tanulhattam, művelhettem magamat, és elkerültem a szülőfalumból, Albisról – irataim szerint is – Pestre, ki a nagyvilágba! Budapest embererdejének, utcarengetegének lakója lettem, az állampolgárokat nyilvántartó hivatalok bürokratikus intézkedésének köszönhetően, bár... nem ide vágytam, és nem ilyen áron. Vagyis az egyik szemem sírt, másik meg nevetett. Nem két – majd lassanként csak egy – botra támaszkodó, sánta hadirokkantként akartam én hazulról elkerülni, és nem a huszonötödik évemben akartam továbbtanulni. De hét a sors nem kérdez, hanem dönt. (...)

Bármily furcsán hangzik is, ha kijelentem: nyugalmat és otthonérzetet nem az Albissal, szüleimmel, testvéreimmel, Csókási Zsuzsikával fenntartott, viszonylag ritka levélváltások, hanem a korlátlan tanulási lehetőségek teremtetek számomra, újdonsült és – nyilván – átmeneti pesti lakosként. Nagyon szerettem tanulni, és tudtam is. Elég volt odafigyelni az órán a tanáraimra, és hozzáolvasni még egy keveset, főleg este. A könyvek is vonzottak, pénzem rájuk nemigen volt, mert minden megtakaríthatót hazaküldtem az öregeimnek, de amit pár krajcárért megkaphattam, azt megszereztem, és el is olvastam. Főképpen a történelem és a 18–19. század költészete, irodalma érdekelt. Meg az erről szóló ismertető, értékelő művek. Nem azért, hogy az legyen föltétlenül a véleményem, ami a kritikai művekben áll, hanem azért, hogy megtudjam, kinek mi a véleménye, és összevegyem a saját nézeteimmel. Esztétikai értékítéletem igen ingatagnak bizonyult. Nem szégyeltem bevallani, hogy én az akkortájt bemutatott, azóta klasszikussá vagy lenézetté vált nagy sikerű operettek (*Csárdáskirálynő*, *János vitéz*, *Bob herceg*, *Gül Baba* stb.) dalait élvezettel hallgattam és fütyültem, a magyar nóták többségét

is igen szerettem, köztük persze a népdalokat is, bár akkoriban még nemigen különböztettem meg őket egymástól. (...)
Nekem a pesti vicctől is és Molière-től is kicsordult a könynyem nevetés közben, mikor melyikkel mulattam az időt. Azt tudtam, hogy a vicc nem írásművészet, és azt is tudtam, hogy Molière, Karinthy vagy Bernard Shaw nem Hacsek és Sajó. De hogy egyik miatt ne legyen a másik, az soha nem ment a fejembe! Bibliám volt és maradt Madáchtól *Az ember tragédiája*, soha gondolat- és bölcselengazdagabb mű még nem került a kezembe. De ez a tudat sose zárta ki bennem annak a lehetőségét, hogy munka, kerti kapálás, tyúketetés, kerítésjavítás vagy éppen illatozó hársfák alatti séta közben ne fütyörész-ném szívesen a „Gimbelem-gombolom”, avagy a „Londonban, hej, van számos utca” kezdetű operettdalokat vagy Mascagni *Parasztbecsületéből* az *Intermezzo* dallamát, ha éppen azt idézte föl bennem a pillanatnyi hangulatom. (...)

A Váci úti hadirokkant-otthonban egy Leib Nándor nevű kedves féllábú erdélyi zsidó fiú volt az ágyoszomszédom. Civilben segédjegyző volt Madéfalván, és itt, most közigazgatási tanfolyamot végzett, hogy hazatérve jegyző lehessen. (Ki gondolt 1917-ben még arra, hogy mire hazatérünk, rövid idő múltán már csak román ember lehet jegyző az erdélyi magyar falvakban?) Egyik este azt kérdezte tőlem:

- Mondd, Imre, hány hold földetek van odahaza?
- Nincs nekünk – válaszolom – egy rossz viskón s annak kertjén kívül semmink...
- Csudálom, mert te aztán biztos kézzel tapintod ki az aranyat a szemétből!

Nem tudtam, mire céloz.

- Miféle aranyról beszélsz?
- Például ez a cigányasszony tiszta arany! Ezt a szobatisztaságot, amiben élünk, neked köszönhetjük. Pedig első látásra én is megrémültem, amikor bemutattad a szoba lakóinak: csak nem akarsz még tetveket is a poloskák mellé?
- Először is előítélet, hogy minden cigány koszos, piszkos, tolvaj, csaló, munkakerülő. Másfelől pedig szerencse is kell a megfelelő ember kiválasztásához. Aki csúnya is és szegény is, de még felelősségérzet is van benne a gyermekei iránt, aki elveszítette a férjét, mint ez a Borcsa, és bármilyen munkát

fölvállalna, csak pár fillérhez juthasson ebben a nyomorvilágban, az nem lehet rossz munkaerő. Ebből indultam ki, ennyi az egész.

A Váci úti intézetben kórházi zsoldot, némi dohányneműt kaptunk, és évente két pár fehérneműt. A villamosra szorulóknak ingyen jegytömböt is kaptak, de azt rendesen eladtuk a szegény civilnépnek, valamivel olcsóbban, mint amennyiért a villamosvasút árulta. Erre az adott lehetőséget, hogy tőlünk – messziről láthatóan rokkantaktól – se kalauz, se jegyellenőr sose kért jegyet. Az ún. látványossági helyeken is – cirkuszban, moziban, némelykor egyes színházakban –, különösen, ha csoportosan mentünk, ingyen engedtek be minket. A fővárosi könyvtárfiókok a selejtezett vagy többpéldányos könyvekből ingyen juttattak a hadirokkant-otthonoknak. Nemigen kapkodtak utána sokan, én azonban gyűjtögettem a javát. Ha valamelyik könyvtárfiókba elmentünk, úgy megpakoltak bennünket, hogy alig bírtuk hazacipelni.

Én a szorgalmas tanulás mellett törekedtem egy pár koronát fiadzó munkát is elvállalni, amennyire időmből, erőmből futotta. A Schlick-Nicholsohn gyárban például hamarost éjjeliőri állást vállaltam, este 6-tól reggel 6-ig. Amellett tanulni és – szükséges mértékig – aludni is lehetett, hosszú volt a 12 órás éjszakai szolgálat. Inkább csak a kezdetén és a vége felé volt több tenivaló. Hetenként fizettek, négy hónapig bírtam, de szeptembertől kezdve már nem jutott rá időm, annyi volt az írásbeli dolgozat. Akkor a gyár portá-

sának ajánlására az ügyeletes telefon mellé kerültem, az egyik irodába. Ott már alkalmas helyem volt az írásbeli dolgozatok elkészítéséhez is, a szolgálat pedig csak este 9-kor kezdődött. Ezek az állások, munkaalkalmak a gyár szempontjából – szerintem – feleslegesek voltak, inkább jótékonyági célból találták ki őket. Hét hónapon át ücsörögtem az ügyeletes telefonkészülék mellett – illetve tanultam, dolgozatokat írtam, és aludtam –, de háromnál többször nem fordult elő, hogy valaki, valamiért fölcsegett volna azt a telefont. Én viszont a keresetemből beszerezhettem – minden „fenyegető” eshetőségre – az esküvői ruhámat, vettem egy extra tisztíköpenyt is, amelyet kifordítottam, magamra szabattam, szép kabát lett belőle. Szükséges apróságokra is telt amellest, hogy rendszeresen küldtem haza szüleimnek a pénzt. Voltam eleget kemény és makacsul megátalkodott velük szemben, a háború előtti legényéletemben, amikor rendbe kellett tennem erőszakkal a család szénáját, kifizetni az adósságokat. Hadd legyenek most olyan tehéntőgy – gondoltam –, amelyik akkor is tejel, ha nem fejik. Jólesett adnom, bizonyára nekik is kapniuk. Nem érzelmeskedtünk, sose írták, hogy így, meg úgy, milyen jó gyerek vagyok, nem hálálkodtak a szüleim, természetesen vették ők is, én is, hogy az segít éppen, aki tud. És azon segít, akinek éppen szüksége van rá. Gondoltam, addig adjak nekik, amíg magam is családot nem alapítok, mert aztán már, a természet rendje szerint, azé az elsőség. És a többinek csak akkor adhatok, ha marad, ha van miből.

Szabadidőmben, ha el is vetődtem ide vagy oda, nézelődni, ritkán szórakozni, inkább a könyvtárakat bújtam. Ez időben arra kerestem a választ: van-e Isten? Bár a Kant–Laplace-elmélet alapján, az iskolában tanultak szerint, a csillagászati órákon valamennyire tisztába jöttem az égitestek születésével, de ez nekem – a vallással való belső konfliktusom leküzdéséhez – nem volt elég. Sokféle vallás tanítását megismertem, úgy nagyvonalakban, de azt az Istent, akit én kerestem, az örökké igazságos Egek Urát, nemigen találtam egyikben sem. Azok az istenek, amelyeket ezek a könyvek bemutatnak, egytől egyig a tolvajok, a csalók, az uzsorások istenei voltak, akiktől könnyörogve kell esdekelnünk éjjel-nappal a mindennapi kenyerünket, noha keményen megdolgozunk érte. Aki meg nem teszi ezt, az miért kapja? Aztán ennek az istennek alázatosan, szépen, hálás szívvel meg kell köszönni, hogy velünk van, hogy segít nekünk, holott valójában betegségünkben, nyomorúságunk-

ban magunkra hagy. Eközben folyvást rettegnünk is kell tőle, mert „azt bünteti, kit szeret”. A szegényekből nem csinál egyik se gazdagot, de a gazdagokat tovább gazdagítja. Elfogadja a gazdagok filléradományait is, holott tőlük koronák ezreit is kérhetné, ha már ő se tud pénz nélkül meglenni. Csalódottan fordítottam hátat akkoriban az összes isteneknek.

Ne higgye, aki e sorokat olvassa, hogy hatni kezdett rám valamiféle ateista-kommunista tanítás. Ekkor még – 1917-ben – legfeljebb a társadalom- és természettudományok ismeretterjesztő könyvei kerülhettek a kezembe, köztük persze szocialista kiadványok is, az oroszországi eseményekről viszont csak nagyon késve tudhattunk meg egyet-mást. Ennek egyfelől a kétféle naptár időszámítása volt az oka, a februári forradalom a mi naptárunk szerint márciusi hír volt, az októberi forradalom pedig novemberi tudósítás. De oly bizonytalan információk érkeztek akkor még mindezekről, hogy rám legalábbis egyáltalán nem hatottak. Annál inkább gondolkoztam azokon az értesüléseken, tényeken, amelyekről hozzátartozóim leveleiből, bajtársaimtól és a különféle irányzatú újságokból szereztem tudomást.

1917 tavaszán olyan nagyfokú volt egyes tájakon a nyomor, hogy a parasztok kikaparták a földből a vetést szemenként, mert éhezett a család. A csendőr már a földeket is őrizte, nemcsak a földművelőket. Leste, hogy a földön hajladozó paraszt valóban vet-e, vagy csak úgy tesz, s eközben kikaparja a vetést. Az egyik újság egy

öngyilkos katona levelét is közölte, amelyet a parancsnokának címzett. „Alázatosan jelentem, agyonlőttem magam! Tettem-nek oka ismeretlen. De kutassák csak! Olvassák figyelmesebben a hadijelentéseket, meg a feleségemtől, a családomtól érkezett leveleket!”

Az új király május elsejére népjóléti törvények alkotására és a választójog kiterjesztésére kérte fel Tisza István miniszterelnököt. Ebben nyilván tükröződött az orosz forradalom hatása is, de a király különbéke-tervéhez szükséges társadalmi háttér megteremtésének szándéka is. 1917 nyarán már mindenfelől jöttek a belső bomlásról szóló jelentések, a lapok sem hallgatták el a történetek egy részét. Szökevényekből verbuválódott katonabandák „saját számlára rekviráltak”, ahol meg tudták félemlíteni a lakosságot. Élelmiszert, ruhát raboltak, sok helyütt összeütköztek a csendőrséggel. Lehangelő, elkese-ritő állapotok alakultak ki az utazásban. Kevés volt a vonat, az utasok ellepték a kocsikat, bévül, kívül, a vagonok tetején. A pályaudvarokon óriási tömegek várakoztak, civilek, katonák vegyesen, a lezárt vagonokat feltörték, betolakodtak, holott a félreállított kocsik úgyse indultak sehová. Ilyesmiket írtak az újságok: „Divatból, szokásból, halasztható okból ne utazzék senki!” Egyre több dolgot kellett immár személyesen intézni, mert a telefonokkal kapcsolatosan kiadott rendelkezés szerint azokat csak hivatalos ügyekben volt szabad használni. Nagyobb pályaudvarokon ételt osztottak az átutazó katonáknak, távolabb sűrű tömegben álltak az éhező civilek, erre az élelmes katonák többször is sorba álltak, és a mená- zsit jó pénzért elfekettették a lakosság körében.

Közben az Isonzónál tovább dúlt a két éve eldöntetlen harc, ide-oda mozgó vonalakon. Ilyen versikék jelentek meg a lapokban: „Ha száz pokol tör ellenünk, / Mi, katonák, nem engedünk! / Azt mennydörögjük vissza rája, / Talján támad, talján bánja!”

Állítólag a váradi Sas Ede szövege volt, azért jegyzem ide... Általában csakis azt törekszem az apróbb-cseprőbb eseményekből, hírekből, laptudósításokból idemazsolázní, amiről úgy vélem, hogy az enyémnél átfogóbb és fontosabb emlékiratok úgysem emlékeznek meg, valamint azokat, amelyek valamiféle módon kapcsolatban állnak majdani és végleges lakhelyem, Nagyvárad akkori és későbbi életével. Biztosan ott lapul egy-két íróasztalban a háború előtti, alatti és utáni Nagyvárad éveinek össze-

foglaló esemény-tükre, de e sorok írásakor nincs róluk tudomásom. A föltételezés pedig nem gátolhat meg abban, hogy a magam szerény, egyáltalán nem tudományos, csak a szubjektív emlékezés szintjén lebegő módszerével írásban rögzítsem az utánunk következőknek mindama ismereteket, amelyeket esetleg máshonnan ma már és még nem szerezhetnének meg. Így értékelendő, amit eddig leírtam, s főképpen így, ami a későbbi időkre vonatkozik. Sokáig foglalkoztatott egy „Nagyvárad-történet” megírása, a hangsúlyt a két világháború közötti és a második világháború alatti Várad életére téve, úgy, ahogy én láttam. De ehhez nem jutok elég dokumentumanyaghoz, sőt, jóformán semmihez. A magam emlékei, jegyzetei hézagosak, nem szólva most a két háború közti két évtized némely időszakáról, amikor úgy jártak ki és be a kapun, az ajtón a román „házkutatók”, rendőrök, csendőrök, detektívek, mintha a kisebbségben élő magyar lakosság otthona lenne számukra a forgalmas főutcai korzó! Pláne az állami alkalmazottak lakása! Ezért a harmincas évek második felében, több versemmel együtt, igen sok kivágott újságcikket, saját feljegyzést, naplórészletet jobbnak láttam elégetni. Abból dolgozom tehát itt olvasható emlékezéseim írásakor, ami bennem és a mindinkább kiürített fiókjaimban megmaradt. Ez sem kevés, de bizonyára akad benne vitatni való tévedés, bizonyításra váró állítás.

(Folytatjuk)

*A szöveget gondozta és szerkesztette:
SZILÁGYI ALADÁR*

PÉTER I. ZOLTÁN

Kíváncsi, avagy a hűséges levélszerelmes

Kultúra

Ady életrajzírói és debreceni tartózkodásának kutatói is határozottan állítják: a fiatal jogásznak, újságírónak komoly szerelmi ügye nem volt a cívisvárosban. A Szabó Irma naivához való vonzalmán kívül más, mélyebb érzelmi alapon nyugvó kapcsolatot nem tartott senkivel – állították. A vidám életet kedvelő fiatalember szerintük nem áldozta idejét arra, hogy hosszú és kitartó udvarlással meghódítson valakit, aki megtetszett volna neki.

Ez így igaz is lehetett, azzal a kiegészítéssel, hogy akkor még senki sem tudhatott a debreceni Kíváncsival, valódi nevén Varga Ilonával folytatott, évekig tartó levelezéséről.

Varga Ilona fiatal lányként Jázmin álnév alatt tárcákat küldött a *Debreczeni Hírlap* szerkesztőségébe, ahol Ady is dolgozott. Mint utólag elmesélte, a költőnek a lapban megjelent versei a lelkébe ivódtak, akarata ellenére az ő alakja is megjelent előtte, nem tudott szabadulni tőle. A történet egy érzéssel, majd egy elhatározással kezdődött: „Valamiképp úgy éreztem, hogy lelkemnek bele kell az ő lelkébe kapcsolódni, s ez az a Szépség, amit részemre az élet rejteget. Így íródott meg »Kíváncsi« levele a *Debreczeni Hírlap* szerkesztőségéhez: miért olyan szomorú hangú, miért olyan keserű Ady Endre költészete? Persze lelkem legmélyén egy szent sejtelmet éreztem, hogy én mily boldoggá tudnám tenni ezt a szomorú lelket. Levelemre a választ Ady Endre maga adta meg a Szerkesztői üzenetek rovatában. Megrendítőleg hatott rám üzenetének minden sora, de különösen két gondolatcsoport. Az egyik: *»Verseim keserű hangon beszélnek az életről. A szerelmet nem mondják mennyországnak, nem keresnek baráti lelket, mert tudják, hogy úgysem találhatnak.«* A másik: *»Keressük a szabadulást, keressük a feledést. Mámor, mámor kell mindenáron. Bor vagy csók adja: mindegy.«* S végül a felhívás: *»Tartson meg jóindulatában.«*”

Ady válaszát a lap 1899. január 18-i száma közölte. Ennek hatására döntötte el Varga Ilona (a továbbiakban Kíváncsi, ahogy első levelét aláírta), hogy a lelki barátja, erőforrása, vigasztalója, titkos múzsája lesz a költőnek, akit eddig hiába keresett. Válaszol a szerkesztő üzenetére, s megvallja vonzalmát. Ady meghatott versben – *Válasz* – köszöni meg a rokonlélek biztató szavait, segítő szeretetét: „...Áldott a kéz, amely megadta / Ez áldott, édes biztatást, / Áldott a szív, mely némán szenved / S mégis tud vigasztalni mást...”

Ady eleinte a Szerkesztői üzenetekben válaszolt, majd később az általa kért és Kíváncsi részéről elfogadott formában, poste restante érkeztek a válaszok. A lány csak ahhoz ragaszkodott, hogy személye továbbra is ismeretlen maradjon. Ezt követően Ady 1899 februárjában írja az első levelét. Az udvarias, tartózkodó levélből, amelyet ismét csak egy szerkesztői üzenet követ, Kíváncsinak meg kellett sejtetnie, hogy Adyt más irányú érzelem köti le. Ugyanis ekkor már egyre inkább Szabó Irma színésznő hatása alá kerül, hozzá írja verseit a lapban.

A színésznő iránti szerelem egyoldalú maradt, amikor májusban a színé-

szek távoznak, Ady csak néhány vívódó, fájdalmas verssel és egy újabb kiábrándulással marad.

Érdekes fordulat történt 1899 augusztusában a Kíváncsival folytatott levelezésben. A lány utólagos bevallása szerint véletlenül felcserélte az Adynak szánt levelét egy barátnőjéhez írottal, akinek őszintén feltárta a költő iránti szerelmét. Lehet, hogy így volt, bár az sem kizárt, hogy egyszerű női furfanggal így akarta Ady tudomására hozni érzelmeit. Ady választleveleiben megígérte, hogy visszajuttatja a „fatális csere” folytán hozzá került levelet, egyben arról biztosította a lányt, hogy nem olvasta el a nem neki szóló üzenetet. A levélből azonban Ady megtudhatta, hogy levelezőpartnerének keresztnéve Illi, mivel ezt követően így címezte a lányhoz írt leveleket. Kíváncsi kérésére Ady elégette a másnak szánt levelet és az Anyegin hős nőjére célzó versben – *Tatjana írt* – köszöni meg a vallomást:

*...Tünedező alkonyatvilágnál
Olvasgatom a levelet...
Tatjana sír, sirat egy titkot,
Egy vágyat, amely elveszett.*

.....
*Csak azt tudom, hogy lelke tiszta,
Szívében dal van s szerelem...
Én Tatjánám, ne félj a gúnytól,
Ne sirasd azt a levelet:
Megmentetted az én hitetlen,
Veszendő, bűnös lelkemet!...*

Kíváncsi valamikor 1899. októberben Ady leveléből tudomást szerzett arról, hogy a költő már sejti kilétét, vagyis, hogy a lap Jázmin álnevű tárcaírója Illivel azonos. Ugyanis a költő Kíváncsi leveleinek „jázmin” illatú hangulatára célzott. Kíváncsi ellenben kitartott eredeti elképzelése mellett: nem fedte fel személyét, tisztán megőrizve egy illúziót. Utólag ezt azzal magyarázta, hogy őt csak eszményi rajongás vonzotta Adyhoz. Kielégítette, ha szereti a költő lelkét, és így szeretve lesz általa is. Személyes ismeretséget nem akart, mert úgy gondolta, más az álomkép és más a valóság. De félt attól is, hogy az ember nem áll arányban a költővel, ami kiábrándulást okozott volna. De azt is bevallotta, hogy nem érzett magában elegendő biztonságot, hódító és megtartó erőt.

Hiányzott belőle az önbizalom, félnék és kishitű volt. Félt és retteget az esetleges kudarctól is, hátha nem tetszene Adynak. Így tehát megmaradt inkább az ábrándok, az illúziók boldog, sérthetetlen világában.

Ami Adyt illeti, végül belenyugodott a lány elhatározásába, hogy az ismeretlen akar maradni számára. Egyébként is Ady magatartása ezen a téren eléggé hullámozó volt. A leveleiből kitűnik, hogy hol kétségbeesetten könyörög a találkozásért, hol pedig megtorpan tőle, s átveszi Kíváncsi érvelését: csak így lehet sértetlenül megőrizni a boldog illúziót, az érzések tisztaságát. Hogy mindezek mögött a valóságban mi állhatott? Lehet, hogy ő maga is tartott a csaló-

dástól. Megtörténhet, hogy Kíváncsinak a személyes találkozást elutasító viselkedéséből arra következtetett, hogy a lánynak előnytelen külseje van, s emiatt már ő is inkább el szeretett volna kerülni egy esetleges kínos találkozást. De megtörténhet, hogy egyszerűen csak az ábrándjait, illúzióit féltette egy esetleges csalódástól.

A költő ősszel írt levelei pesszimista hangulatot árasztottak. Az egyikben arra kéri a lányt, hogy egy kevéssé ne hagyja még el, maradjon meg továbbra is őrangyalának. November 18-án már azt írja a lánynak, hogy a következő hónap elején búcsúzik Debrecentől. „Sok fájdó, kevés édes emléket viszek

magammal. Az utolsó hetek édes perceit magának köszönhetem. Nem is búcsúzom én magától. Megírtam már: hozzá-nőt a szívemhez. Nem ismerem, talán csak névről. Nem is láttam még. Talán úgy megyek el, hogy meg sem ismerem... Azért mégis, mégis... Ugye írunk egymásnak ezután is?...”

Kíváncsi bánatosan válaszol: milyen szomorú lesz az élete, ha nem fogja Adyt többé látni, legjobban szeretne meghalni. Azt ajánlja: írjanak ezután is egymásnak, majd egy vallomással folytatja: „Ez a levelezés lesz az én életem egyetlen öröme, boldogsága, hogy sorait olvashatom a legédesebbnek, a legkedvesebbnek nekem a világon. Hogy én is megírhatom gondolataimat, bánatomat, fájdalmamat, mely szívem tépi, de mégis édes azt szenvedni, mert hisz olyan aranyos, édes embert szeretek...”

Ady november 21-i válaszlevelében – immár a tizenkettedikben – megismétli: bizonyosan elmegy. Utazását azzal indokolta, hogy „Nem lehetetlen, hogy egy új légkör, egy új környezet, egy ambícióm felébresztő új helyzet felkelti kihalt életkedvemet, de lehet az is, hogy ott sem leszek más, mint a halált kérő, testet öltött elégedetlenség. Bár-hogy legyen: a maga emlékét míg élek, megőrzöm! Lehet, hogy önzés: de nekem nincs erőm magáról lemondani, szükségem van magára!...”

Kíváncsit nem elégítette ki a költő levele, mert értelmezése szerint az tele volt titkolózással, homályos célzásokkal, bizonytalanságokkal, csak a távozásának őt lesújtó szándéka lát-

szott bizonyosnak. Ő azt várta el tőle, hogy őszintén tárja fel előtte a lelkét, ahogy leveleiben ő is tette. Ennek a fájó érzésének hangot is adott választleveleiben.

Ady december 4-én válaszolt erre: *„Levele vádjai fájnak. Egyszer már megírtam: én érzést tettetni nem tudok. (Maga pláne hazugsággal és dúrvaszívúséggel vádol.) Egyiket sem érdemlem meg. Napok óta a legnagyobb bizonytalanságban vagyok. Kétségek közt hányódtam, haboztam. Mindig gondoltam magára, s vártam: mikor tudok egész biztosat írni...”* Megírta még: tétovázásából végre kimenekült. Nem megy egyelőre sem Pestre, sem Kassára, sem Váradra, hanem hazamegy a szüleihez gyógyulni. Levele végén megígérte, hogy közölni fogja majd a címét.

Adyban ekkor már egyre fokozódott idegenkedése Debrecen-től, sivárnak és jövőtlennek érezte ottani életét, hiába kötöttek oda emlékek, barátságok és egy titokzatos, láthatatlan szerelem, menekülni akart. Egyelőre azt még nem tudta, hogy hová, ezért utazott haza szüleihez Érindszentre, amit

egy rövid levélben tudat a lánnyal december 9-én.

Kíváncsi természetesen válaszol, levelezésük folytatódik. Ady egyebek mellett megírta: a hónap végéig marad szüleinél, akkor megy ki ismét a világba. De nem Debrecenbe. Ebben a levélben tréfásan ugyan, de nyíltan feltárta a lány előtt, hogy tudja a nevét: *„Apropos! A múltkor egy borítékot címeztem magának, édes, és azt írtam rá: Varga Illi... Hát nem botrányos szórakozottság – egy egészséges falusi embernél?...”*

Ady érindszenti tartózkodása alatt is folytatódik levelezésük. Már egyre nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb hangon ír szülőfalujából, míg nem

1900. január 3-i címzéssel egy néhány szavas képeslapot küld Nagyváradról: „Édes! Nagyváradon vagyok. Hosszú levelet kap tőlem 7-ikén reggel. Addig is kezeit csókolja Bandi”

A hosszúnak egyáltalán nem mondható levelét ígéretéhez képest valóban elküldte. Ez már a huszonkettedik levél volt. Kíváncsi ugyanis valamennyit megszámozta és megőrizte.

„Édes, Aranyos Illim!

Nagyváradon vagyok. A Szabadság belmunkatársa. Ebben a városban valaki vagy zsidó, vagy pojáca. Annyira el vagyok szigetelve, hogy most százszor többet foglalkozom magammal és – enyéimmel. Sokat gondolok, nagyon sokat Magára! ... Hát Maga reám?

Addig leszek itt, míg hátralevő vizsgám megszerzem s tanulok – ha ugyan sikerülni fog – egy kis stréberkedést.

Kérem addig – ha még mindig a régi – ide címezze édes leveleit, melyeket nagyon vár igaz ragaszkodással szerető, jó barátja Ady Bandi”

Ady Endre 1900. január elején szerződött át Debrecenből a *Szabadság* szerkesztőségébe. Az igaz, hogy ekkor még nem gondolt hosszabb váradi tartózkodásra, ugyanis úgy tervezte, csak addig marad itt, amíg folytatja a megszakított jogi tanulmányait, leteszi a hátralevő vizsgáit. És bár beiratkozott az itteni jogakadémiára, az előadásokra nemigen járt, jogi tanulmányai is hamar, immár végleg félbe-maradtak.

Kíváncsival való levelezése egy ideig – igaz, megszakításokkal – még folytatódott. Ady első váradi levelére a lány természetesen válaszolt, amire csak egy szerkesztői üzenetet kapott a Debreczen lapból: „Kíváncsi. Levél

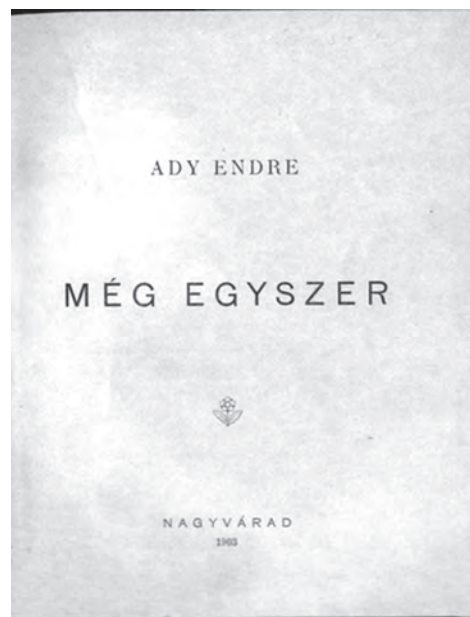
megyen Nagyváradról rövidesen.” De a levél nem „ment”, amit Kíváncsi később így magyarázott: „Új életkörülményei, úgy látszik, hamar másfelé terelték érdeklődését. Kapcsolatunkat ezzel voltaképpen meg is szakította, s ez számomra fájdalmasan érthetetlen volt, főként érmindszenti levelei után. Ettől kezdve önszántából nem írt többet, csak az én leveleimre válaszolt nagy ritkán néhány sorban vagy egy-egy szerkesztői üzenetben.”

Hosszú szünet után, 1901 őszén Kíváncsi egy szemrehányó levelet írt Adynak, amit utólagos véleménye szerint a költő közömbös hallgatása miatt belőle kitört titkon emésztő fájdalom keserűség váltott ki. Ady rövid válasza: *„Édes Illi, Mély gyűlöletéért fogadja mély hálálkodásomat. A mély gyűlölet szavai majdnem olyan jólestek, mint valamikor azok a másféle szavak. Érdemtelen voltam bár azokra és ezekre is. Nagy, önző kegyetlenséggel kívánom, hogy gyűlöljön tovább is. Még nekem is jólesik és jó hinned náha, hogy valaki – gyűlöl... Csókolja kezeit A. E.”*

Varga Ilona közel hatvan év távlatából sem értette, hogy miféle gyűlöletet olvasott ki leveléből Ady, túlzásnak tartotta ezt, hiszen ő nem írt gyűlölködő hangnemben.

Ezt követően 1902 januárjában két üzenet is követi egymást a *Nagyvárad* hasábjain: 12-én: *„Illi (Debreczen) Levél ment.”* És 18-án: *„Illi. Levél ment vasárnapra.”* A kétszer egymás után jelzett levél végül egy képeslap lett. Ezen Ady néhány udvarias – Kíváncsi szerint – elhárító szóval válaszol emlékező soraira, amelyeket első levélváltásuk harmadik évfordulójára küldött. Ebből az alábbi következtetést vont le: *„Nyilvánvaló, hogy Ady részéről befejeződött a romantikus regény, amely három évvel azelőtt, 1899. jan. 18-án kezdődött. Nagyvárad elhomályosította Kíváncsi Illi emlékét szívében.”*

Ady viselkedését Kovalovszky Miklós így értelmezte: *„Debrecenről távol, új életkörülmények közé jutva, Ady nyilván értelmetlennek látta a kapcsolat fenntartását. Talán Kíváncsi szempontjából is céltalannak és hátrányosnak tartotta, ezért ki akarta őt gyógyítani rögeszmés rajongásából, s nyílt szakítás helyett elhidegülését éreztette vele. A boldog szerelem ugyanis két fél testi-lelki összhangja. Adyt pedig csak egy sajátos lélektani helyzetben, ideig-óráig tudta lekötni e tetlen kapcsolat érdekessége, vigaszt, bátorítást adó hatása.*

Az ő természete, a nőben is izgató és csillapító narkotikumot kereső érzékisége nem elégedethetett meg az ilyen légies vonzalommal. Neki a hús-vér valóság kellett. S már az első nagyváradai hónapokban megjelenik a szerkesztőség táján egy érdekes, művelt fiatal leány, maga is író, akárcsak a titokzatos Jázmin: Márton Gabriella, hogy magára vonja Ady fellobbanó érdeklődését.”

Kíváncsi érzései ezt követően sem változtak, továbbra is „kíváncsian” követte Ady életét. Lement Nagyváradra Ady a *Műhelyben* című darabjának bemutatójára is. Nagy öröme látható őt a korzón, a színház körül, s látta a bemutatót, amint a közönség többször is kihívta a színpadra.

Még egy utolsó levélváltásuk volt a *Még egyszer* verseskötet megjelenésekor. A kis könyvre Illi is gyűjtött elő-

fizetőket, és levélben jelentkezett a példányokért. Erre egy rövid szerkesztői üzenetben válaszolt Ady, majd megkérdezte: a régi módon mehet-e a levél? Kíváncsi válasza igenlő volt. Erre 1903. szeptember 22-i dátummal Ady elküldte a huszonhatodik, egyben utolsó levelét Varga Ilonának. Íme a levél:

„Édes, titokzatos Illi, hát Maga még nem felejtett el engem? Valahányszor életjelt ad magáról, mindig megalázva érzem magam, de egyben isteni módon megközelít a hit, hogy valaki hozzám van forrva a gondolataival, valaki Velem van. Érzem tehát én is Magát, Édes Jó Illi. Érzem magam mellett, mint őrizőmet. Ady Endre a régi még. A vívódó, a befelé élő, a beteg lelkű ember, s most olyan kárhozatos módon szerelmes valakibe, hogy bele fog pusztulni. A beteg ember szerelmével szerelmes. Imádkozzék értem, édes Illi, s írjon magáról sokat. Imádkozzék, hogy gyógyuljak meg. Nagyváradon már nem maradok sokáig. Legfeljebb pár hétig. Nem tudom, merre megyek. Talán Párisba. Nem tudom. A könyvek holnap jelennek meg. Hogy s milyen címmre küldjem? Csókolja a kezét, édes őriző s megmaradó, ismeretlen Illim – Nagyvárad, kedd. Ady.”

Varga Ilona utólag úgy emlékezett, hogy amikor a levelet olvasta, eltöltötte ismét a forróság, de elborzasztotta az, amit Ady nyugtalan, beteg, vívódó lelkéről és új, kárhozatos szerelméről írt. Bizonyára Lédáról van szó – állapította meg utólag. Szomorúan gondolt arra: szavaiban szinte jóslatszerűen ott van már egész későbbi sorsa. S mit használhatott, mit segíthetett az ő fájdalmas imádsága? Lelkében mély gyászt és a végleges elszakadás fájdalmát érezte.

Végezetül idézzük Ady Lajost, aki 1923-ban megjelent könyvében így ír: „A debreceni kis leány – ha él még s olvassa e sorokat – tudja meg, hogy emléke végigkísérte Bandi egész életét... Illi volt az egyetlen nő a sok száz közül, kikkel bizo-

nyos relációba került, akit ha szóba hoztam előtte, kedvetlen lett, s nyomban más témára terelte a beszédet...”

Maga a költő is hasonlóan nyilatkozott a Kíváncsinak írt egyik levelében: „Bárhogy legyen: a maga emlékét még élek, megőrzöm!”

Utószó

Kíváncsiról tudni kell, hogy személye egészen 1958-ig titokban maradt. Akkor is a szerencsés véletlenek összejátszását követően sikerült Kovalovszky Miklósnak, Gyurói Nagy Lajos nyugalmazott evangélikus lelkipásztor segítségével kinyomoznia, hogy az immár Hajdúszoboszlón lakó Varga Ilonát rejti e név. Azt követően, hogy felkeresték otthonában a 79 éves hölgyet, az némi belső tusa után megvallotta, hogy ismerte Adyt debreceni évei alatt, levelezett vele, Kíváncsi, majd Illi néven. Szerette őt, miatta nem ment férjhez, leveleit mindvégig megőrizte. Sikerült meggyőzni őt arról, hogy hatvanévnyi hallgatás után hozza nyilvánosságra emlékeit és Ady leveleit, ezáltal gazdagítva az Ady-irodalmat.

DÁNIELISZ ENDRE

Közkinccsé lett a teljes Arany-életmű (4.)

Hivatali iratok

A kritikai kiadás előző három kötetével elbúcsúztunk Arany Jánosnak számban és igényben meglehetősen szerény prózájától, valamint az ezt megcáfoló tekintélyes és színvonalas, ámde rövid életű, két folyóiratától. Tömören úgy fogalmazhatnók meg, hogy a kritikai kiadás az eddig ismertetett kötetekben a költő valamennyi eposzát, elbeszélő és lírai költeményét, prózáját, műfordítását közrebocsátotta. E tények ismeretében nyilvánvaló a kérdés: akkor a következő hét kötetben milyen tárgykörrel találkozunk?

Való igaz. A múzsáktól szép sorjában elbúcsúztunk, ám tudván tudjuk, hogy őket Zeusz tartotta el; a megélhetés gondjai a tündéreket nem terhelték. Ám nem így költőnk életpályáját. Már serdülőkorától az iskolázási költségeket önmagának kellett fedeznie, házasodása után pedig a négytagú család eltartásához szükséges anyagiakat. A hivatal vállalásának az is tagadhatatlan oka, hogy írói függetlenségét csak így őrizhette meg.

Ezen az úton-módon jutottunk el a kritikai kiadás XIII. kötetéhez, amelynek címlapja ezt közli: *Hivatali iratok 1. Nagyszalonta – Nagykőrös – Budapest (1831–1865)*. Első rátekintésből kiderül, hogy az 580 lapot igénybe vevő kötet távol áll a szép-irodalomtól. Az itt olvasható kiegészítő szövegeket a 20. század derekán, három helység intézményében vetették papírra. A főszerkesztő a korábbi hét kötet irányítója, Keresztury Dezső, a lektor Barta János. A feltüntetett helységeken őrzött Arany-kéziratokat, valamint a hivatali tevékenységéhez fűződő jegyzeteket ottani irodalomtörténészek dolgozták fel. Nagyszalontán Dánielisz Endre, az Arany János Emlékmúzeum akkori igazgatója. E kötetben az 1831 és 1850 között Arany által fogalmazott 77 írással találkozunk. Sokakban indokoltan vetődik fel az elégedetlenség érzése: miként magyarázha-

DÁNIELISZ ENDRE tanár, irodalom- és helytörténész (1925, Nagyszalonta). A Bolyai Egyetemen diplomázott (1951). Előbb tanár, majd az Arany János Emlékmúzeum igazgatója (1956–1965), később nyugdíjazásáig ismét tanít Nagyszalontán. Irodalom- és helytörténeti kötetei mellett több ezer írása jelent meg különböző lapokban. A Biharország folyóiratban nyelvvelmi sorozatot közöl. Az Arany János Irodalmi Kör tiszteletbeli elnöke.

tó ez a mérsékelt mennyiség, amikor tudván tudjuk, hogy 9 éven át szülővárosának másodjegyzője volt? Az időrendiség követelményét félretéve közölnünk kell, hogy 1847. április 17-én borzasztó tűzvész pusztította el Nagyszalonta négyötödét, közte a náddal fedett tanácsházat. „Minden hivatalos irományaink, törvény- és jegyzőkönyveink, számadási irataink, a várost érdeklő, régi hasznos okleveleink, szóval minden, ami a város beligazgatására s jövője biztosítására szükséges vala [...] a pusztító vész martalékává lőn.” (Arany János)

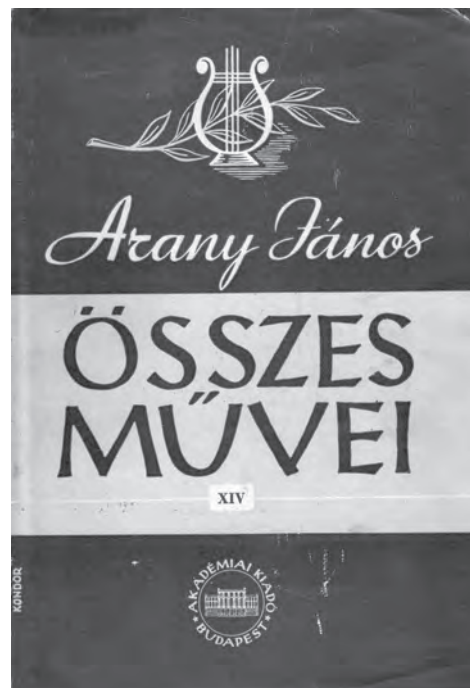
Ez a magyarázata annak az ellentétnek, hogy míg az 1831 áprilisa és 1847 áprilisa közötti 16 esztendőből csupán 20 kézirat ismeretes, az 1847–1850 közötti 3 év alatt ez 57-re emelkedett. Csodák csodája, hogy az első időszakból néhány ránk maradt. A tűzvészben az egyik paplak is elpusztult, viszont a másik megmaradt. Így menekült meg a 14 éves serdülőnek az egyházmegye espereséhez intézett kérése: „Bátorkodom benyújtani alázatos esedezésemet a mostan vacantiában levő Praeceptortság eránt, amely kérésem teljesedését óhajtvá várom.” A felkérés jóváhagyásának köszönhetően az ifjú 1833 őszétől Debrecenben folytatta tanulmányait.

Az említett húsz kézirat közül ismerkedjünk meg az 1842. augusztus 19-től szeptember 8-ig vezetett költségjegyzékkel! Váry ügyvéd társaságában „Pestre és Bécsbe tett utam – hivatalos minőségben – szélesíté egy kevéssel látóköromet”. Küldetésük okáról mit sem tudunk, ám a Csonkatoronyban jelenleg is feltve őrzött füzetecske a másodjegyző kedvező jellemvonásai közül főleg a pontosságát, becsületességét és takarékoságát igazolja. Néhány bejegyzés ez utóbbiról: „4 szem őszi barack 24 kr; Albertiben egy koldusnak adtam 3 kr; 4 szál gyertyáért 36 kr.”

Másodjegyzőnk az általa fogalmazott okmányokat közös megnevezéssel „hivatalos iratok”-ként kezelte. Ezek körébe az alábbi típusok tartoztak, az ő szóhasználata szerint: végzés, bizonyítvány, nyugtatvány, hagyatéklevél, kötelezvény, kihallgatási jegyzőkönyv, tanúvallomás, ítélet, jegyzőkönyv, marhapasszus. A főszerkesztő a Nagyszalontán őrizett jegyzői kéziratok nem mindenikét találta közlésre méltónak. A hasonló tartalmú jegyzőkönyvek, vallomások, nyugták halmazából ki kellett emelnünk a mondanivalójukban érdekeseket. A tűzvészig tartó első időszakban – a már ismertettekén kívül – nem bukkantunk említést, de részleges bemutatást érdemlőkre sem.

*

Az 1847. április 17-én, **3 déli órákban** (???) tomboló tűzvész elpusztította Nagyszalonta négyötödét: 790 ház, a színekkel, ólakkal, górékkal együtt 2400 építmény; lábasjóságok, aprómarhák; 7 személy megégett; a zsindeellyel fedett templom- és toronytető lángolt, három harang megolvadt és lezuhant. A legérzékenyebb veszteséget a tanácsháza s az itt őrzött irat-

tár megsemmisülése jelentette. Az épületet vissza nem állíthatták, bár a hivatalos ügyek fölöttébb sürgették a pótlást. A Kaszinó sietett segítségükre, amelynek cseréppel fedett székhelye a lángoktól megmenekült. Az Arany családnak is ez volt a szerencséje. A jegyzőt hivatalból megillette a cserepezett notariális quartéj. A törökök kiűzése óta Szalontát hasonló károsodás nem érte.

Említettük volt, hogy e pusztítás a városnak minden hivatalos okmányát megemésztette. Az ezt követően megörökítendő számára a vezetőség két keményfedelű, nagy alakú füzetet vásárolt. Az egyikbe a közgyűlések, a másikba a tanácsulések ügyeit, határozatokat vezették be. Aljegyzőnk az elsőként említettben részletesen megörökítette a katasztrófát. Néhány

nappal korábban e tragédiáról Petőfinek töviről hegyire beszámolt.

A város előjárósága minden eszközt megragadott, hogy a károsultakon segítsen. Arany szerfölött sokat vállalt magára a temérdek feladatból. A napi gyorssegély- és kenyérosztást követően jegyzője lett annak a megyei bizottságnak, amely a támogatást megszervezte, majd továbbította. A XIII. kötet főszövegében – egyebek mellett – találkozunk az V. Ferdinánd császárhoz küldött folyamodás fogalmazványával; köszöntőlevéllel br. Vay Miklósnak címezve, aki 5000 forint kölcsönt szerzett a királyi kincstárból; br. Bémer László r. katolikus püspökhöz, amiért az itteniek használta egyházi földtulajdonért járó bérletet „boldogabb időkig elhalasztotta”. Körlevél koncepciója, amit Váradon néhány száz példányban kinyomtattak, majd a megyék, városok, nagybirtokok vezetőihez eljuttattak – pénzsegély reményével.

Még egy esztendő sem maradt mögöttük, amikor reájuk köszöntött a szabadságharc s a forradalom. Számtalan jegyzőkönyv és végzés őrzi az itt történeteket, amelyeknek egyik hátrányos velejárójaként a „szabadságot” önzően értelmező hajdúivadékok közköltegekről hallani sem akartak. Példájukat a beköltözöttek is követték. Többhavi tusakodás után Arany jegyzőségéről lemondott. Kossuthnak címzett levelében ismertette reménytelen helyzetét, amit ekképpen zárt: „magamat kormányzó elnök úr gondoskodásába ajánlom”.

Hetek múltán a forradalmi kormány belügyminisztériumában kapott csöppet sem megtisztelő írnoki állást. Közel kerülén Szemere Bertalan miniszterhez, hozzá is levéllel fordult: „megkezdtem a vásári nagy közönség számára verseket írni. [...] Ha tisztelt miniszter úr ezeket a nép lelkesedésben tartására célszerűeknek találandja, semmi kétségem, hogy terjesztéseket [...] álladalmi költségen is elé fogja mozdítani.” Költőnk módfelett derűlátónak bizonyult; 1849 nyarán a költségvetésből poézisra nem áldoztak.

A 77. sorszámú, végső kézirat egy Arany fogalmazta felhívás szülőföldjének adakozó lelkületű polgáraihoz: „Garay János, a nemzet költője, büszkesége, szemei világtól megfosztva, ágyba szegezve nem képes a maga és családja sorsát továbbra biztosítani.” Anyagi segítségre van szükségük. Sajnálatos, de a

nagy formátumú ívet kevesen írták alá. A végső összeg 39 ft. lett, aminek negyedét a megélhetési gondokkal küzdő barát ajánlotta föl.

*

A kritikai kiadás XIII. kötete alábbi adatainak helyszíne Nagykőrös. Itteni, 9 évnyi oktató munkáját, az újjászervezett főgimnáziumhoz kapcsolódó hivatali és hivatásbeli tevékenységét, életmódját ismerhetjük meg. A főszöveg iratainak kiválasztását, jegyzeteinek megfogalmazását Törös László tanár, az Arany János Emlékmúzeum létrehozója és igazgatója végezte el.

Az oktatóvá lett költő munkásságát megismerni szándékozók bevezetesként mennyiségi adatokkal találkoznak. Ugyanis töprengésre készlet annak tudata, hogy míg szülővárosában két évtized során 77 kézirat érdemelte ki a közzétételt 91 könyvlepon, addig a Nagykőrösön töltött fele annyi idő során 155 irattal találkoztunk 104 lapon.

Mivel magyarázható e meglepő különbség? Részben főhősünk oktatási módszerével, de fokozottabban a helybeli szerkesztő kutató tevékenységével. Keresztury Dezső irodalomtörténész szerint „Arany – minden látogat ellenére – szívesen és jól tanított. A kőrösi iskolában megvoltak a szükséges sikerélményei. Mindvégig példásan teljesítő, eredményes, megbecsült és szeretett tanár maradt; [...] inkább csak arra panaszkodott, hogy az iskola túl sok idejét vonja el az akkor már újra fontosnak érzett alkotómunká-

tól.” Ezt az idézetet egészítsük ki a szóba hozott személy vallo-
másával! „Valami 120-140 ficamodott észjárású dolgozatot
minden héten az utolsó betűig átnézni, az utolsó accentusig
kijavítani nem is olyan mulatságos dolog, – s ha egyre-másra
1/4 órát számítok is, [...] 25-30 órát vesz igénybe, amihez a
leckeórát is hozzáadjuk.” (Arany János levele Tompa
Mihályhoz)

Ugyanakkor az is tudatosult benne, hogy a Bach-korszakban
fölkötött szükség van az általa művelt stilisztikai és nyelvvé-

dő tevékenységre. Levele záró soraival
ezt meg is erősíti: „Örömet teszem
édes anyanyelvünkért.”

A Bach-korszak tanügyi hatóságai
önéletrajzot követeltek minden neve-
lőtől, kiderítendő, miként viselkedtek
1848/49-ben. A „besározottakat” tús-
tént eltávolították iskolájukból.
Aranyra is ez a megtorlás várt, ám ő
előrelátással fogalmazta meg monda-
tait. Lévay József költő és nevelő barát-
jának így vallott: „Önéletrajzomban
úgy tettem, mint Tinódi a poesis-sel:
semmit hozzá nem tettem, belőle el
nem vettem. Első ízben elhallgattam
azt, amit nem kérdeztek, t. i. az irodal-
mi működést: másodízben megvallot-
tam, oly nyíltan, hogy megdicsértek
érte. Van egy leirat, mely nyíltságra,
kisebb hibák elnézési ígéretével szólít
fel: én annak eleget tettem. Tanácsol-
ni nem akarok e részben, mert kiki
maga tudja körülményeit.”

Az Aranyt alaposan megismerni szán-
deközőknek azt tanácsoljuk, hogy fel-
tétlenül olvassák el a Gyulai Pál kéré-
sére felelő, levélként fogalmazott
önéletrajzát. Való igaz, hogy ezzel a
kritikai kiadás XVI. kötetében ismét
találkozunk, azonban a helybeli szer-
kesztő azzal az indokkal szánta a
nagykőrösi fejezetbe, hogy ezt ittléte-
kor, 1855-ben örököltette meg.

Kilencévi nevelősködés után reá
köszöntött a munkahely-változtatás
fordulata. A Református Egyháza-
nácsnak 1860 szeptemberében beje-
lentette, hogy állásáról lemond, mert
a Kisfaludy Társaság igazgatójának
választotta. Nem utasíthatja el „ama

*A kritikai kiadás három
kutatója: Gergely Pál, Sáfrán
Györgyi, Dánielisz Endre
(A fénykép 1960-ban készült a
költő egykori munkahelyén)*

bizalmat, mely ez esetben felém fordul, és csekély tehetséget a hazai szépirodalom szolgálatára nagyobb hatáskörrel igényli.” Kérését mély elismeréssel fogadták, tanítványai pedig fáklyásmenettel köszöntek el tőle.

A kritikai kiadás XIII. kötetének címlapján harmadik városként Budapest neve szerepel. Kora ősszel családotul odaköltözött Arany. Elhatározásáról egyébként már a XII. kötet ismertetésekor szoltunk, két folyóiratának, a *Szépirodalmi Figyelőnek*, majd az ezt követő *Koszorúnak* a bemutatása során. Ezzel kapcsolatban Németh G. Béla szöveggondozó azt is nyilvánvalóvá tette, hogy e lapok a Kisfaludy Társaság szócsövei, amit az is bizonyít, hogy főszerkesztőjük egyszerűen mind a Társaság igazgatója. Ezt a kötődést a közismert és tisztelet övezte Arany János testesítette meg.

Mivel a továbbiakban kizárólag a magyar írók és irodalmárok eme szervezett közösségével foglalkozunk, kíváncsiaknak ítéljük bár szűkre szabott bemutatását. – Kisfaludy Károly (1788–1830) tiszteletére alapították 1836 őszén ama céllal, hogy „a hazának kivált fiatalabb íróit évenkénti jutalmak által a szépliteratúrai pálya gondosabb megfutására ösztönözze, s így a literatúrát esztétikai és költészeti, eredeti vagy fordított, jeles dolgozatokkal gazdagítsa.” E szándék Arany esetében busás teljesítményt szült.

Az évente tartott közgyűlésen mindenik új tag – olykor egy önként jelentkező korábbi – a maga választotta irodalmi, esztétikai dolgozattal lépett föl. Esztendő múltán döntöttek a megjutalmazandó elméleti vagy költői alkotás színvonaláról, értékéről. Saját *Évlapot* és könyvsorozatokat jelentettek meg. A meglehetősen súlyos anyagi terhekkal úgy küzdöttek meg, hogy minél több alapító (évente 50–100 ft.) és pártoló (évente 4 ft.) tagot igyekeztek beszervezni. A Kisfaludy Társaság pénztárát társaságok, kaszinók, egyének önkéntes adományokkal gyarapították. Nagyszalontáról 17-20 értelmiségi lépett a felajánlók sorába. 1348–1860 között a társaság tevékenysége szünetelt, 1860–1865 között jelentősége – Arany János igazgatói tisztségének köszönhetően – a korábbiakat is felülmúlta.

Az eredeti kéziratok s a nyomtatott közlések rendszerezését, jegyzetekkel való ellátását a szöveggondozó dr. Gergely Pál, az MTA kézirtatárának tudományos munkatársa végezte el. A

hivatalos iratokat – a korábbiaktól eltérően – tárgyi csoportosításban ismertette, az időrendiséget ezek keretében érvényesítve. E harmadik rész főszövegei fejezetekre tagolódnak, hasonlóan a hozzájuk alkalmazott jegyzetek is. A 121 sorszámozott főszöveg kötetünknek 174 lapját, a hozzájuk fűzött jegyzetek pedig félszázat igényeltek.

Az említett tárgyi csoportosítás kezdő rovatával a főszerkesztő a Kisfaludy Társaság elvárásának igyekezett eleget tenni. Híreket, tudósításokat, a Társaság irodalmi, közösségi eseményeit közli, nem hallgatva el a *Szépirodalmi Figyelő* népszerűsítésének terveit, az előfizetéshez fűződő közléseit. – A pártoló tagok nevét és lakhelyét 8 lapnyi terjedelemben – késedelem nélkül – tudtukra adja, hadd büszkélkedjenek azzal, hogy személyük így országszerte ismertté vált.

Mindezek Arany keze írásának teljességéhez járulnak, ám kevésbé bizonyítják szellemiségét, költői kiválóságát, dramaturgiai ismereteit. Ezt követően érkeztünk el a harmadik rovathoz, amely Madách Imre *Az ember tragédiája* című drámája művészi értékeinek, világirodalmi színvonalának költőnk általi felismerését bizonyítja. – Nem volt könnyű dolga, mert egy kezdő drámaíró terjedelmes művének nyelvi és verselési vétségeit kellett eltüntetnie. Ennek megtörténte után a szerző 1861-ben kiadatta művét. Arany ezt is összpontosított figyelemmel olvasta végig, s ekkor további tartalmi, verselési, sőt nyomdászati vétket fedezett föl, hat-szor annyit, mint az első találkozáskor.

A dráma további javítása után 1863-ban került újabb kiadásra, amit véglegesnek tekintettek. Ezek után elmondható, hogy Madách színműve Goethe *Faustjának* és Ibsen *Peer Gyntjének* társaként világirodalmi alkotássá nemesült.

A fönt említetteknek mintegy folytatása a negyedik rovat. Az európai literatúra örökbecsű munkáinak műfordítói feladatát vázolta föl a Kisfaludy Társaság. Arany Jánosnak élre kerülése után ez természetes volt, hiszen irodalmi berkekben közismertté vált a *Szentivánéji álom* magyarításának célkitűzése. A Shakespeare-sorozat költőnk tolmácsolásával indult,

Arany János és Petőfi Sándor
(Puskás Sándor szobra
a Csonkatoronyban, 1957)

később még a *Hamletet* és *János királyt* társította hozzá. Ács Zsigmond, Szász Károly, Gregus Ágost fordításait csak igen alapos elemzés után adta át a kiadónak, sőt Petőfi és Vörösmarty egykori magyarításait is átsimította.

Gyökeres meglepetést szerzett azzal, hogy vitathatatlan angol nyelvi ismeretei mellé franciatudása zárkózott fel, amit Molière műve, *A fősvény* tolmácsolásának alapos elemzése, hozzáértő javításai bizonyítanak.

A XIII. kötet harmadik fejezetének ismertetését zárjuk ama következtetéssel, hogy műfordító elvei igen hamar kikristályozódtak, és lényegükben máig érvényesek. Irányító elveként ezt tűzte maga elé: az eredeti nyelvből kell fordítani, formában, tartalomban a legnagyobb hűséggel, de ép és hibátlan magyarsággal! Egyes európai kiválóságok műveinek átültetése folyamán Arany megteremtette a magyar drámai nyelvet, s ezzel az irodalmi tevékenységével poétikai fejlődésének vitathatatlan bizonyítékai csillannak elénk.

*

A fentiekben bemutatott kötettől Riedl Frigyes visszatekintésével búcsúzunk. Véleménye szerint 1860/65 között – tettvágyának köszönhetően – Arany irodalmi munkásságának második virágzását élte át. (Elsőnek literátori felfedeztetését és kezdő sikereit, az 1845/49 közötti időszakot tekintjük.) Negyvenhárom éves korában Budapestre költözik. A feléledt Kisfaludy Társaság igazgatója,

a *Szépirodalmi Figyelő*, majd a *Koszorú*, a legkitűnőbb magyar kritikai folyóiratok főszerkesztője, a Társaságba tömörült írók közösségi életének irányítója, a fiatal tehetségek segítője, könyveiknek kiadókhoz való terelője. Megkezdett alkotásai közül folytatja a *Daliás idők*et, a *Buda halála* című eposzával pedig akadémiai díjat nyer. Megírja a *Széchenyi emlékezete* ódáját, a *Rendületlenül* s a *Magányban* című, sokatmondó verseit. A Szalontára férjesült leánya, Juliska 1865 decemberének végén meghalt. „Költői elnémulásom szomorú ideje állott be, s évek múlva is csak fordításban keresek enyhülést.” (Arany János)

A kritikai kiadás XIV. kötete költőnk hivatali tevékenységének végső, alig két évtizedét tárja elénk. Címe azonos az előzővel, csupán sorszáma változott: *Arany János hivatali iratok* 2. Ha az apró betűs szövegre is figyelünk, megtudjuk, hogy az elkövetkezőkben az MTA-nál végzett, rendkívül fontos akadémiai munkásságával ismerkedünk meg. A fölöttébb vaskos, 780 lapot (ezt manapság oldálnak nevezik) tartalmazó könyv főszerkesztője és lektora azonos az előző nyolc kötetével. Ellenben a közlésre érdemesített kéziratok kiválasztása, jegyzetelése dr. Gergely Pálra hárult.

Vele a XIII. kötet harmadik gazdjaként ismerkedtünk meg. Indokoltan lépett a levéltárosok korszakú közösségébe, mivel már 1928-tól az MTA irodalomkutatójaként szerepelt. Személyét megidézve szólnunk illik arról az értékes cselekedetről, amivel a XIX. század kiemelkedő irodalmárainak, közösségi lelkületű férfiainak pusztulásra ítélt kézirateit megmentette. Ámde erről beszéljen ő maga. „Pestnek 1944/45 telén lezajlott ostromakor az MTA palotáját bombatalálat s megannyi belövés érte. Az 1949. évi helyreállításakor egy beomlott, de száraz pincerészben korhadó ládákra, bennük régi akták, iratok tömegére akadtunk. Ebben keverve lap-pangott évtizedeken át a Főtitkári Hivatal levelestára. De milyen állapotban? Penész és egérrágás által megrongáltan találtam Széchenyi, Wesselényi, Kazinczy, Vörösmarty és akadémikus társaik kézirateit. Többsége, 4100 ív Arany János levelezése, akadémiai bírálati, jegyzetei. [...] Felbecsülhetetlen értékűek az eredeti ülési jegyzőkönyvek. [...] Közé elegyülve akadtunk a Magyar Népköltési Gyűjtemény többségükben kiadatlan kézirateira is, pl. Kriza János, Orbán Balázs [...] és sok száz névtelen gyűjtő vers- és mesekézirateira.”

Arra sem lehetőség, sem szükség nem mutatkozott, hogy a titoknok-főtitkárnak többezernyi körlevelét, gyűlésre szóló meghívóit, pénzügyi elszámolásait e kötetben közöljék. Az utókor bizonyára bohóságnak tartaná a nyelvészkedők, feltalálók, akadémiai tagságra önjelölt tollforgatók, „tudósok” ostromát. A főtitkár valamennyiüknek udvarias levéllel válaszolt, akárcsak akadémikus társai komoly megkeresésére.

Természetes, hogy valamennyi kézirat nem juthatott a kritikai kiadás köteteibe. A szerkesztők végül az 1859–1877 között keltezett 719 írást ítélték közlésre méltónak. Az időrendiséget foganatosítva három fejezetbe iktatták a főntebb említetteket.

1. Arany János akadémikus iratai az Akadémiához (1859–1864)

A zárójelbe tett évszámok világosan jelzik, hogy költőnk az itteni szövegek kisebb hányadát még Nagykörsön fogalmazta, viszont többségét már Pesten, a Kisfaludy Társaság igazgatójaként. Öt év alatt e két színhelyről csupán 13 kézirata jutott el a XIV. kötetbe. Ennek magyarázata a fejezetcímből kiolvasható: az MTA vezetősége poéta-pedagógusunkat arra méltatta, hogy a legfőbb magyar tudósi testület tagjai közé kerüljön.

A megbecsülést, értékelést bizonyító eseményre 1858. december 15-én a fővárosban, az MTA akkori székházában került sor. Az Eötvös József elnökölte évi nagygyűlésre Aranyt is meg-

hívták, ama indokolással, hogy az Akadémia levelező tagjává válasszák. Számtalan személy egész életében e kitüntetéssel büszkélkedett, hacsak későbbi teljesítményével nem bizonyította többre értékelését, mivel ezt a működési szabályzat előírta. Aranynál ezt nem érvényesítették. Az összefüggést záró eseményen – nagy többséggel – rendes taggá rangosították. Az Akadémia történetében ez páratlan fordulat volt. E nap anyagi előnyt is hozott számára. Az 50 arannyal érkező Marczibányi-díjjal a *Toldi estéjéért* tüntették ki.

Az említett szabályzat azt is előírta, hogy az új tagnak székfoglaló beszédet kell tartania. Erre 1859. október 31-én került sor, amikor 45 akadémikus előtt az újabb sikert arató művét, a *Zrínyi és Tasso* című tanulmányát olvasta föl.

Arról már korábban és részletesen beszámoltunk, hogy esztendő múltán az Akadémiából sarjadt Kisfaludy Társaság igazgatója lett. Az itt töltött, mondhatni rövid idő alatt felvirágoztatta a magyar irodalom tekintélyes intézményét, két folyóiratot szerkesztett, és kiváló művekkel ajándékozta meg népét. Meglepő, hogy mindezek mellett a nyelvtudományi szakosztály a frissen választott tagra hárította, hogy két pályázatra beküldött, jelígis irodalmi alkotásokról részletes elemzést terjesszen a döntőbizottság elé.

E terjedelmes fejtegetések afféle beköszönhetőkként értelmezhetők. Folyóiratainak megszűntét követően családja anyagi bizonytalanságba jutott. Ekkor az MTA vezetőségéhez tartozó barátai – Eötvös, Csengery Antal és Toldy József (családi neve Schedel) – őt ajánlották a megürült titoknoki állásba, amit utóbbi csak ideiglenesen töltött be.

2. Arany akadémiai titoknoki iratai (1865–1869)

1865. január 26-án, rendkívüli nagygyűlésen szavazattöbbséggel Aranyt az Akadémia titoknokává választották. (Ez a napjainkban már nem használt szó az elhúzódó nyelvújítás terméke, de csakhamar a két szótagú „titkár” lépett a helyébe.

Bizonyára elhunyt elődje meg nem oldott hivatali munkájának pótlása, továbbá a jelleméből fakadó pontosság, köteles-

ségérzet eredménye az, hogy a XIV. kötet második fejezetét a legtöbb, szám szerint 395 főszöveg alkotja. Jelleget vizsgálva igen változatos értesítéseket és válaszokat kellett megfogalmaznia. A leggyakoribbaknak ezeket ítéljük: akadémiai gyűlések jegyzőkönyvei, hivatalos közlések az MTA tagjai számára, pályázatokra beküldött művek értékelése, a jutalmazottak értesítése, pénzügyi elszámolások, közérdekű hirdetések a sajtóban való közzétételre, az MTA vezetőségének levelezése kiváló hazai és külföldi személyiségekkel, politikusokkal, tudósokkal.

Utóbbiakkal kapcsolatban merül föl a nyelvhasználat kérdése. A XIV. kötetben német, francia, olasz és latin nyelvű értesítéseket és válaszokat olvashatunk. Tárgykörünk kutatói hét nyelv különböző szintű ismeretéről adtak számot. E sorok írója a románt is említendőnek ítéli, mivel jó néhány bökversébe a Szalonta környéki falvak lakóitól hallhatta ezeket. Ennél kifejezőbb bizonyíték a szebeni ASTRA Művelődési Társaság levele, amelyben románul arról értesítik az MTA-t, hogy *Transilvania* címmel saját folyóiratot adnak ki. A titoknok az ívet függőlegesen összehajtotta, s annak hátulján tartalmát tömören magyarul ismertette. – Azonos megoldással már korábban, 1863-ban is találkoztunk. A frissen létesített naszói román gimnázium igazgatója műveket kér szegényes könyvtára számára. Arany tüstént 28 könyvet és akadémiai folyóiratokat ajánl. A románul szóló köszönettel a titoknok azonos módon járt el. – E

két levélváltás meggyőző bizonyítéka előző állításunknak: az egykori másodjegyű, ha nem is beszélt, de értett románul.

*

Ha már Nagyszalontát és környékét emlegettük, ide illeszthető Arany János érzelmi ragaszkodása szülőföldjéhez. 1856 táján veti papírra ezt a lelkéből lelkezett felkiáltást: „Szalonta vedd ez énekem! Te a meleg szív vagy nekem!” A megszakadt szellemi és rokoni kapcsolat visszaállítására vágyik, a hűtlenül elhagyott „kunyhóba és vadonba”. Úgy tűnt, hogy e gyakorta fel-fellobbanó vágya – jó sorsa ajándékaként – teljesül. Imádott leánya, Juliska 1863. augusztus 9-én Szél Kálmán szalontai lelkész felesége lett. E váratlan esemény megerősítette költőnk óhaját: hazaköltözik szülővárosába. A letelepülés terve határozottabban foglalkoztatta 1865-ben, amikor a kis unoka megszületését várták. – A párhuzamosan futó utcában már kinézte azt a telket, amelynek kertje összeért a parókia lábujával. Keskeny ajtó vágnak majd a közös kerítésen, s így nem kell az összekötő utcáig gyalogolnia, amikor lányát és unokáját látni óhajtja. Vágyakozó kedvvel rajzolgat – az építendő ház tervét. – A nagy remények és tervezgetések esztendeje a lemondás és bánat jegyében zárult. December 28-án Juliska tüdőgyulladásban kiszenvedett. A kis unokát, Szél Piroskát három és fél éves korában a nagyszülők magukhoz vették. Haláluk után László fiuk és a gyermektelen meny sajátjukként nevelték.

*

E családi vonatkozások után térjünk vissza az Akadémiához! Ma is álló palotáját 1862–1865 között építették. A tisztviselők irodáikba már tavasszal beköltöztek, ám családja az őket hivatalosan megillető lakás négy szobáját csak két esztendő múltán foglalhatta el. Addig egy távol eső bérházból gyalogolt hivatalába Arany, olykor naponta kétszer is.

Leányának elvesztése feldúlta érzékeny idegzetét, egész szervezetét. Arról már szó esett, hogy gyermekkorától szülei féltőn nevelték, nehogy az előtte született és elhunyt nyolc testvére sorsát kövesse. Most a gyakori fülzúgása, hurutjai mellé folyamatos gyomorbaja és epebaj is társult. Ezek ismeretében ne csodálkozzunk azon, hogy a *Toldi szerelme* folytatásával nem haladt, s a költői ihlet ritkán jelentkezett nála.

1869 nyarán az MTA elnökségétől első ízben kérte ki a hivatalból neki járó szabadságot, amit – gyógyulását elősegítendő – Karlsbadban (ma Karlovy Vary) töltött. Az itteni gyógyvíz erősítő hatását nyolc ízben tette próbára.

*

Aranynak az 1867-es kiegyezéshez fűződő viszonyáról bár tömören, de mindenképpen szólnunk kell. A kivételes állapotnak Magyarországon való megszüntetése után Deák Ferenc és Kemény Zsigmonddal azonos vagy közeli álláspontot vallott. Ellenben most, a kényszer szülte kibékülésnek nem volt a híve. Ezt két esettel bizonyíthatjuk. Noha Ferenc József koronázásakor a helye a jelentős személyiségek között lett volna, ő magányosan tűnt el a tömegben, s a díszmenetet egy kétforintos kakasülőről nézte. – Általánosan ismert, közösségi személy lévén az illetékes fórum a legrangosabb magyar polgári kitüntetés, a Szent István érdemrend viselésére méltatta. Ezt ő politikai ellenvéleménye okán nem fogadta el. Ekkor Eötvös József író, közoktatási miniszter üzent neki: „Nincs senki az országban, aki nem találná természetesnek, ha a magyar király a legnagyobb magyar költő iránt hódolatát fejezi ki. Jogodban áll a rendjelt nem hordani, s ezt alkalmazni is fogod, de azt visszautasítani, ahhoz bizony barátom nincs jogod.” Arany a baráti tanács szerint cselekedett, ám a szokásos hálálkodó fogadásra el nem ment, s a keresztet soha föl nem tűzte.

Fejezetünket zárjuk egy irodalommal kapcsolatos tájékoztatóval. A vég nélküli üléseken, tárgyalásokon Aranynak – jegyzőkönyvek készítésének indokával – részt kellett vennie. Költői alkotásokra sem ideje, sem kedve nem volt. Csaknem évtizedes hallgatás után Ráth Mór kiadó serkentette munkára: kiadja *Összes költeményeit*. Az 1867-es év derekán ez két kötetben jutott a közönség elé, akiket most jobban érdekeltek a pártpolitikai küzdelmek, mint a poézis.

3. Arany akadémiai főtitkári iratai (1870–1877)

A nyelvőrök ekkortájt sem pihentek, s a titoknak helyett megalkották a két szótagból álló titkárt. Az Akadémia elnöksége – meggyőződve arról, hogy Arany igen fontos, sokrétű és terhes munkát végez – 1870-től főtitkári címmel tisztelte meg. Köztudott: 1865-ben, amikor titoknaknak választották, kikötötte: csak két évre vállalja. A valóságban ez megduplázódott; négy esztendő lett belőle. Hasonlóan járt a főtitkársággal, amikor a négyet kétszerezte meg kötelességből, belátásból és nagyra becsült barátai kedvéért.

Az iránta tanúsított tisztelet másban is megnyilvánult. Az előző fejezetet azzal zártuk, hogy 1867-ben kiadták az *Összes költeményeket*. A hátrányos fogadtatás ellenére fél évtized során példányai gazdára leltek, s ezért 1872-ben ismét kiadták. Ekkor a szakmabeliek tiszteletükről biztosították. Az Akadémia sem maradt szótlan. 1873-ban Nagyjutalmával tüntette ki a főtitkár-költőt, „egyúttal egész pályáját óhajtvá koszorúzni annak, ki a magyar költészetnek mind a komoly, mind a víg nemben nemzeti irányt adott”.

A főtitkári nyolc év alatt a jegyzőkönyvek százait fogalmazta és írta le. Közöttük 20-24 lapot (oldalt) betöltők is akadnak. Mivel kéziratainak egyéb típusairól már szóltunk, megismétlésük fölösleges. Ehelyett a hetvenes években feltűnt újdonságokról. – Az önkényuralom enyhültével az MTA vezetőinek a figyelme a külföldi tudományos világ kiemelkedő személyiségeire irányult. Többek között Paul Janet filozófust, a francia Akadémia tagját választották az MTA levelező tagjává. A szokványos bevezető után főtitkárunk hitet tett az osztrák kormány részéről gáncsolt nemzetközi tudományos kapcsolatok kiterjesztéséért. Arany fogalmazványát magyar és francia

nyelven olvashatjuk. – Kiemelkedő érdeklődésre számíthat a Charles Darwinnak szóló, angol nyelvű értesítés, amelyet a hithű kálvinista a materializmus tudós úttörőjének címezett.

A következő személlyel a levelező tagok csoportját nem gyarapították, mégis az MTA címére Bukarestből postázott ajándékai okán szólnunk illik Alexandru Odobescuról (1834–1895). Őt a román régészeti kutatás atyjaként tisztelik. Ezenkívül prózaíró és rövid ideig közoktatási miniszter volt. Amikor Pietroasán felszínre került az ősrégi, gót eredetű, Cloșca cu puii néven emlegetett műkincs együttes, erről a Magyar Tudományos Akadémiát tüstént értesítette, fényképeket is mellékelve. Arany erre köszönettel válaszolt. Örvendetes lenne, ha akadna olyan kutató, aki ezt a régész levéltárából kiemelné, és közismertté tenné.

*

A hetvenes évek második felénél tartunk, amikor barátai és fölöttesei olykor-olykor kellemes, máskor elszomorító híreket hallanak felőle.

Erőinek hanyatlása 1876 nyaráig Karlsbadba kényszerítette. Szabadulni igyekezett máj- és epebántalmaitól, szeme gyöngült, nehezen lélegzett. Egy-egy hónapot áldozott a gyógyvízzel való kezelésre, s úgy érezte: javul. Visszatért az elhagyott múzsákhoz. Legkorábban Thaliával barátkozott, és Arisztophanész teljes hagyatékát, nyolc vígjátékát sorra magyarította. „A fordítással semmi céлом nem volt,

csupán beteges állapotomban szórakozást, mintegy szellemi gimnasztikát kerestem benne” – írta volt egyik barátjának. Klióhoz is közelebb került, és 1873-ban megörökítette a mos-tohán kezelt *Bolond Istók* kollégiumi és vándorszínészi emlékeit. Ez lett a második ének. Olykor még a *Toldi szerelmébe* is bele-belekapott.

Folyamatos betegsége ellenére költői tervek is foglalkoztatták, ám valóra váltásukat gátolták főtitkári teendői. 1877-ben az MTA vezetőségétől két ízben is kérte nyugdíjazását. Kívánságát azzal a feltétellel teljesítették, hogy esztendőnyi szabadsá-

Toldi megküzd a farkasokkal
(Szervátiusz Jenő szobra
a Csonkatoronyban, 1957)

got kap, de ennek elteltével visszavárják. Arany utolsó hivatali iratán az 1877. június 28-i keltezését találjuk, amiből kiviláglik az önnegyedíjazás valósága: júliustól feleségével és kis unokájával a Margitszigeten nyaral. Mostantól kezdve az üdülést évenként megismételték, amit Arany arra használt fel, hogy a *Toldi trilógiát* befejezze, sőt egy terebélyes tölgyfa alatti padon a kulccsal zárható kapcsos könyvbe – titokban – megírja az *Őszikék* versciklust. Ebben olvashatók az *Epilógus*, *A tölgyek alatt*, *Nem kell dér*, *Hoc erat in votis* címűek, amelyekben halálra felkészült emberként élete mérlegét vonta meg.

*

A kritikai kiadás XIV. kötetével a Magyar Tudományos Akadémia kiadója, személyesen az életművet mélységesen ismerő irodalomtörténészek közkinccsé tették mindazt, amit Arany János nemzeti remekműként alkotott. A kortárs, sőt az elkövetkező századok magyarsága e köteteknek köszönhetően ismerheti meg a halhatatlanságba magasztosult, legnagyobb epikusunk gazdag és fordulatos poézisét, a más nyelvekből magyarított színműveket és prózát.

Mindezeken túl elének kerültek a családja anyagi létét biztosító hivatalos iratok, tömören szólva mindaz, amit bő félszázad során jobbjá papírra vetett. E meghatározásból egy rendkívül fontos tényező hiányzik: hivatalos és magánlevelezése. Ennek az igénynek tett eleget a folytatásként kiadott öt kötet.

KUPÁN ÁRPÁD

Gondolatok egy szokatlan és meglepő témájú könyvről

Kritika

Egy új könyv megjelenését általában annak bemutatása és a szerző ünneplése, értékelése követi. Esetünkben e kötet megjelenéséről elmaradt a hírverés, bemutatására sem került sor, így kissé megkésve igyekszünk felhívni rá a figyelmet.

Emődi János könyve *Bihar megye nemes családjai I. kötet A–B* címmel 2015-ben jelent meg a Varadinum Script kiadó gondozásában. A címlap belső oldalán meglepő szöveg olvasható: „Megjelent a szerző költségén 100 példányban”.

Ebből két következtetést vonhatunk le: a szerző figyelemfelkeltőnek szánta ezt a kiadást, abban a reményben, hogy talán akad egy intézmény vagy szervezet, amely felkarolja az ügyet, és támogatja a szerző sokévi és sokirányú kutatásának eredményeként megszületett kézirat kiadását. Ugyanakkor meggyőzi az olvasókat arról, hogy a nemesség milyen fontos szerepet játszott a maga idejében népünk, országunk gazdasági, katonai és szellemi életében. Ma már idejétmúlt az a szemlélet, amely a nemességben osztályellenséget látott, olyan társadalmi réteget, amelyet el kell tüntetni, fel kell számolni, „a múltat végképp eltörölni”.

Emődi János neve és kiemelkedő eredményekben gazdag életműve közismert a kultúrákedvelő váradi magyarság körében, mondhatjuk, emblematikus alakja városunknak. Hosszú éveken át a Filharmónia megbecsült tagjaként, mint csellóművész járult hozzá zenekultúránk fejlesztéséhez, népszerűsítéséhez. Közben zenetanárként is dolgozott, és emellett elvégezte a Nagyvárad Egyetem történelem–földrajz szakát. Régészeti kutatásokba kezdett, és csakhamar a bronzkorszak bihari szakértőjeként vált ismertté tudományos körökben. Mintegy félszáz tanulmánya jelent meg a Román Tudomá-

KUPÁN ÁRPÁD (1938, Dobra) történész, érdemes tanár. Kolozsváron szerzett történelemtanári diplomát 1958-ban, tanított Zetelakán, Kárászteleken, Mezőtelegden, volt levéltáros, vezetett diákszínjátszó kört, helytörténeti kutatásokat folytatott. Mezőtelegd társmonográfusa, többkötetes ismeretterjesztő közíró, Nagyváradon él. 2009-ben Magyar Kultúraért Díjjal tüntették ki.

nyos Akadémia Régészeti Intézetének kiadványaiban, illetve erdélyi és bukar esti múzeumok évkönyveiben.

Eddig megjelent önálló kötetei: *Történelmi adatok Nagyvárad múltjából* (1989, 2000), *Erdélyi barlangfeliratok a 16. századból* (Nv., 2001), *Telegdi sírkövek és emléktáblák* (Nv., 2004), *Nagyváradi zenetörténeti dokumentumok* (Nv., 2006).

Most megjelent könyvének megírásához többévi alapos és sokirányú kutatómunkára volt szüksége. Egy kívülálló el sem tudja képzelni, mennyi időt, türelmet és elszántságot kellett áldoznia érte.

Az előszóban a szerző közli, hogy körülbelül 800 családnevet kutatott fel, s ebből 144, az A, Á, B betűvel kezdődő nevek alkotják az első kötetet. Ebből következtethetünk arra, hogy milyen hatalmas gyűjtőmunkát végzett Emődi János, és azt csak kevesen tudjuk, hogy mennyi támogatást, segítséget, türelmet kapott családjától, feleségétől.

Számunkra a legmegdöbbentőbb adat az egykori tudós váradi püspökre vonatkozik. A szerzőnek sikerült kinyomoznia, hogy Bunyitay Vince, a történész váradi címzetes püspök egy Zemplén megyei református nemesi családból származott. Áttérve a katolikus vallásra, teológiai tanulmányai után Egerben lett kispap, 1859-ben Békéscsabán káplán, majd 1860–1863 között Váradolasziban, 1863–1875-ben Szentjobbon, 1875–1880 között Bélfenyéren szolgált plébánosként. 1880-tól könyvtáros a váradi római katolikus püspökségen. Itt bontakozik ki történészi tevékenysége, ennek eredményeit több kötetben közli. Ezek ma is alapvető forrásmunkái városunk és megyénk történetének. A korabeli Nagyváradi Régészeti és Történelmi Egylet elnökévé választották, majd a Magyar Tudományos Akadémia is tagjai sorá-

ba fogadta. 1893-ban kanonoki rangra emelte az egyház, s halálos ágyán kapta meg a püspöki címet.

A szerző munkájának értékét és fontosságát nemcsak a történészek, hanem a múltunk iránt érdeklődő olvasók is meg kell ismerjék, hogy erőt merítsenek belőle megmaradásunkért, önazonosságunk megőrzéséért folytatott küzdelmünkben. A mai globalizálódó, mindent egybemosó világban nagy szükségünk van biztos fogódzókra, múltunk, elődeink példájának ismeretére, ismertetésére.

Helyesen tudták és vallották az ókori bölcsek, hogy a történelem az élet tanítómestere. Ez a könyv, habár még csak az első kötete a nagy munkának, szintén ezt a célt szolgálja.